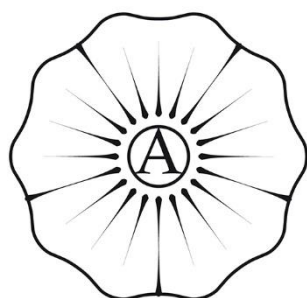

AKADEMIE ALTERNATIVA s.r.o.

**Využitie arteterapie pre rozvoj sociálnych a
komunikačných zručností u detí s autizmom**

Absolventská práca

Študijný odbor: Arteterapia

Vedúca práce: Mgr. Marcela Štěrbová, DT

Olomouc 2024

Mgr. Denisa Antolíková

Čestné vyhlásenie:

Čestne vyhlasujem, že som svoju absolventskú prácu vypracovala samostatne na základe svojich vedomostí, použitej literatúry, ktorá je uvedená v zozname literatúry a pod vedením vedúcej práce - Mgr. Marcely Štěrbovej, DT..

V Olomouci dňa

.....

Mgr. Denisa Antolíková

Pod'akovanie

Rada by som vyslovila pod'akovanie najmä mojej vedúcej práce Mgr. Marcele Štěrbovej DT. za jej cenné rady a usmernenia pri tvorení mojej práci, za jej trpezlivosť a láskavosť. Taktiež by som sa rada pod'akovala všetkým lektorom a terapeutom Akadémie Alternativa, za odovzдание cenných informácii, ale aj skúseností, ktoré nám počas štúdia predávali. V neposlednom rade ďakujem pani riaditeľke, pedagógom a rodičom detí s autizmom s ktorými som spolupracovala a ktorí mi prejavili dôveru.

ABSTRAKT

Absolventská práca sa zaoberá využitím arteterapeutických techník a metód u jednotlivcov s poruchou autistického spektra (PAS). Jadro práce a jej štruktúra pozostáva z dvoch hlavných častí z teoretickej a praktickej časti.

Prvá kapitola teoretickej časti práce sa zameriava na vymedzenie pojmu arteterapia. Popísané sú dve hlavné formy arteterapie a ich výhody. Ďalej sú popísané jednotlivé metódy, ktoré sa v arteterapii využívajú. Druhá kapitola definuje autizmus, jeho klinický obraz a jednotlivé oblasti v ktorých majú ľudia s touto diagnózou deficit a obmedzenia. Ďalej je popísané možné využitie arteterapie u tejto cieľovej skupiny a jej špecifiká. Taktiež sú popísané iné možné terapie a ich využitie. Na záver kapitoly som sa pozrela na túto diagnózu v kontexte celej rodiny a na problémy, ktoré sa v rodine môžu objaviť.

Praktická časť absolventskej práce popisuje ciele práce, výskumné otázky a hypotézy. Obsahuje kazuistiky klientov, priebeh realizácie výskumu, jednotlivé použité metódy a techniky. Popísané sú jednotlivé stretnutia a ich priebeh, diagnostické metódy, vyhodnotenie posunu klientov a celkové vyhodnotenie cieľov práce a napokon záverečné zhrnutie.

Práca má ako hlavný cieľ skúmať, ako arteterapia môže prispieť k rozvoju komunikačných a sociálnych zručností u klientov s touto diagnózou. Popisuje a vyhodnocuje skúsenosti z arteterapeutických stretnutí a zhodnocuje možný prínos intervencie na oslabené oblasti týchto klientov.

Kľúčové slová:

Arteterapia, autizmus, komunikácia, sociálne zručnosti, autizmus a rodina

ABSTRACT

The graduate thesis deals with the use of art therapy techniques and methods with individuals with autism spectrum disorder (ASD). The core of the thesis and its structure consists of two main parts, theoretical and practical.

The first chapter of the theoretical part of the thesis focuses on the definition of art therapy. The two main forms of art therapy and their advantages are described. Then the different methods used in art therapy are described. The second chapter defines autism, its clinical presentation and the different areas in which people with this diagnosis have deficits and limitations. The possible use of art therapy in this target group and its specifics are described. Other possible therapies and their use are also described. At the end of the chapter, I have looked at this diagnosis in the context of the whole family and the problems that may arise in the family.

The practical part of the thesis describes the aims of the thesis, research questions and hypotheses. It includes case reports, process of conducting the research, and different methods and techniques used. It describes the individual sessions and their process, the diagnostic methods, the evaluation of the clients' progress and the overall evaluation of the objectives of the thesis, and the final summary.

The main aim of the thesis is to explore how art therapy can contribute to the development of communication and social skills in clients with this diagnosis. It describes and evaluates the experience of art therapy sessions and assesses the possible benefits of the intervention on the clients' areas with deficits.

Key Words:

Art Therapy, Autism, communication, social skills, autism and the family

OBSAH

ABSTRAKT

ABSTRACT

OBSAH

ÚVOD.....	9
TEORETICKÁ ČASŤ	10
1 ARTETERAPIA	10
1.2 Formy arteterapie	10
1.2.1 Individuálna arteterapia	11
1.2.2 Skupinová arteterapia	11
1.3 Metódy v arteterapii	13
1.3.1 Imaginácia	13
1.3.2 Animácia.....	13
1.3.3 Koncentrácia – mandaly	14
1.3.4 Reštrukturalizácia	14
1.3.5 Transformácia.....	14
1.3.6 Rekonštrukcia	15
2 AUTIZMUS.....	16
2.1 Vymedzenie pojmu autizmus	16
2.2 Klinický obraz autizmu	18
2.2.1 Odlišnosti v sociálnej oblasti.....	19
2.2.2 Odlišnosti v komunikácii.....	19
2.2.3 Odlišnosti v správaní	21
2.3 Autizmus a arteterapia.....	21
2.4 Autizmus a iné terapie.....	22
2.5 Autizmus a rodina	23
PRAKTICKÁ ČASŤ	26
3 VÝSKUMNÝ PROJEKT	26
3.1 Ciele práce.....	26
3.2 Výskumné otázky a hypotézy	26
3.3 Popis skúmanej vzorky – kazuistiky	27
3.3.1 Martin	27
3.3.2 Peter.....	28
3.3.3 Lukáš	29

3.4 Použité metódy	29
4 ARTETERAPEURICKÝ PROCES – POPIS JEDNOTLIVÝCH STRETNUTÍ.....	31
4.1 Stretnutie č. 1	32
4.1.1 Martin	33
4.1.2 Peter.....	34
4.1.3 Lukáš	36
4.2. Stretnutie č. 2	38
4.2.1 Martin	38
4.2.2 Peter.....	39
4.2.3 Lukáš	40
4.3 Stretnutie č. 3	41
4.3.1 Martin	41
4.3.2 Peter.....	42
4.3.3 Lukáš	43
4.4 Stretnutie č. 4	43
4.4.1 Martin	44
4.4.2 Peter.....	44
4.4.3 Lukáš	45
4.5 Stretnutie č. 5	45
4.5.1 Martin	46
4.5.2 Peter.....	46
4.5.3 Lukáš	47
4.6 Stretnutie č. 6	47
4.6.1 Martin	48
4.6.2 Peter.....	48
4.6.3 Lukáš	49
4.7 Stretnutie č. 7	49
4.7.1 Martin	50
4.7.2 Peter.....	50
4.7.3 Lukáš	51
4.8 Stretnutie č. 8	51
4.8.1 Martin	52
4.8.2 Peter.....	52
4.8.3 Lukáš	53
4.9 Stretnutie č. 9	53

4.9.1 Martin	53
4.9.2 Peter	55
4.9.3 Lukáš	56
5 VYHODNOTENIE VÝSKUMNÉHO PROJEKTU	59
5.1 Vyhodnotenie projektívnych kresebných testov	59
5.1.1 Kresebné testy – Martin.....	59
5.1.2 Kresebné testy – Peter	63
5.1.3 Kresebné testy – Lukáš.....	67
5.2 Vyhodnotenie výskumných otázok a hypotéz.....	71
6 ZÁVER	76
ZHRNUTIE	77
SUMMARY	78
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY:	79
ZOZNAM PRÍLOH:	81
PRÍLOHY	82

ÚVOD

Témou tejto záverečnej práce je využitie arteterapie u detí s autizmom pre ich rozvoj komunikačných a sociálnych zručností a túto tému som si vybrala z viacerých dôvodov.

Deťom s poruchami autistického spektra sa už profesijne venujem 6 rokov a svet autizmu ma v mnohých sférach očaril. V rámci môjho zamestnania, ako školský psychológ, v špeciálnej ZŠ s MŠ v Bratislave pre deti a žiakov s autizmom, som mala možnosť venovať sa deťom v rôznom veku a to od 3 rokov až do 11 rokov. Mala som možnosť vidieť, nakoľko vedia byť prejavy autizmu odlišné u každého dieťaťa, či žiaka a nakoľko autizmus každému z nich zasahuje v inej miere do bežného života. Sprevádzam často rodičov od úplného začiatku, kedy sa dozvedia o diagnóze u svojho potomka, až po nástup do ZŠ, či hľadanie vhodnej školy, alebo zariadenia vo vyššom veku. Rodina sa musí vysporiadať s viacerými úskaliaми a neľahkými procesmi. Náročné je často prijať diagnózu a následne nájsť vhodné a prijateľné prostredie pre svoje dieťa, v ktorom ho bude možné rozvíjať a tiež v ktorom bude s ohľadom na svoje odlišnosti prijaté. Z praxe vieme, že vhodné prostredie a individuálna práca sú pre rozvoj vo všetkých sférach kľúčové. Práve tu rodinám pomáhajú odborníci, či už sú to špeciálni pedagógovia, psychológovia, psychoterapeuti či logopédi. V neposlednom rade by som rada spomenula aj terapie s odlišným prístupom ako sú arteterapia či muzikoterapia. Umelecké vyjadrenie, ktoré sa využíva práve pri týchto terapiách, často nahrádza bežnú komunikáciu, ktorá týmto deťom, či ľuďom úplne chýba, alebo je obmedzená. Terapie im tak často rozširujú ich obmedzené možnosti sebavyjadriť sa, komunikovať s inými či prežívať radosť.

Z tohto dôvodu som sa rozhodla u detí a žiakov pomocou arteterapie podporiť ich rozvoj najmä sociálnych a komunikačných zručností, v ktorých sa objavujú menej či viac závažné deficity. Verím, že vďaka týmto zručnostiam sa im bude v škole, ale aj v živote ľahšie fungovať a taktiež bude tento rozvoj prínosný aj pre ich rodiny. Práve problémy so socializáciou sú často dôvodom, prečo „trpí“ celá rodina a prečo dochádza často u týchto ľudí a ich blízkych k sociálnej izolácii.

TEORETICKÁ ČASŤ

1 ARTETERAPIA

Šicková-Fabrici (2002) arteterapiu definujú v širšom zmysle ako liečbu umením, pričom zahŕňa rôzne umelecké prostriedky a to konkrétne hudbu, tanec, divadlo, prózu, poéziu a výtvarné umenie. V užšom zmysle je podľa nej arteterapia liečba výtvarným umením.

Podľa Benička je arteterapia samostatný a stále sa rozvíjajúci odbor so širokým záberom využitia. Pomáha nám najmä pri liečbe, prevencii, sebareflexii, relaxácii a tiež nám poodhaľuje psychický a emočný stav klienta. Zaradujeme ju medzi Umelecké terapie ako aj Muzikoterapiu, Dramaterapiu a Tanečno-pohybovú terapiu, pričom sa tieto terapie líšia od seba najmä svojím prostriedkom vyjadrenia. Hlavným prostriedkom arteterapie je umelecká tvorba – výtvarné dielo nazývaný aj artefakt. Samotný artefakt nie je cieľom, ale prostriedkom, je takzvaným mostom medzi klientom a arteterapeutom (Beniček, <https://www.arteterapie.net/umelecke-terapie/arteterapie/>).

1.2 Formy arteterapie

Podľa Fabrici-Šicková (2002) môžeme arteterapiu deliť podľa rôznych kritérií a jedným z nich je delenie podľa prístupu na:

- Receptívnu – klient je pasívny a sám aktívne nič netvorí, ale samotné výtvarné umenie naňho pôsobí, pričom dielo je na tento účel zvolené a predkladané samotným arteterapeutom.
- Produktívnu – klient je aktívny, je zapojený do výtvarného procesu a pod vedením arteterapeuta tvorí výtvarné dielo, prostredníctvom ktorého sa vyjadruje. Využívajú sa konkrétne výtvarné činnosti ako modelovanie, kreslenie, maľovanie, lepenie a iné (Šicková-Fabrici, 2002).

Ďalším delením v arteterapii je delenie na:

- individuálnu terapiu
- skupinovú terapiu.

Pričom do skupinovej terapie autorka radí tiež rodinnú a párovú terapiu, ale uvádza, že ich možno chápať taktiež aj ako samostatné formy a názory sa u odborníkov v tomto ohľade líšia (Šicková-Fabrici, 2002).

1.2.1 Individuálna arteterapia

Počas individuálnej terapie venuje terapeut klientovi celú svoju pozornosť a zameranie, čo má v určitých prípadoch veľké výhody. Prostredníctvom tohto blízkeho kontaktu vznikajú silné emocionálne zážitky a klient má len pre seba človeka, ktorý je chápaný a poskytuje mu podporu. Zvoliť individuálny prístup je žiadané pri práci s jednotlivcami, ktorí by mali v skupine rušivý, či ohrozujúci vplyv (agresívne, alebo inak nevhodné správanie) na ostatných členov v skupine. Môže byť tiež vhodná na začiatok pri klientoch, ktorí sú hyperaktívni alebo naopak úzkostní (Šicková-Fabrici, 2002).

Beníčková (2012) uvádza, že je v praxi možné individuálnu terapiu prepájať s párovou, alebo kolektívnou.

1.2.2 Skupinová arteterapia

Beníčková (2012) vo svojej publikácii o muzikoterapii (ktorá patrí medzi umelecké terapie, rovnako ako arteterapia) hovorí o skupinovej terapii ako o náročnej z dôvodu nutnosti vnímania celej situácii v skupine. „*Terapeut by mal mapovať a vyhodnocovať priebeh terapie vzhľadom ku každému jednotlivcovi, vnímať a rešpektovať vývoj a dynamiku skupiny a samozrejme opäť reflektovať vlastnú rolu terapeuta*“ (Beníčková, 2012, s.16).

Podľa Liebmann (2016) je dôležité si uvedomiť výhody a nevýhody terapie v skupine, aby sa terapeut vedel rozhodnúť, či je vhodné zvoliť túto formu terapie.

Za **výhody** považuje nasledovné:

„1. Väčšina sociálneho učenia prebieha v skupinách, skupinová práca teda poskytuje vhodné zázemie, v ktorom ho môžeme precvičovať.

2. Ľudia s podobnými potrebami si môžu poskytovať vzájomnú podporu a pomáhať si s riešením problému

3. Členovia skupiny sa môžu poučiť zo spätnej väzby od ostatných

4. Členovia skupiny si môžu vyskúšať nové role, vidia, ako ostatní reagujú (nácvik role), a môžu v nich byť podporení a posilnení.

5. Skupiny môžu byť katalyzátorom vývoja skrytých zdrojov a schopností

6. Skupiny viac vyhovujú určitým jedincom, napríklad tým, pre ktorých je intimita individuálnej práce príliš intenzívna

7. Skupiny môžu byť demokratickejšie a deliť sa o moc a zodpovednosť

8. Niektorých terapeutov môže skupinová práca uspokojovať viac ako práca individuálna

9. Skupina môže byť ekonomický spôsob, ako využiť odborné znalosti a pomáhať niekoľko ľuďom naraz.“ (Liebmann, 2016, s.20).

Za **nevýhody** Brown (in Liebmann 2016, s. 20) uvádza:

„1. Zachovanie dôvernosti je náročnejšie, pretože je zapojených viac ľudí

2. Skupiny potrebujú zdroje a ich organizovanie je náročné

3. Členom skupiny je poskytované menej individuálnej pozornosti

4. Skupina môže ľahšie niekoho označovať, dať mu „nálepku“, ktorej sa potom náročne zbavuje.

5. Ľudia sa môžu vyhnúť rozhovoru o nepríjemných témach, pretože sa za niekoho „schovávajú“ „.

1.3 Metódy v arteterapii

Ako možné terapeutické stratégie v arteterapii uvádza Šicková-Fabrici (2008) a tiež Potměšilová a Sobková (2012) nasledujúce metódy: imagináciu, animáciu, koncentráciu, reštrukturalizáciu, transformáciu, rekonštrukciu.

1.3.1 Imaginácia

Predstavivosť, fantázia sú pri terapii cenné, nakoľko nám poukazujú na vnútorný svet človeka a tiež na jeho duchovnú zložku. „*Predstavy človeka projektujú jeho aktuálny emočný stav, jeho aktuálne emočné problémy. V predstavách sa prejavujú tvorivé schopnosti človeka, ale aj jeho obavy a túžby. Pomocou imaginácie sa človek môže vrátiť k niektorým situáciám zo svojho života, môže ich znovu prežiť, spracovať ich pod vedením arteterapeuta, reflektovať ich do výtvarnej podoby, zhmotniť ich. Poskytuje príležitosť vidieť vec z istého pohľadu, iného uhla pohľadu a tým potenciálnu možnosť meniť svoje postoje*“ (Šicková-Fabrici, 2008, s. 125).

Imaginácia sa tiež nepriamo využíva vždy vtedy, ak sa klient rozpomína na svoju minulosť, ale tiež keď sa zamýšľa nad budúcnosťou. Má taktiež diagnostický potenciál, pričom poukazuje na postoje voči sebe aj iným, prežívanie emócií, prostredníctvom obrazov, tvarov, farieb, ktoré klient používa pri vyjadrení.

V arteterapii sa rovnako využíva aj aktívna, riadená imaginácia, pričom podnecujeme človeka v bdelom stave, najčastejšie so zavretými očami a následne nám klient zobrazuje svoj vnútorný stav do obrazov prostredníctvom diela výtvarného, alebo prostredníctvom slovných výpovedí (Šicková-Fabrici, 2008).

1.3.2 Animácia

„*Je to vlastne rozhovor v tretej osobe, kedy sa terapeut, alebo klient identifikujú s vecou či postavou z obrázku klienta a hovoria v ich mene*“ (Šicková-Fabrici, 2008, s. 127).

Je využiteľná najmä pri detskom klientovi a zároveň pri úzkostných, neistých, osamelých klientoch. Klient stráca zábrany a informácie nám zdieľuje bez väčších zábran,

v porovnaní s priamym rozhovorom. Dieťa môže svoje prežívanie, pocity prerozprávať napríklad prostredníctvom zvieratka, ktoré vytvorí.

1.3.3 Koncentrácia – mandaly

Táto metóda je založená na tvorbe ktorá umožňuje koncentrovať sa bez rušivých vplyvov a momentov. Tejto koncentrácie sa dosahuje pomocou mandál, prípadne práce s pravítkom či s ornamentami. Cieľom je upokojenie klienta a zmiernenie jeho napätia. Najčastejšie sa darí zmiernovať najmä psychomotorické napätie u klientov, ktoré môžeme doceliť napríklad vyfarbovaním, alebo opakovaním stereotypných pohybov a vzorov (Lhotová, Perout, 2018).

1.3.4 Reštrukturalizácia

Artefakt, ktorý sám klient vytvoril na určitú tému, má následne za úlohu pozmeniť, rozstrihať, rozdeliť na časti a pokúsiť sa znovu zložiť do inej, novej podoby. Cieľom je hľadanie nového riešenia problému, alebo pozmenenie pohľadu na danú tému, prináša zmenu perspektívy. Vytvorí sa tak priestor na aktívne riešenie problému a poukáže sa na potrebu zmeny perspektívy (Lhotová, Perout, 2018).

1.3.5 Transformácia

Pri transformácii pracujeme tak, že využívame pri klientovi rôzne druhy umeleckých vyjadrení naraz. Môžeme napríklad využiť hudbu, pohyb, tanec, výtvarné stvárnenie (Lhotová, Perout, 2018).

Šicková – Fabrici (2008) uvádza, že vo svojej praxi často túto metódu využíva u dospelých, pričom pre klientov je prvotným podnetom literárny text známeho autora a následne na daný text klienti reagujú výtvarným stvárnením. U detí a tiež dospelých sa často využíva maľba pri hudbe. Cieľom je prebudenie fantázie, kreativity, vnímavosti.

1.3.6 Rekonštrukcia

Podľa Šickovej – Fabrici (2008) má táto metóda široké využitie, je vhodná pre deti aj dospelých a taktiež vhodná aj pre klientov s mentálnym postihnutím. Dá sa prispôbiť do rôznych podôb a spočíva v dokresľovaní, dotváraní. Jedným z príkladov je dokreslenie polovice postavy, ktorá je najskôr vystrihnutá a nalepená na papier. Vytvára sa tak koláž, ktorá je z časti predtlačená, odkopírovaná a nalepená a z časti dotvorená, dokreslená klientom, pričom na záver vzniká jeden celok.

2 AUTIZMUS

Autizmus sa zaraďuje medzi pervazívne vývinové poruchy, pričom do tejto kategórie patrí tiež Aspergerov syndróm, Rettov syndróm a ďalšie vzácne sa vyskytujúce postihnutia. Autizmus sa podľa Vágnerovej (2014, s.303) „prejavuje od ranného detstva a závažným spôsobom poškodzuje vývin všetkých psychických funkcií. Autizmus je v súčasnej dobe chápaný ako neurobiologická porucha“.

Ako už bolo spomenuté autizmus sa u jednotlivca prejavuje vo všetkých psychických funkciách, ale ako hlavné príznaky sa označujú: porucha sociálnej interakcie a komunikácie, stereotypné správanie a zúženie záujmov (Vágnerová, 2014).

2.1 Vymedzenie pojmu autizmus

Autizmus, detský autizmus, atypický autizmus, Aspergerov syndróm, či porucha autistického spektra (PAS). S týmito pomenovaniami sa najčastejšie stretáme v odbornej literatúre venujúcej sa tejto tematike. Všetky pomenúvajú jedinca s určitými črtami a odlišnosťami v prežívaní a správaní.

Za prelom vo vymedzení pojmu môžeme v súčasnej dobe považovať 5. revíziu Diagnostického a štatistického manuálu (DSM-5, APA, 2013). Porucha autistického spektra (PAS) sa stala novým pomenovaním, ktoré zastrešuje všetky diagnózy (autistická porucha, pervazívna vývinová porucha, Aspergerova porucha, Rettova porucha, detská dezintegratívna porucha), ktoré sa v minulosti používali, ako môžeme vidieť v priloženej tabuľke. Odlišuje sa pritom stupeň závažnosti, prítomnosť poruchy intelektu, porucha reči, či možné pridružené ochorenie (Ostatníková a kol. 2022).

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) v roku 2018 taktiež uverejnila revíziu medzinárodnej klasifikácie chorôb – MKCH-11, ktorá bola neskôr aj v ČR a SK preložená a aktuálne sa implementuje. Môžeme si všimnúť, že pre zastrešenie pojmov sa používa

taktiež názov poruchy autistického spektra (Ostatníková a kol. 2022). Ako vidíme nižšie v Tabuľke 1 – znovu sa pri klasifikácii určuje, či ide o PAS s poruchou vývinu intelektu a narušením funkčnej reči, alebo bez narušenia intelektu a reči, prípade v akej miere sú tieto oblasti narušené.

Tabuľka 1 : „Poruchy autistického spektra podľa jednotlivých klasifikačných systémov a ich revízií“ (Ostatníková a kol. 2022, s.18)

MKCH-10	MKCH-11	DSM-IV-TR	DSM-5
F 84.0 Detský autizmus	6A02.0 PAS bez poruchy vývinu intelektu s miernym , alebo žiadnym narušením funkčnej reči	Autistická porucha	Poruchy autistického spektra (PAS) Uvádzajú sa spresnenia a to : <ul style="list-style-type: none"> • stupeň závažnosti, • prítomnosť poruchy intelektu, • porucha reči, • možné pridružené ochorenia.
F 84.1 Atypický autizmus	6A02.1 PAS s poruchou vývinu intelektu s miernym, alebo žiadnym narušením funkčnej reči	Pervazívna vývinová porucha inak nešpecifikovaná	
F 84.2 Rettov syndróm	6A02.2 PAS bez poruchy vývinu intelektu s narušením funkčnej reči	Aspergerova porucha	
F 84.3 Iné dezintegratívna poruchy	6A02.3 PAS s poruchou vývinu intelektu s narušením funkčnej reči	Rettova porucha	
F 84.4 Hyperaktívna porucha spojená s duševnou zaostalosťou a so stereotypnými pohybmi	6A02.4 PAS bez poruchy vývinu intelektu s absenciou funkčnej reči	Detská dezintegratívna porucha	

F 84.5 Aspergerov syndróm	6A02.5 PAS s poruchou vývinu intelektu a s absenciou funkčnej reči		
---------------------------	--	--	--

2.2 Klinický obraz autizmu

Narušený duševný vývoj dieťaťa s PAS sa prejavuje najmä v oblasti komunikácie, v sociálnej oblasti, v predstavivosti a v integrácii zmyslového vnímania a myslenia. Taktiež sa u viacerých detí prejavuje správanie, ktoré je stereotypné, rigidné, kompulzívne, stále sa opakujúce a zamerané na zvláštne záujmy (Thorová, 2016).

Symptómy a miera poruchy v jednotlivých oblastiach sa u jednotlivcov s PAS líšia. Niektoré schopnosti môžu u dieťaťa úplne absentovať, alebo sa prejavuje oneskorený vývin, prípadne dosahuje v danej oblasti priemerné, až nadpriemerné schopnosti. Môžeme sa preto stretnúť s deťmi, ktoré vôbec nerozprávajú, alebo naopak s deťmi, ktoré majú reč dobre rozvinutú. Ďalším príkladom kontinua, na ktorom sa môžu deti pohybovať je oblasť intelektu, pričom u niektorých detí je intelekt podpriemerný, ale stretávame sa aj s priemerným, či nadpriemerným intelektom. Z daných faktov vyplýva, že sa môžeme stretnúť s nespočetnými možnosťami kombinácii symptómov a tak je takmer nemožné, aby sme našli dve deti s úplne totožnými prejavmi (Thorová, 2016). Profil symptómov môže byť výrazne nerovnomerný, Thorová (2016, s.29) uvádza príklady: „*dieťa s relatívne dobrými vyjadrovacími schopnosťami a záujmom a sociálny kontakt je extrémne závislé na rituáloch a často sa sebazraňuje, nehovoriace dieťa výrazne preferuje sociálny kontakt, zároveň sa s obľubou venuje jednoznačne vyjadreným stereotypným činnostiam, alebo dieťa s veľmi málo rozvinutou rečou a nezáujmom o sociálnu interakciu, nemá vyhranené stereotypné záujmy*“.

MKCH-11 (WHO,2019, In Ostatníková a kol. 2022, s. 19) definuje poruchy autistického spektra ako: „*ochorenie, pri ktorom sú prítomné pretrvávajúce deficity v schopnosti iniciovať a udržiavať vzájomnú sociálnu interakciu a sociálnu komunikáciu*“

a zároveň je prítomná paleta úzko vymedzených, repetitívnych a nepružných vzorcov správania a záujmov“.

2.2.1 Odlišnosti v sociálnej oblasti

Už od narodenia je možné u detí pozorovať prvé sociálne správanie ako očný kontakt, sociálny úsmev a iné. U detí a ľudí s autizmom môžeme vždy pozorovať deficit sociálneho intelektu voči mentálnemu intelektu. Deficit sa značne odlišuje u každého jednotlivca, pričom niektorí jednotlivci majú problém so základnými sociálnymi schopnosťami a iní majú sociálne schopnosti na úrovni 6 ročného dieťaťa (Thorová, 2016).

Wingová (in Thorová, 2016) v roku 1979 popísala typy sociálnych interakcií u detí s autizmom a to: osamelý, pasívny, aktívny-zvláštny. Neskôr pridala ešte štvrtý typ a to formálny typ. Thorová (2016) považuje dôležité uvádzať pri záveroch z diagnostiky tieto typy, ale zároveň upozorňuje, že toto sociálne správanie nie je stále a nemenné a časom a vekom sa môže meniť.

U detí s autizmom sa môžeme stretnúť s rôznym sociálnym správaním, ktoré sa pohybuje na dvoch póloch. Jedným z pólov je osamelé, vyhýbavé správanie, kedy sa dieťa stráni kontaktu, nemá očný kontakt, schováva sa, zaoberá sa nejakým predmetom. Na druhej strane pólu je dieťa s prehnaným sociálnym kontaktom, ktorý je neprimeraný. Vyhľadáva kontakt všade a s hocikým, dotýka sa ľudí, má neprimeraný očný kontakt, uprene hľadá do tváre, obťažuje nadmerným rozprávaním a témami, ktoré druhého nezaujímajú (Thorová, 2016).

2.2.2 Odlišnosti v komunikácii

„Bez primeraného vyjadrenia zostanú potreby a požiadavky nesplnené. Nevyhnutným výsledkom je hnev a frustrácia, nie učenie a rast. Schopnosť komunikovať,

či už hovoreným slovom, obrázkami, znakmi alebo pomocnými spôsobmi je základným kameňom., (Notbohm, 2013, s. 14).

Poruchy v komunikácii môžeme u detí s PAS pozorovať na rôznych úrovniach, pričom sa objavujú v oblasti receptívnej aj expresívnej, verbálnej aj neverbálnej komunikácii. Deficity sú opäť veľmi rôznorodé a v niektorých prípadoch reč dieťaťa nemusí byť poškodená, ale zároveň však určité abnormality v rečovom vývine sú prítomné vždy. U detí s bohatou slovnou zásobou, ktoré v testoch verbálneho myslenia dosahujú priemerné, či nadpriemerné výsledky, však môžeme pozorovať nedostatky v sociálnom a praktickom využití komunikácie (Thorová, 2016).

Thorová (2016, s.100) uvádza niektoré deficity neverbálnej komunikácie prejavujúce sa najmä v detí v rannom veku: *„zlý očný kontakt alebo vyhýbanie sa očnému kontaktu, dieťa sa pozerá skrz človeka, nekomunikuje pohľadom, dieťa nevie ukazovať prstom, dieťa neukazuje na predmety, ktoré chce podať, veľmi málo používa gestá, ako je pohyb hlavou (áno-nie, pa pa, ty ty), pokiaľ niečo chce, používa ruku dospelého ako nástroj alebo ako ukazovátka“*.

Vágnerová (2014) uvádza, že jedným s problémov, ktoré sa môžu vyskytovať pri komunikácii je repetitívne opakovanie a časté echolálie (opakovanie počutého bez porozumenia obsahu), kedy ide skôr o vedenie monológu, než dialógu. Dieťa reč nevyužíva ku komunikácii, ale reprodukuje počuté, rovnako ako niektoré zvuky z okolia. Často sa tiež objavujú chyby v slovoslede, či už v hovorenom alebo písanom prejave. Nepoužívajú zámeno „ja“, hovoria o sebe v druhej, alebo tretej osobe.

Podľa Buntová (In Ostatníková a kol, 2022, s. 145) *„ak má dieťa s autizmom okrem narušenia sémantickej a pragmatickej roviny problémy s výslovnosťou a so zrozumiteľnosťou reči, s gramatikou, s osvojením nových pojmov alebo nácvikom čítania a písania, môže sa súbežne s autizmom vyskytovať narušenie jazykových schopností, fonologické poruchy, vývinová verbálna dyspraxia, vývinové poruchy učenia. Z pohľadu terapie, je dobré pozeráť sa na stav ako na možný komorbídny výskyt dvoch diagnóz, čo umožňuje ciele plánovanie terapie a výber terapeutických metód“*.

2.2.3 Odlišnosti v správaní

Poruchy správania síce nie sú diagnostickým kritériom pri autizme, ale sú často s autizmom spojené. Časté a teda typické pre autizmus sú zúrivé záchvaty pri zmenách, náročná predvídateľnosť, impulzivita, stereotypnosť v správaní (Thorová, 2016).

Niektoré problémové správanie môžeme považovať podľa Thorovej (2016) za naučené, alebo aj za sekundárne v dôsledku inej príčiny. Iné má biologický základ. Je veľmi dôležité toto rozlíšenie. Jednou z príčin problémového správania môžu byť percepčné, alebo kognitívne deficity, kedy má dieťa iný spôsob vnímania a spracovania informácií a následné bizarné, opakujúce sa správanie. Ďalším je deficit v komunikácii, kedy nedostatky v komunikačných schopnostiach vyvolávajú frustráciu a následné problémové správanie. Socioemočný deficit sa prejavuje najčastejšie ako neschopnosť chápať sociálne pravidlá, orientovať sa vo vzťahoch a predvídať reakcie druhých, chápať ich emóciám, čo opäť vyvoláva rôzne problémové správanie. Taktiež sa môžeme stretnúť s nevhodným prostredím, či prístupom. Prostredie nie je vhodne prispôbené potrebám tohto dieťaťa a jeho špecifikám, čo môže vyvolávať tenziu a následné problémové správanie (Thorová, 2016).

Thorová (2016) uvádza, že medzi časté problémové správanie vyskytujúce sa u detí s autizmom patrí: sebapoškodzovanie, agresivita, afektívne záchvaty, stereotypná činnosť, rituály a deštruktívna činnosť.

2.3 Autizmus a arteterapia

Arteterapia je často vyhľadávaná a ponúkaná terapia pre deti a ľudí s autizmom. Nemalo by sa však zabúdať na určité špecifiká pri práci s klientmi s touto poruchou.

Podľa Šickovej-Fabrici (2002) je terapia prostredníctvom výtvarného umenia pre deti a ľudí na autistickom spektre obzvlášť vhodná z dôvodu ich absentujúcej možnosti bežne komunikovať s okolím a teda možnosti vyjadriť sa. V dielach klientov s autizmom, s ktorými má vo svojej praxi skúsenosti, vidí snahu o kompenzáciu chýbajúcej verbálnej komunikácie. Ďalej autorka opisuje, že ako vhodné médium pri práci s deťmi s autizmom

sa jej osvedčila hlina, aj keď spočiatku mnoho klientov so senzorických dôvodov odmieta. Postupným navyknutím si však vedia nájsť k hline cestu a pomáha im k reflexii ich pocitov.

Thorová (2016) opisuje arteterapiu ako vhodnú pre deti s autizmom, pričom má prínos pre rozvoj mentálnych funkcií, ale zároveň má aj relaxačné účinky. Ako najčastejšie výtvarné techniky uvádza: tematická, alebo voľná maľba, koláž, kaširovanie, linoryt. Uvádza tiež, že u niektorých detí, ktorým môže chýbať kreativita je možné použiť pri tvorbe štruktúrované šablóny, pričom výsledok z takejto tvorby deti poteší a uspokojí rovnako ako deti, ktorým kreativita nechýba.

Martin (2009) vo svojom článku uvádza výhody arteterapie pre ľudí s PAS. Uvádza, že arteterapia môže dobre slúžiť práve pri nedostatkoch v predstavivosti a v neschopnosti abstraktného myslenia. Píše tiež, že je táto oblasť často opomínaná terapeutmi a pritom terapia ponúka lepšiu príležitosť na tréning týchto zručností ako pri tréningu v bežných situáciách. Tiež poukazuje na možnosť učenia sociálnym zručnostiam prostredníctvom arteterapie. Taktiež vidí benefity arteterapie pre rozvoj komunikácie, sebavyjadrenia a uvoľnenia napätia.

2.4 Autizmus a iné terapie

Okrem arteterapie majú ľudia s autizmom možnosť rozvíjať sa a skvalitňovať tak svoj život aj pomocou iných terapeutických metód či intervencií. Podľa Vágnerovej (2014) je dôležitá nie len včasná diagnostika, ale aj následné včasné, komplexné terapeutické vedenie. Dôležité je pritom kritické obdobie päť rokov života dieťaťa.

Jednou z najznámejších terapií skloňovaných s témou autizmu je behaviorálna terapia, ktorá vychádza z aplikovanej behaviorálnej analýzy (ABA). Tieto intervencie majú za účel rozšíriť zručnosti, ktoré sú vďaka diagnóze oslabené, pričom ide o zručnosti ako je reč, sociálne zručnosti, sebaobsluha. Terapia sa na základe výskumov správania zameriava na posilnenie želaného správania a naopak odstránenie nežiadúceho, nevhodného správania (Ostatníková a kol. 2022).

Ďalšou z možností, vhodnou pre ľudí s autizmom, pre ich rozvoj je muzikoterapia, pričom muzikoterapia umožňuje klientom prejsť emócie, otvára komunikačné kanály, prináša relaxáciu. Táto terapia patrí medzi umelecké terapie. Využíva sa pritom rozmanitá škála techník a hudba je využitá pasívne či aktívne. Takáto intervencia má pozitívny dopad

na vývin dieťaťa, ale môžu sa vyskytnúť aj výnimky. Určitá časť klientov nereaguje pozitívne na hudbu a zvuky im vadia, tu môže mať muzikoterapia skôr funkciu desenzibilácie (Thorová, 2016).

2.5 Autizmus a rodina

Zväčša každý rodič má určité predstavy o tom, ako chce vychovávať svoje deti a akým smerom by ich chcel viesť, často ešte pred samotným narodením dieťaťa. Práve tu narážajú najmä rodičia na prvý šok a stratu ideálov, keď sa dozvedia o diagnóze svojho dieťaťa a závažnosti tejto poruchy. To je len jeden z problémov, ktoré si na ceste s diagnózou rodina zažíva.

Podľa Gromošovej (in Ostaníková, 2022) je prijatie diagnózy svojho dieťaťa dôležitá téma a vyrovnanie sa s náročnou životnou situáciou zvyčajne prebieha v štádiách. Pre samotných rodičov je dobré reflektovanie a uvedomenie si v ktorom štádiu sa nachádzajú a uvedomenie si, že je to prirodzené a ich pocity časom prejdú. Jednotlivé fázy prijatia diagnózy sú:

- **šok a popieranie** – neschopnosť reakcie, správanie sa ako by sa nič nestalo
- **dohadovanie** – potreba pochopiť prečo, hľadanie príčiny a potreba jej odstránenia
- **agresia/depresia** – začiatok vnímania reality a následné prežívanie ťažoby, bezmocnosti, ktorá sa prejavuje agresiou, alebo depresívnym ladením
- **prijatie a realistické plánovanie** – prichádza upokojenie, niekedy späté s rezignáciou, ale hľadajú sa aj riešenia, východiská.

Podľa Thorovej (2016) býva psychika rodičov pri diagnostikovaní autizmu dieťaťa značne otrasená a šoková reakcia vyvoláva prirodzene obranné mechanizmy, ktoré sa v takýchto situáciách objavujú.

Ide o obranné mechanizmy ako:

- **popretie** - zakladá sa na odmietnutí vyslovenej diagnózy, alebo podozrení na diagnózu, v domácnosti sa o tejto téme nerozpráva, ďalšie vyšetrenia sa odkladajú.
- **vytesnenie** - ide o úplné vytesnenie, alebo bagatelizovanie už obdržaných informácií o autizme

- **viera v zázrak (kompenzácia)** – je typické popieranie známych faktov a orientácia na vieru vo vyliečenie, zázračné zlepšenie, hľadanie alternatívnych medicín s vidinou pomoci.

Ďalším z kľúčových problémov pre tieto rodiny je izolácia. Pre dieťa s autizmom je oveľa náročnejšie zúčastniť sa aj bežných spoločenských aktivít. Je náročné prijať návštevy, navštíviť rodiny, ihrisko, plánovanie výletu. Zároveň rodina na týchto miestach často naráža na nepochopenie, neprijatie, odsudzovanie. Z týchto dôvodov sa rodina často siahne do izolácie a kontakt je obmedzený len na úzky okruh blízkych známych. Toto vyhýbanie im pomáha z pocitom frustrácie z nepochopenia inými, či pocitu zlyhania a následného podkopávania sebavedomia. Prichádzajú však zároveň o dôležité sociálne kontakty, nové zážitky a priateľstvá. Často sa dokonca s nepochopením rodiny stretávajú aj v rámci širšej rodiny (starých rodičov, súrodencov rodiny), čo spôsobuje ešte väčšiu izoláciu a frustráciu (Gromošová, 2022).

Aj z vyššie spomenutého dôvodu prichádzajú k ďalšiemu problému, k vyčerpaniu. Starostlivosť o dieťa s autizmom je náročná, keďže má dieťa množstvo obmedzení. Rodič musí neustále dbať na jeho bezpečnosť, keďže často deti nevedia vyhodnotiť rôzne nástrahy, nevedia sa samé zahrať a tráviť zmysluplne voľný čas. Toto všetko vedie k neustálemu vyčerpaniu a nemožnosti oddychu (Gromošová, 2022).

Marková (2011) vo svojej práci uvádza, že keď chceme pomôcť rodičom pri výchove svojich detí je potrebné poskytnúť im možnosť na špeciálne edukačné prostredie, naučiť ich minimalizovať rušivé vplyvy, hľadať vhodné komunikačné kanály a tiež postupne hľadať cestu k socializácii.

Dieťa s poruchou autistického spektra nepredstavuje záťaž len pre rodičov, ale tiež pre ostatných členov rodiny a to najmä súrodencov. Súrodenecký vzťah podľa Havelku (2020) jeden z prvých vrstovníckych vzťahov a zároveň ide o najdlhšie trvajúce puto v živote. Tento vzťah medzi súrodencami množstvo špecifik a a môže významným spôsobom ovplyvniť psychické zdravie a kvalitu života zdravých súrodencov.

Medzi niektoré úskalia v súrodeneckom vzťahu môžu patriť:

- nedostatok znalostí a porozumenie problémom súrodencov – a z toho vyplývajúce správanie súrodenca ako je agresivita, sebapoškodzovanie z dôvodu nedostatočných informácií o probléme súrodenca
- konfrontácia s problémovým správaním – ktoré vyvoláva stresovú záťaž u súrodenca
- zmena v oblasti fungovania rodiny – pokles pozornosti o zdravého súrodenca a zameranie rodičov na dieťa s autizmom, zvyšovanie nárokov na samostatnosť, zodpovednosť zdravého súrodenca
- emocionálne problémy - prežívanie pocitov ako osamelosť, strach, neistota, hanba, vina, či odpor voči súrodencovi
- iné problém – problém s hlukom a následne s narušením spánku, šikana v škole, problém s udržovaním kamarátov (Havelka, 2020).

PRAKTICKÁ ČASŤ

3 VÝSKUMNÝ PROJEKT

V tejto časti práce je popísané, ako prebiehal výskumný projekt od zedefinovania si cieľov, výskumných otázok a hypotéz až po samotné vyhodnotenie a zhrnutie projektu. Taktiež sú popísané kazuistiky klientov, metódy projektu a jednotlivé stretnutia.

3.1 Ciele práce

Hlavným cieľom práce je zostaviť arteterapeutické cvičenia pre deti s autizmom a overiť ich pôsobenie v rámci individuálnych arteterapeutických stretnutí na sociálne zručnosti, porozumenie sociálnym situáciám a tiež komunikačné schopnosti.

Ako vedľajší cieľ arteterapeutických stretnutí som si určila relaxáciu, odbúravanie stresu a rozvoj jemnej motoriky.

3.2 Výskumné otázky a hypotézy

Na základe cieľov práce som stanovila nasledujúce výskumne otázky:

Výskumná otázka 1. : Je možné v rámci individuálnej arteterapie zlepšiť sociálne zručnosti detí s autizmom?

Výskumná otázka 2. : Je možné v rámci individuálnej arteterapie zlepšiť komunikačné zručnosti u detí s autizmom?

Taktiež som v rámci svojej práce overovala nasledujúce hypotézy:

Hypotéza 1. : Po individuálnej arteterapii sa zlepšia sociálne zručnosti u detí s autizmom.

Hypotéza 2. : Po individuálnej arteterapii sa zlepšia komunikačné zručnosti u detí s autizmom.

3.3 Popis skúmanej vzorky – kazuistiky

Výber klientov pre moju prácu bol zámerný a oslovila som konkrétnych rodičov detí, zariadenia v Bratislave. Toto zariadenie navštevujú deti, ktoré majú odborníkmi potvrdenú diagnózu Detský autizmus. Zariadenie funguje ako materská škola pre deti s autizmom a ako základná škola pre žiakov s autizmom. Ide o súkromné zariadenie, ktoré je však zapísané aj v Sieti škôl a školských zariadení Slovenskej republiky a tak je z časti financované rodičmi a z časti štátom. Zariadenie ponúka aj nadštandardné služby ako je vzdelávanie rodičov, či rôzne terapie pre deti (muzikoterapia, arteterapia, canisterapia, masáže). Rozhodla som sa pre svoju prácu osloviť rodičov detí zo základnej školy, ktorí by možno mali záujem o tieto nadštandardné služby, ale z finančných dôvodov im to nevychádza. Prihlásili sa 3 rodičia s ktorými som následne zahájila spoluprácu.

Kazuistiky som vytvorila na základe preštudovania si záznamov detí, ktoré som mala k dispozícii zo zariadenia. Taktiež som absolvovala rozhovory so zamestnancami, ktorí s deťmi pracujú a to s riaditeľkou zariadenia (ktorá v minulosti s deťmi pracovala na rozvoji komunikačných schopností) a s triednymi učiteľkami žiakov. Mená klientov som pre zachovanie anonymity zmenila.

3.3.1 Martin

Martin má 12 rokov a navštevuje zariadenie už od svojich 4 rokov. Rodičia sa do zariadenia dostali hneď po diagnostike, ktorá potvrdila diagnózu Detský autizmus. Adaptácia do škôlky bola náročná a prebiehala postupne za prítomnosti rodičov. Martin prejavoval veľkú úzkosť zo zmeny prostredia, z nových ľudí a podnetov. Dnes je už Martin plne adaptovaný na prostredie a personál, ale prežívanie úzkosti stále pretrváva a to najmä pri zmenách. Akákoľvek zmena (personálu, plánu, prostredia,

vybavenia triedy) spôsobuje žiakovi úzkosť a je vhodné ho na tieto zmeny postupne a dostatočne dopredu pripravovať. Martin je verbálny, reč využíva rád a často sa uisťuje, keď si je niečím neistý, vie z časti pomenovať svoje prežívanie a z časti aj dokomunikovať svoje potreby. V reči je však narušená syntax, vyskytujú sa agramatizmy, problémy so zámenami, rodmi, časmi, skloňovaním, vynechávanie spojok a predložiek. Vety využíva kratšie, holé, prípadne mechanicky naučené frázy. Vyskytujú sa aj echolálie v podobe opakovania replík z obľúbených rozprávok. Martin má rád senzorické podnety, rád sa hrabe rukami v sypkom materiáli, vonku si rád zašpiní ruky od hlíny. Má rád fyzický kontakt v podobe objatia či pohladkania. Martin navštevuje v zariadení canisterapiu, kde sa snažia pracovať so strachom zo psov.

3.3.2 Peter

Peter má 11 rokov a zariadenie navštevuje taktiež od 4 rokov. Adaptácia bola pomerne bezproblémová a Peťo sa začlenil do triedy pomerne rýchlo. Peter je pasívnej povahy, reč je málo používaná, objavujú sa časté echolálie a hranie so slovíčkami. Vety využíva jednoduché, jedno až dvoj slovné. Slovná zásoba je obmedzená. Má taktiež výrazne narušené porozumenie reči, náročným inštrukciám nerozumie a vytvárajú u neho frustráciu. Inštrukcie musia byť preto zjednodušené, jedno až dvojslovné, prípadne vizualizované. V dôsledku slabého porozumenia a neschopnosti si odokomunikovať potreby sa v správaní objavujú agresívne prejavy najmä voči rovesníkom v triede. Rodičia tiež opisujú situácie, kedy k takýmto prejavom prišlo aj v externom prostredí – na ihrisku či na návšteve. Peter sa vo veľkej miere vyhýba očnému aj fyzickému kontaktu. Fyzický kontakt od rovesníkov, či učiteľov toleruje, ale nevyhľadáva ho. Nemá rád krik a plač malých detí, na ktorý reaguje taktiež krikom, alebo ničením vecí vo svojom okolí. Pomáha mu, ak môže z prítomnosti odísť prípadne slúchadlá tlmiace zvuk. Má rád pohybové aktivity, navštevuje krúžok, kde s deťmi s rovnakou diagnózou cvičia a hrajú florbal.

3.3.3 Lukáš

Lukáš má 9 rokov a navštevuje základnú školu prvý rok. Pred nástupom do ZŠ navštevoval v tom istom zariadení materskú školu. Adaptácia do materskej školy bola náročná, Lukáš nemá rád a ťažko prína zmeny a nové prostredie. Je silno naviazaný na rodičov a spočiatku často plakal za mamou. Prechod do školy bol však už bez problémov, chlapec si rýchlo zvykol a do školy sa tešil. Lukáš má rád svoje zaužívané rutiny, ktoré vyžaduje a keď nie sú splnené prichádza odpor. Rád komunikuje s učiteľkami aj so spolužiakmi, často komentuje svoju činnosť, alebo sa pýta na zjavné veci, rád rozpráva a rád dostáva pozornosť. Deficit sa prejavuje v sociálnych vzťahoch, kde nechápe svoje postavenie, často sa prejavuje drzo, nevie odhadnúť ako sa správať vo vzťahu k učiteľke, rodičom, či spolužiakom. Má rád veci pod kontrolou. Je silne motivovaný sociálnou pochvalou. Má atypickú chôdzu a od mala sa uňho prejavuje tzv. špičkovanie – chodza po špičkách. Ak je upozornený, na určitú dobu vie chôdzu prispôbiť na bežnú, ale rýchlo sa vracia k pôvodnej atypickej. Pri prežívaní emócií má často napäté svaly a telo. Má rád tematiku dopravných prostriedkov, rád sa nimi vozí sleduje ich a pamätá si ich čísla, trasy a názvy zastávok.

3.4 Použité metódy

V rámci prvých a posledných stretnutí som použila výtvarné projektívne metódy - **projektívne kresebné testy**. Tieto testy nám zachytia prípadný posun u detí po ukončení intervencie, ale aj poukážu na ich aktuálne prežívanie, budeme si všímať opakujúce sa prvky, vzorce, námety. Ide o nasledujúce kresebné testy:

- a) voľná téma
- b) postava
- c) dom
- d) strom
- e) rodina
- f) začarovaná rodina.

Ďalej som použila na popísanie a zhodnotenie každého arteterapeutického stretnutia terapeutický **submodel 13 P** podľa autorky, doktorky Marii Beníčkovej (Beníčková, 2011).

Okrem spomenutých metód boli použité ešte metódy ako:

- analýza dokumentov (správy z diagnostiky CPPaP, IVP, katalógové listy žiaka, správy z odborných lekárskeho vyšetrení)
- riadený rozhovor s rodičom a učiteľkou dieťaťa
- zúčastnené pozorovanie.

4 ARTETERAPEURICKÝ PROCES – POPIS JEDNOTLIVÝCH STRETNUTÍ

V tejto kapitole si popíšeme jednotlivé stretnutia a predstavíme techniky, ktoré boli na danom stretnutí použité. Taktiež uvádzam príklady môjho spracovania hodnotenia podľa submodelu 13P (Beníčková, 2011) a to na prvom a poslednom stretnutí.

Snažila som sa dodržať štruktúru jednotlivých stretnutí. Keďže deti v škole majú každé svoj individuálny rozvrh, poprosila som vopred pedagógov detí, aby na plán zaradili kartičku so symbolom maľovania a s mojím menom a fotografiou, aby sa deti vedeli na stretnutie a mňa pripraviť a neprekvapilo ich. Na prvé stretnutie som poprosila pedagóga, na ktoré je dieťa zvyknuté, aby dieťa odprevadilo do miestnosti v ktorej budeme pracovať. Na ďalšie stretnutia po zoznámení som pre deti chodila do triedy sama a odprevadila ich do miestnosti.

Stretnutia boli raz do týždňa v rovnaký deň v týždni v popoludňajších hodinách. Jedno stretnutie trvalo 45 minút.

Ďalej štruktúra stretnutí vyzerala nasledovne:

- úvodný pozdrav a úvodná reflexia – ako sa mám, s čím prichádzam
- krátke rozohrievacie cvičenie
- hlavná tvorba
- zhodnotenie, pomenovanie tvorby
- záverečná reflexia
- záver – pozdrav a ukončenie

Na každom stretnutí som mala pre deti vytvorený plán, aby sa vedeli orientovať v čase a štruktúre stretnutia. Plán vyzeral nasledovne:

1. POZDRAV
2. ROZCVIČKA
3. TVORENIE
4. POMENOVANIE
5. ROZLÚČENIE – HOTOVO

Po skončení každej aktivity som danú kartičku z plánu zložila a pokračovali sme na ďalšiu aktivitu. Taktiež som mala vytvorené kartičky so smajlíkmi na hodnotenie stretnutí. Po každom stretnutí som sa dieťaťa spýtala ako hodnotí dnešné stretnutie a ponúkla mu na výber 3 smajlíkov pričom jeden bol smutný, druhý, uprostred mal rovné ústa a posledný bol usmiaty. Smajlíkov som deťom predstavila a pomenovala ich emóciami – smutný – zle, normálny – dobre, usmiaty – výborne. Pri vyslovovaní som prehnane expresívne vyjadrovala emócie, aby som dieťa dostatočne zaujala.

4.1 Stretnutie č. 1

Ciele stretnutia: nadviazanie kontaktu a spolupráce, oboznámenie sa so stavom klienta

Pomôcky: Biely papier, ceruzka HB, pastelky, fixky, voskovky, plastelína

Aktivity: Voľná tvorba a menovka

Priebeh: Na prvom stretnutí som sa snažila navodiť príjemnú priateľskú atmosféru, pozdraviť a predstaviť sa menom. Ukázala som deťom aké budeme používať materiály a pomôcky a na úvod som každé dieťa poprosila, aby si vytvorilo menovku so svojim menom. Od pedagógov som vedela, že napísať svoje meno deti vedia a tak som predpokladala, že to nebude príliš náročná úloha. Snažila som sa zistiť ako ho volajú rodičia, pani učiteľky a čo má dieťa rado. Každé dieťa si mohlo vybrať ako svoje meno vytvorí, či použije pastelky, ceruzku, voskovky, alebo vymodeluje meno z plastelíny. Hlavná aktivita tohto stretnutia bol kresebný test „Voľná téma“, kde si dieťa mohlo samé vybrať čo nakreslí. Ako pomôcky malo k dispozícii kancelársky papier, pastelky a ceruzku HB. Niektoré deti rozprávali už počas tvorby a s ostatnými sme sa o výtvore rozprávali až po jeho dokončení a poprosila som deti aj o pomenovanie kresby. Deti som podporovala v tvorbe, ak to bolo potrebné a boli si neisté, chválila pri procese aj po ňom. Na záver som sa spýtala dieťaťa ako sa mu dnes páčilo tvorenie a rozlúčili sme sa pozdravom a ťapnutím rúk.

4.1.1 Martin

Martina priviedla ku mne pani učiteľka a už vo dverách ma zdravil veľmi hlasným „Ahoj“. Bolo vidieť určitú neistotu a na úvod sa Martin rozpačito usmieval. Bol prítomný aj pohybový nepokoj, kedy si Martin poskakoval keď stál, prípadne sa hýbal dopredu a dozadu na stoličke. Pri samotnej tvorbe bol vcelku sústredený, no spočiatku neistý, nevedel ako začať a či spravil dobre to čo spravil. Pracovné tempo bolo celkom rýchle, akoby to chcel už mať za sebou. Viac krát sa tiež spýtal či už budeme končiť. Všimla som si pozitívne reakcie na pochvalu, Martin sa vtedy viac usmieval a tešil. Na pochvalu odpovedal v štýle „áno“ a radostne kýval rukami, čo je preňho podľa slov pedagógov typické. Pri tvorbe menovky si vybral hnedú farbičku a napísal svoje meno veľkým tlačným písmom. Na písanie použil silný tlak a písmo bolo výrazné. Po napísaní mena som musela Martina viac krát nabádať, ako by chcel obrázok vylepšiť, ozdobiť, doplniť. Zdalo sa, že je Martin neistý a nevie čo má pridať na obrázok. Pomohlo, keď som mu povedala pár príkladov, čo by mohla menovka obsahovať a vtedy pridal Martin do výtvoru tvary, ktoré použil opakovane popri celom mene. Po tvorbe som ho pochválila a ocenila snahu. Následne sme prešli na voľnú tvorbu. Martin spočiatku váhal čo by mohol nakresliť. Po chvíľke čakania začal na papier kresliť rôzne geometrické tvary. Vybral si zelenú farbičku. Obrázok popísal názvom „Tvary“ a následne som sa pýtala na jednotlivé tvary a veci, ktoré majú rovnaký tvar. Pri niektorých tvaroch dlho váhal, pozeral sa dolu na lavicu a čakal. Za mojej pomoci zopakoval mnou vyslovené slovo. Po skončení a pochvale bolo vidieť menšiu úľavu a opadnutie stresu. Na záver si Martin vybral na hodnotenie usmievavého smajlíka a povedal, že sa cíti „usmiaty“.

Hodnotenie (Stretnutie 1 – Martin) podľa metodiky submodelu 13P

Pozorovanie	Pozorovanie som zamerala najmä na príchod klienta, prvý kontakt, očný kontakt, spontánnu komunikáciu, pozdrav. Očný kontakt neprebehol, pozdrav bol neprimerane hlasný, komunikácia obmedzená a nesmelá.
Priebeh	Počas stretnutia bol klient spočiatku neistý, pracoval rýchlo a chcel ukončiť stretnutie, postupom času sa uvoľnil a bolo vidieť aj radosť.

Podnet	Pri tvorbe menovky si bol neistý, nevedel, čo môže nakresliť. Po verbálnej inštrukcii nevedel odpovedať a bol váhavý a zrak smeroval na lavicu. Pochvala – na tento podnet reagoval pozitívne.
Percepcia	Vizuálna percepcia – klient nesledoval terapeuta, pri kresbe však zrak upriamoval na papier
Prejav	Klient nakreslil zadanie pri oboch cvičeniach, spočiatku bol ostýchavý a neistý
Prostredie	Prostredie už klient poznal, ide o malú učebňu, reagoval bez problémov, nevyskytlo sa nič rušivé. Pracovali sme za stolíkom s oblou hranou. V miestnosti nebolo veľa rušivých podnetov.
Prostriedky	Vybrané pomôcky boli najskôr uložené pod stolom, pred samotnými cvičeniami som ich vybrala na stôl a ponúkla klientovi. Boli dostačujúce.
Postoj	Spočiatku bolo vidieť vyhýbavý postoj voči novej, neznámej osobe, postupne sa uvoľnil a reagoval s úsmevom.
Pocity	Klient bol spočiatku neistý, hanblivý, pozeral do zeme, mlčal. Postupne sa pocity trochu uvoľnili, objavil sa aj úsmev.
Pochopenie	Klient pochopil zadanie, nerozumel však niektorým pokynom ako, čo by si chcel ešte doplniť, vylepšiť. Myslím si, že celkovo mal klient porozumenie dobré, ale bol si iba neistý.
Premena	Klientova neistota sa postupne uvoľňovala, vážna tvár sa zmenila na usmiatu, aj keď stále trochu neistú.
Posudok	Podarilo sa nadviazať kontakt a spoluprácu s klientom.
Plán	Plán bol funkčný, zatiaľ nevyžaduje žiadne zmeny.

4.1.2 Peter

Po príchod s pani učiteľkou sa Peter pomalým, pokojným tempom usadil na stoličku, ktorú som mu ukázala. Pani učiteľka ho vyzvala aby sa pozdravil na čo sa Peter veľmi tichým hlasom pozdravil, pričom pozeral celý čas iným smerom ako na mňa. Pri úvode a krátkom vysvetľovaní ako budeme pracovať sa Peter zaujato pozeral

na kartičky a niektoré slová po mne ticho zopakoval. Jeho pozornosť bola veľmi kolísavá, sem tam sa pozeral na stenu, na zem na svoje ruky a tak som opakovala niektoré veci viac krát, kým som si nebola istá, že ich zaznamenal. Pri tvorbe menovky som cítila u Petra neistotu a nervozitu a po slovnom zadaní, nevedel ako pracovať. Vzala som si preto papier a začala tvoriť svoju menovku, pričom som vysvetľovala, že ja sa volám Denisa a on Peter a každý máme inú, svoju menovku. Peter sa po chvíľke rozkreslil a nakreslil svoje meno modrou ceruzkou. Meno napísal precízne, úhl'adným, malým písmom a bolo umiestnené v hornej časti papiera. Ceruzku si vybral prvú, ktorá mu prišla pod ruku. Keď som ho vyzvala, že si môže vybrať aj inú, zopakoval iba modrá a pokračoval v tvorbe. Využila som farbu ceruzky a spýtala som sa čo môže byť modré načo reagoval a pomenoval a nakreslil oblak. Po pochvale a potvrdení, či skončil sa Petrovi trochu uľavilo a napätie, ktoré bolo vidieť na tele a na tvári zjavne opadlo. Pri voľnej tvorbe Peter hneď vedel, čo by chcel nakresliť, ale nebol si istý či môže a tak sa opytovacím tónom spýtala: „Kalendár ?“. Po potvrdení, že môže nakresliť kalendár sa hneď pustil do práce a veľmi sústredene kreslil a opakoval si nahlas čísla, ktoré písal. Na záver pri pomenovaní povedal: „Toto je január“. Pri rozhovore, keď som sa snažila zistiť či má rád tento mesiac, tak mi povedal, že býva sneh a je zima a že sneh má rád, pričom Peter odpovedal jednoslovne. Na záver hodnotil stretnutie s veselým smajlíkom a povedal, že sa má dobre.

Hodnotenie (Stretnutie 1 – Peter) podľa metodiky submodelu 13P

Pozorovanie	Pozorovanie som zamerala najmä na príchod klienta, prvý kontakt, očný kontakt, spontánnu komunikáciu, pozdrav. Očný kontakt neprebehol, pozdrav prebehol po vyzvaní pedagóga, prítomné echolálie.
Priebeh	Klient bol neistý, rozprával tichým tónom, mal vyhýbavé správanie, postupne po úspechu sa začal uvoľňovať.
Podnet	Na prvý slovný pokyn nevedel reagovať, klient začal reagovať až keď som začala zadanie predvádzať, na tento podnet sa chytil a vedel reagovať.
Percepcia	Vizuálna percepcia – klient pri komunikácii nesledoval terapeuta, počas kresby zrak zameral na papier a svoju ruku.

Prejav	Klient sa spočiatku prejavoval pokojne a zdržanlivo, po prvom zadaní skôr neisto a následne po úspechu a pochvale bolo vidieť malé uvoľnenie. Pri obľúbenej téme – kalendár bolo vidieť spokojnosť.
Prostredie	Prostredie nevplývalo na klienta rušivo ani obmedzujúco.
Prostriedky	Klient veľmi vybrané prostriedky nezaujali, vybral si iba obyčajnú ceruzku a jednu farebnú pastelku. Na iné prostriedky veľmi nereagoval.
Postoj	Klient mal spolupracujúci postoj, bol však neistý a potreboval malé motiváciu pri prvej tvorbe. Pri voľnej téme nemal problém a na tvorbu sa tešil.
Pocity	Spočiatku bol klient neistý, pri obľúbenej téme už viac uvoľnený.
Pochopenie	Zdalo sa, že klient spočiatku nerozumie slovnému zadaniu a zdá sa neistý, potrebuje vizuálnu pomoc.
Premena	Zmena nastala, keď klient porozumel zadaniu a mohol nakresliť to čo chcel on a nebol obmedzený v tvorbe a zadaní.
Posudok	S klientom sa postupne podarilo nadviazať spoluprácu, klient reagoval na pokyny.
Plán	Plán bol funkčný, zatiaľ nevyžaduje žiadne zmeny.

4.1.3 Lukáš

Lukáš vošiel do triedy a hneď ma pozdravil a spýtal sa ma či sa volám Denisa. Na úvod mal hneď veľa otázok na ktoré som mu najskôr odpovedala, aby som uspokojila jeho zvedavosť a následne som ho presmerovala k tomu, čo budeme robiť. Pomedzi to sa ma stále Lukáš niečo pýtal a vždy keď mal príležitosť mi o sebe niečo povedal. Hovoril najmä o svojom mladšom bratovi, kam chodí do škôlky a ako ho spolu s mamou do škôlky vodia. Opisoval akým chodia autobusom a hovoril mi o názvoch zastávok. S tvorbou menovky nemal vôbec problém, hneď sa pustil do práce a napísal svoje meno a chcel napísať aj svoje priezvisko. Keď som vysvetlila, že stačí iba prvé meno, tak ako ho všetci volajú, prijal to. Ako voľnú tému Lukáš začal kresliť na stred papiera. Jeho ťahy

boli spočiatku silné, neskôr sa zjemnili až zoslabli. Klient sa usmieval a vyzeral tak, že nemal jasne daný zámer čo nakreslí. Po dokreslení pozrel na kresbu a povedal, že nakreslil motýľa a usmieval sa. Na moje otázky nevedel odpovedať, nepovedal aký motýľ je ani kde sa nachádza. Odpovedal iba doslovne ako – na papieri, šedý. Na záver Lukáš hodnotil stretnutie s usmiatím smajlíkom a povedal, že je usmiaty, lebo pôjde pre bračeka s maminkou.

Hodnotenie (Stretnutie 1 – Lukáš) podľa metodiky submodelu 13P

Pozorovanie	Pozorovanie som zamerala najmä na príchod klienta, prvý kontakt, očný kontakt, spontánnu komunikáciu, pozdrav. Pozdrav prebehol bez problémov, klient prejavil zvedavosť a spontánnu komunikáciu hneď od príchodu. Komunikácia mi však prišla rozpačitá, klient mal veľa otázok na ktoré chcel odpovedať, čo si myslím, že vychádzalo z jeho nervozity z novej situácie a z nového človeka.
Priebeh	Klient hneď nadviazal kontakt, bol trochu zahlcujúci a veľa rozprával, uisťoval sa, hovoril o svojich obľúbených témach.
Podnet	Klient reagoval na slovné pokyny dobre.
Percepcia	Vizuálna percepcia – klient sleduje pri komunikácii terapeuta, koordinácia pohybov pri kresbe je oslabená.
Prejav	Prejav bol rozpačitý, aktívny až zahlcujúci.
Prostredie	Pre klienta bolo prostredie vhodné, počas stretnutia sme však museli zatvoriť okno nakoľko bolo počuť veľký hluk z vonku, ktorý vyrušoval.
Prostriedky	Klientovi boli prostriedky k tvorbe predstavené hneď po úvodnom zoznámení a predstavení štruktúry stretnutia. Na prostriedky veľmi nereagoval, nezaujímal sa o nich. Preferoval jednu farbu.
Postoj	Postoj mal klient kladný, spolupracoval a aj po odklonení od témy sa nechal viesť.
Pocity	Rozpačité, ale v celku pozitívne ladenie.
Pochopenie	Klient dobre rozumel mojim zadaniam.
Premena	Počas stretnutia nenastala žiadna premena, všetko prebiehalo pomerne ustálené.

Posudok	Podarilo sa mi nadviazať kontakt s klientom, klient rešpektoval pokyny a spolupracoval.
Plán	Plán bol funkčný, zatiaľ nevyžaduje žiadne zmeny.

4.2. Stretnutie č. 2

Ciele stretnutia: diagnostika podľa kresebných testov, budovanie dôvery, zlepšovanie schopnosti vyjadriť svoje prežívanie, relaxácia a uvoľnenie

Pomôcky: Biely papier, ceruzka HB, pastelky, prehrávač hudby

Aktivity: Kresebné testy - „strom“, „dom“, „postava“, čmáranie oboma rukami

Priebeh: Druhé stretnutie som využila najmä na prevedenie kresebných testov. Ako pozdrav som zvolila krátke cvičenie, kedy si s klientom ťapkám rukami v určitom poradí. Pri každom ťapnutí zároveň vyslovujem jednu hlásku pozdravu a svojho mena a následne je s pozdravom na rade dieťa. Na rozohratie som zvolila cvičenie, počas ktorého si mali deti vybrať dve rôzne pastelky a so zavretými očami kresliť na papier na malý formát a následne na veľký formát, kde mohla byť tvorba ešte viac uvoľnenejšia v priestore veľkého papiera. Počas tejto tvorby som dala klientom na výber, či chcú počúvať jemnú hudbu v pozadí. Išlo o nahrávku šumenia morských vln. Klienti mali možnosť kedykoľvek povedať, že chcú hudbu vypnúť, ak by im prekážala.

4.2.1 Martin

Martin prišiel na toto stretnutie s negatívnou náladou, bol plačlivý a smutný. Už pred stretnutím sa pani učiteľka upozornila, že predchádzajúcu hodinu Martin nedostal odmenu, ktorú dostáva po skončení hodiny, pretože sa nesprával podľa pravidiel, ktoré mali na hodine určené. Pred úvodným pozdravom sme sa s Martinom porozprávali ako sa cíti a prečo sa tak cíti. Opísal, že sa cíti „trochu chorý“, lebo nezískal odmenu a tak sme sa rozprávali o smútku, hneve a pravidlách. Martin mi opísal svoju obľúbenú odmenu – tablet a čo na ňom rád robí. Povedal tiež, že sa teší, keď príde domov, lebo tablet dostane

doma. Keďže som mala pocit, že Martin je na úvodné cvičenie s pozdravom príliš rozrušený, najskôr som zvolila cvičenie s čmáraním. Pri čmáraní bolo vidno jeho naladenie a kresba bola dynamická a tlak na ceruzku silný. Keďže som videla, že Martinovi tvorba prospieva a baví ho, ponúkla dom mu viac papierov, až kým sa postupne neunavil a bolo vidieť aj uvoľnenie v kresbe. Nahrávku so šumom mora som Martinovi ponúkla až pri treťom kreslení a Martin s hudbou súhlasil. Spýtala som sa, či by si chcel aj papier pokrčiť, alebo roztrhať s čím súhlasil a papier s radosťou potrhal. Následne po tomto cvičení sme prešli na pozdrav, pri ktorom sa Martinovi najskôr darilo zopakovať pozdrav len ťažko, no po pár zopakovaníach pochopil princíp a už sa mu darilo lepšie. Po pochvale sa Martin už usmieval a vyzeral spokojnejšie a uvoľnenejšie. Ďalej sme prešli na kresby a to kresbu stromu, domu a postavy. S kresbami nemal klient problém, pracovné tempo bolo veľmi rýchle a po dokončení bolo vidieť spokojnosť, nechcel nič pridať, vylepšiť. Pri opise obrázkov používal iba popisnú reč, ako „Strom je zelený“, „Dom je veľký“, „Postava to je Martin“.

4.2.2 Peter

Po príchode sa Peter bez pozdravu a očného kontaktu usadil na stoličku. Po zopakovaní môjho pozdravu Peter už reagoval a rovnako pozdravil. Na úvod sme si znovu ukázali komunikačnú lištu a pozreli sa na prvú aktivitu. Na úvod sme trénovali tľapkanie a pozdrav. Cvičenie nerobilo Petrovi veľký problém, ale bol si neistý, jeho hlas bol tichý a pohľad vyhýbavý, pozeral sa počas cvičenia akoby za človeka, dotyk s mojimi rukami bol jemný a tiež trochu vyhýbavý. Pozdrav sme zopakovali 2x a zvolila som iba jednoduché kombinácie tlesknutia. Klienta som na záver pochválila, že to zvládol. Prešli sme na úvodné cvičenie s čmáraním. Peter súhlasil s hudbou a vybral si dve pastelky a pustil sa do čmárania. Najskôr som Petrovi ukázala postup a následne som ho nechala samého pokračovať v čmáraní až kým som si nebola istá, že rozumie zadaniu a cíti sa bezpečne. Bolo vidieť, že mu nie je príjemné mať dlho zatvorené oči a oči niekedy otvoril, na čo som ho ubezpečila, že je to v poriadku a že keď chce môže ich znovu zatvoriť a následne ak potrebuje znova otvoriť. Po rozhrievacom cvičení sme prešli na kresebné testy. Pri zadávaní tém som vnímala určitú nervozitu a musela som klienta počas tvorby chváliť a podporovať. Kresby mal vcelku rýchlo hotové a pri opise obrázkov bol nervózny a odpovedal veľmi rýchlo, jednoslovne a chcel pokračovať na ďalšiu aktivitu.

Vnímala som, že som kládla priveľa otázok, ktoré boli pre klienta nepochopiteľné. Keďže mi prišlo tvorenie celkom náročné, ponúkla som na záver ešte Petrovi čmáranie, s čím súhlasil. Čmáranie sa mu páčilo a postupne bolo vidieť ako sa jemne uvoľňuje a prítlak na ceruzku bol čoraz slabší. Pri zadaní testov bol Peter neistý, ale všetky kresby sa mu podarili zhotoviť. Náročnejšie však bolo o kresbe komunikovať. Na otázky Peter nervózne odpovedal rovnakou frázou: „Nevieš to“ a nechcel ďalej komunikovať, rozprávať. Pri záverečnom hodnotení si Peter vybral usmiateho smajlíka, no keď som sa spýtala či je trochu smutný, odpovedal „Peťo je smutný“. Keďže nebolo jasné, či je pre klienta pochopiteľné hodnotenie smajlíkmi, ale vnímala som určitú nervozitu, opísala som, že je v poriadku keď je smutný, že to bolo náročné a pochválila som ho zároveň za tvorbu a zvládnutie stretnutia. Rozlúčili sme sa a Peter mi bez očného kontaktu ťapol rukou na rozlúčku.

4.2.3 Lukáš

Lukáš hneď po príchode nemal problém so mnou nadviazať komunikáciu a odpovedať na moje otázky ako sa má, ale tému rozhovoru veľmi rýchlo prehodil na jeho obľúbené témy o doprave. S Lukášom som sa dohodla, že ak bude chcieť na nasledujúcom stretnutí si môže vytvoriť dielo s jeho obľúbenou témou, čo ho uspokojilo a mohli sme prejsť na prácu. Klient potreboval pár pokusov, kým vedel zopakovať pozdrav s ťapkaním rúk a keď si pozdrav osvojil, už mu nerobili problém ani ťažšie kombinácie. Do ťapkania sa miestami zapájal až veľmi náruživý a silno na čo som ho upozornila a snažila spomaliť tempo, na čo reagoval pozitívne a ubral silu. Následne sme tempo zrýchlili, ale snažili sa zachovať jemnejšiu silu ťapnutia. Cvičenie klienta tešilo a prinášalo mu radosť, čo sa prejavovalo smiechom a úsmevom. Nasledujúce čmáranie prebiehalo taktiež v pozitívnej nálade a v svižnom tempe klienta. Na hudbu klient reagoval pozitívne no nemala v kombinácii s čmáraním relaxačné účinky, no využitie tohto cvičenia som skôr videla vo vybití nahromadenej energie. Klient pozitívne reagoval najmä na veľkú plochu. Pri kresebných testoch sa hneď po zadaní pustil do práce a v priebehu kreslenia sa uisťoval či kreslí správne, pýtal sa na niektoré prvky, či ich má tiež nakresliť. Pri opise obrázkov bol konkrétny a opísal mi dom, v ktorom bývajú on jeho rodičia, brat a dedko s babkou. Pri záverečnom hodnotení si vybral pozitívneho smajlíka a povedal, že sa mu páčil dom, lebo tam býva.

4.3 Stretnutie č. 3

Ciele stretnutia: nadviazanie komunikácie, pomenovanie a uvedomovanie si emócií

Pomôcky: obrázky s emóciami, obrázky so situáciami

Aktivity: pomenovanie emócií a priradovanie k situáciám, napodobovanie pohybov a výrazov tváre

Priebeh: Na tomto stretnutí sme začali tak ako minule s pozdravom a tľapkaním rukami a krátkym rozhovorom o tom ako sa majú a s čím prichádzajú. Následne sme prešli na imitáciu pohybov v stoji, pričom prvé pohyby som začala vykonávať ja a klient ma mal napodobovať. Následne sme si vymenili role a napodobovala som ja klienta. Po tejto aktivite sme si sadli na koberec na zem, čo bola oproti minulým stretnutiam zmena. Pri sedení v tureckom sede sme ešte napodobovali výraze tváre, ktoré som zadávala ja. Pridali sme k nim pomenovania. Vyberala som pritom často najmä známe a základné emócie, pričom medzi to som použila aj menej známe, používané výrazy pre emócie. Následne som znova nechala možnosť klientovi vymyslieť si vlastné výrazy tváre. Po tomto kratšom cvičení sme prešli na hlavné cvičenie – pomenovanie emócií na kartičkách. Využila som karty emócií a situácií od vydavateľstva Pasparta. Karty obsahujú panáčikov, ktorý vyjadrujú jednotlivé emócie a zároveň aj karty, ktoré zobrazujú rôzne spoločenské situácie. S klientmi sme emócie pomenúvali, hľadali sme rôzne výrazy pre emócie a priradovali sme ich k situáciám. Zisťovala som tiež, v akých situáciách jednotlivé emócie prežívajú oni sami. Na záver sme hľadali kartu, ktorá najlepšie vyjadruje emóciu, ktorú cítia teraz.

4.3.1 Martin

Na dnešné stretnutie Martin prichádzal s dobrou náladou. Bolo vidieť, že Martin si už pamätá a očakáva aktivity podľa plánu a pochopil komunikačnú lištu. Sám ma po sadnutí vyzýval k pozdravu a tľaskaniu. Pri napodobňovaní niektorých pohybov mal Martin problém náročnejšie pohyby imitovať, no tie ľahšie mu nerobili problém. Pri výmene rolí ho pohyb veľmi bavil, bol aktívny, skákal a veľa hýbal rukami a mal z pohybu a imitácie veľkú radosť, čo sa prejavovalo smiechom. Pri imitácii výrazov tváre

na koberci a mi podarilo nadviazať krátky očný kontakt, spolu sme emócie pomenúvali. Pri výmene rolí sa klientovi podarilo vymyslieť jednu ďalšiu emóciu – nahnevaný (mračil sa a ceril zuby) a následne ešte zopakoval tie, ktoré sme už v prvom kole imitovali. Pri kartách s emóciami vedel Martin pomenovať všetky emócie, zväčša iba jedným až dvoma pomenovaniami (napríklad pri úsmeve – šťastný, usmiaty, alebo naopak plače, smutný). Taktiež sa nám podarilo identifikovať, kedy je Martin šťastný, pričom mi opísal, že má rád keď ide s tatinom pozrieť sa do garáže v jeho obľúbenej budove v blízkosti školy. Na konci cvičenia pomenoval, že sa cíti šťastný, ale nevedel identifikovať, popísať a reagovať na otázku prečo, alebo čo sa mu páčilo najviac. Na túto otázku odpovedal: „Lebo som usmiatí“. Nasledovalo ešte rozlúčenie a Martin už automaticky ťapol rukou a odchádzal do triedy.

4.3.2 Peter

S Petrom sme sa po prejdení komunikačnej lišty pozdravili, spontánny pozdrav, ani očný kontakt po príchode neprebehol. Pri prvom rozohrievacom cvičení nemal problém imitovať aj náročnejšie hrubomotorické pohyby ako poskakovanie v drepe ako žaba. Cvičenie sa mu páčilo a bolo vidieť radosť z pohybu a úspechu. Pri výmene rolí ho bavilo napodobňovať rôzne predmety aj zo zvukmi, napodoboval vrtačku a zvuk vrtania. Počas sedenia na koberci a imitácii výrazov tváre sme viac krát nadviazali aj krátky očný kontakt na pár sekúnd. Vedel jednoslovne pomenovať a identifikovať na základe výrazov tváre základné emócie ako smútok, šťastie, hnev či prekvapenie. Emócie vedel následne nájsť aj na kartách. Obrázky s emóciami a situáciami si precízne a so záujmom prezeral. Priradovanie situácií k emóciám už bolo náročnejšie a vyžadovalo si určitú pomoc z mojej strany. Obrázky popisoval spočiatku jednoslovne, no po mojom opise obrázku, vedel vymyslieť aj dvoj či viac slovné vety (namiesto: „*Kocky. Smutný*“, neskôr: *Chlapec je smutný. Padli kocky*“.). Keďže som na dnešnom stretnutí zvolila menej otázok, ktoré klienta počas minulého stretnutia rozrušovali, Peter mohol zažiť úspech a na záver stretnutia bol pochválený, čo sa mu páčilo a počas záveru mal dobrú náladu. Opísal, že sa cíti šťastný, čo korešpondovalo aj s jeho výrazmi tváre a prejavmi.

4.3.3 Lukáš

Na úvod stretnutia mi Lukáš porozprával o výlete, ktorý zažil cez víkend s rodinou. Taktiež však povedal, že do školy sa po víkende tešil, ale nechce byť v družine, lebo on nechodí do družiny a maminka ho bude čakať. Rozprávali sme sa o zmene a vedel identifikovať emócie ako hnev, ktorý má keď príde zmena. Pri imitácii mal Lukáš problém s niektorými náročnejšími pohybmi, väčšinu času pri imitácii stál na špičkách a nemal dobrú stabilitu. Cvičenie ho však bavilo, najviac ho bavilo vymýšľať a napodobovať rôzne zvieratá a k imitácii pridával ich zvuky, pričom sa prejavoval hlučne. Pri mojej zmene intenzity hlučnosti najskôr nereagoval a reagoval až po niekoľkých pokusoch. Hlučné napodobňovanie mu prinášalo značnú radosť. Najviac si užíval, keď diktoval pohyby a mohol viesť. Taktiež pri napodobňovaní výrazov tváre sa mu páčilo, keď viedol a skúšal bežné aj menej bežné výrazy tváre, čo mu prinášalo radosť. Emócie na kartách a situácie vedel veľmi dobre identifikovať a popísať. Mali sme priestor rozprávať sa aj o situáciách kedy on sám zažíva niektoré emócie. Lukáš vedel identifikovať najmä pozitívne situácie, problém mu robili tie negatívne ako hnev, či smútok. Keď sme sa rozprávali o smútku, neskôr klient spomenul, že je smutný, lebo mu zomrel dedko a tak sme sa venovali rozhovoru o dedkovi a smútku. Chlapec tiež opísal, že aj maminka a tatino sú smutný. Následne sme sa ešte rozprávali o iných členoch rodiny a ukončili sme stretnutie. Lukáš pomenoval, že je šťastný a tiež povedal, že sa mu dnes páčili zvieratá, ktoré napodobňoval.

4.4 Stretnutie č. 4

Ciele stretnutia: diagnostika podľa kresebných testov, prítomnenie, relaxácia, rozvoj komunikácie

Pomôcky: biely papier, ceruzka HB, pastelky, vatový tampón s esenciálnym olejom, prehrávač hudby

Aktivity: Kresebné testy „rodina“ a „začarovaná rodina“, cvičenie čo vidíš, čo počuješ, čo cítiš?

Priebeh: Na úvod sme sa pozdravili obvyklým spôsobom, avšak okrem tleskania rukami sme zapojili do pozdravu aj dupanie nohami. Po úvode sme prešli na aktivitu, kedy mali deti za úlohu vnímať rôzne podnety svojimi zmyslami. Najskôr sme očami

hľadali a pomenúvali predmety určitej farby, následne sme na koberci počas ležania počúvali zvuky okolo nás a tiež zvuky v pripravenej krátkej nahrávke zvukov lesa. Na záver sme ešte voňali pripravenú vatu s esenciálnym olejom. Hlavnou aktivitou bolo následne kreslenie rodiny, opis a tiež kreslenie začarovanej rodiny.

4.4.1 Martin

Zapojenie dupania pri pozdrave spočiatku robilo Martinovi problém, no po viacerých pokusoch sa mu podarilo zopakovať pozdrav správne. Počas pozdravu sme nadviazali očný kontakt a klient tiež imitoval môj úsmev. Pri pozorovaní vecí a farieb sa mu darilo, pôsobil pokojne a sústredene. Pri počúvaní zvukov ležal na koberci a rukami koberec škrabkal prstami. Všimol si viaceré zvuky za oknom no pomenovať ich nevedel a pýtal sa mňa čo to je. Pri nahrávke zvukov lesa vedel identifikovať vtákov. Darilo sa mu tiež po mojej inštrukcii zatvoriť si oči a pôsobil, že sa cíti bezpečne. Vôňu esenciálneho oleja – pomaranč vedel identifikovať a povedal, že sa mu páči. Pri kresbe rodiny vždy nakreslil člena povedal mi o koho ide aj jeho meno s priezviskom. Pri začarovanej rodine spočiatku váhal, nepáčila sa mu inštrukcia, ktorú chápal doslovne. Povedal, že nechce tatina ako zvieru. Po kratšom vysvetlení sa však už dokázal pustiť do práce a pochopiť, že ide o „začarovanú rodinu“ a nie skutočnú. Na záver opísal, že sa mu páčilo kreslenie rodiny.

4.4.2 Peter

Pri pozdrave a imitácii bolo vidieť veľké sústredenie a snahu uspieť. Na pochvalu reagoval klient pozitívne. Pri vnímaní zmyslov očami mu pozornosť miestami ubiehala a sledoval komunikačnú lištu, prípadne si šúchal prsty o lavicu a mal sklopený zrak. Využili sme pohyb v priestore a postavili sme sa, čo zlepšilo vnímanie predmetov a zameranie sa na nich. Pri vnímaní zvukov sa Petrovi nepodarilo slovne identifikovať zvuky v okolí, ale počas nahrávky vedel identifikovať zvuky vtákov. Pri ležaní bolo vidieť pohybový nepokoj, klient hýbal rukami, prstami a celým telom, aj keď bolo vidieť mierne upokojenie a zjemnenie pohybov. Výrazná vôňa esenciálneho oleja sa mu nepáčila, čo slovne opísal: „Nechceš.“ Vôňu som odložila a dala možnosť vypýtať si ju,

keby si to rozmyslel. Pri kresbe rodiny sa hned' po zadaní pustil do práce, osoby jednoslovne pomenoval. Pri zadávaní kresby začarovanej rodiny som inštrukcie musela viac krát zopakovať a zjednodušiť, aby klient vedel reagovať. Po uistení, že kreslí správne už nemal s dokončením problém. Počas rozlúčenia sa podaril tiež nadviazať krátky očný kontakt a tiež bolo počuť istejší hlas pozdravu.

4.4.3 Lukáš

Lukášovi sa nový pozdrav a zmena páčila, sám sa na konci pozdravu chválil, že mu to išlo. Pri cvičení, kde sme pozorovali predmety určitej farby bol veľmi rýchly a pohotový, zameraný na výkon. Počas ležania na koberci a utíšenia sa bolo postupne vidieť upokojenie na tele. Lukáš nemal problém zatvoriť si oči na dlhšiu dobu a počúvať zvuky okolia. Identifikoval rôzne zvuky z ulice ako autá, vtáky, hlasy, či zvuk hodín v miestnosti. Pri zvuku lesa, bolo taktiež vidieť spomalenie dýchania a celkové upokojenie. Pri vôni vedel klient vôňu identifikovať a zároveň popísal, že nemá rád pomaranče a neje ich. Do kresby rodiny sa pustil hned' bez dlhého rozmýšľania, keďže ide o jeho obľúbenú tému. Opísal mi najmä, čo kto v rodine robí, že tatino pracuje na počítači, mamina sa stará o deti, brat chodí do škôlky. Pri kresbe začarovanej rodiny si bol spočiatku neistý, pýtal si pomoc s kresbou. Po uistení, aby to skúsil tak, ako on chce, sa do kresby pustil a mal z nej napokon radosť. Nakreslil dve postavy s dlhými rukami a dlhými nohami. Opísal ich ako mamu a tatina – opice. Zistila som tiež, že nakreslil iba 2 osoby, lebo iné sa mu už nezmestili.

4.5 Stretnutie č. 5

Ciele stretnutia: jemná motorika, rozvoj komunikácie, relaxácia

Pomôcky: plastelína, podložka, plastový nožík, nepriehľadné vrecúško s rôznym obsahom

Aktivity: modelovanie zvieratka, hmatové identifikovanie predmetov

Priebeh: Úvod stretnutia sme venovali krátkemu obvyklému pozdravu. Následne som prichystala vrecúško s rôznymi predmetmi ako kocka, ceruzka, minca, guľička, autíčko, plastové zvieratko. Deti mali možnosť si najskôr predmety pozrieť vizuálne

a tiež chytiť ich do ruky a následne sme ich vložili do vrecúška. Po inštrukcii čo majú nájsť a vytiahnuť hmatom hľadali predmet vo vrecúšku. Ďalšou aktivitou bola práca s plastelínou. Téma modelovania bola moje obľúbené zviera.

4.5.1 Martin

Na začiatku stretnutia sme sa krátko pozdravili a klient si všimol pripravené vrecúško a chcel si ho vziať do ruky, na čo som ho trochu oddialila a čakala na reakciu. Keď reakcia neprišla skúsila som dať rečový vzor klientovi a ten zareagoval a spýtal sa čo je to. Vysvetlila som a ukázala predmety vo vrecúšku a dala predmety na chvíľu do ruky. Martin si ich obzeral a sensoricky ich hmatom skúmal. Väčšinu predmetov sa mu podarilo nájsť až na niekoľko chýb, kedy predmet nenašiel a vytiahol iný. Aktivita v ňom však vzbudzovala zvedavosť, bol pozorný a sústredený na hľadanie. Na začiatku modelovania som nechala Martina chvíľu voľne pracovať s plastelínou, otláčať prsty, stláčať ju, pričom som to isté robila aj ja. Martinovi sa páčilo plastelínu silno stláčať celou rukou. Následne som ho požiadala, aby vyrobil obľúbené zviera. Martin povedal, že vymodeluje hada. Keď som zisťovala, či je jeho obľúbené zviera had povedal, že áno, ale následne povedal, že má rád medveďa (z rozprávky Máša a medveď). Medveďa však odmietol vymodelovať, tak sme sa dohodli, že ho vymodelujem ja s čím súhlasil. Súhlasil aj, že mi pomôže vyrobiť oči. Výtvor sa mu páčil, mal radosť, no po skončení plastelínu postláčal a pýtal sa na koniec.

4.5.2 Peter

Už na začiatku stretnutia bolo vidieť, že Peter je menej aktívny a nesústredený. Inštrukcie mu bolo treba viac krát opakovať, počas sedenia sa viac hýbal a potichu si niečo opakoval, prípadne echolalicky opakoval moje zadania. Pri hľadaní predmetov vo vrecúšku sa viac krát pomýlil, avšak bolo mu to jedno, na predmety sa niekedy ani nepozrel a musela som ho upozorniť na chybu. Pri práci s plastelínou bolo spočiatku vidieť, že klientovi vadilo plastelínu chytiť. Plastelínu držal len jemne a prehadzoval si ju často z ruky do ruky. Voľnú ruku si tiež viac krát utrel do trička. Priniesla som preto Petrovi papierové utierky, ktoré mohol používať. Po chvíľe stláčania už si na materiál zvykol

a na dlhšiu dobu nemal potrebu si ruky utierať. Na výzvu vymodelovať obľúbené zviera reagoval negatívne a nechcel zviera modelovať ani žiadne obľúbené zviera opísať. Nereagoval ani na moje pokusy začať s modelovaním zvierat'a. Začala som teda z plasteľiny odtŕhať a robiť guľičky čo napokon začal imitovať aj Peter. Začal si guľičky počítat' a keď sme ich dokončili na záver ich zničil a postláčal, čo ho bavilo. Všimla som si, že sa zaujíma aj o obal plasteľiny a tak som mu ponúkla tégly plasteľiny. Tie si Peter chvíľu ukladal vedľa seba a prezeral z blízka. Na záver sme sa rozlúčili a Peter pôsobil stále menej prítomný ako na posledných stretnutiach. Na otázku či príde nabudúce odpovedal kladne.

4.5.3 Lukáš

Po úvodnom svižnom pozdrave a krátkom rozhovore sme sa pustili na rozohrievaciu aktivitu. Klientovi sa úloha z predmetmi vo vrecku páčila, darilo sa mu hľadať predmety, po nájdení sa tešil. Plasteľina sa mu taktiež páčila, chcel skúsiť chytať viaceré farby. Po zadaní témy na modelovanie sa však cítil neisto a pýtal si pomoc, nevedel ako začať modelovať. Snažila som sa teda dozvedieť aké obľúbené zviera by chcel vymodelovať a ponúkla som mu pomoc a spoločné modelovanie s čím súhlasil. Pýtala som sa postupne na jednotlivé časti zvieratka, ktoré budeme vyrábať a Lukáš mi odpovedal a snažil sa jednotlivé časti vymodelovať. Následne som mu pomáhala časti spájať do jedného celku. Klient mal z výsledku radosť a pozitívne reagoval na pochvalu.

4.6 Stretnutie č. 6

Ciele stretnutia: rozvoj komunikácie, jemná motorika, uvedomovanie si svojho teľa, relaxácia

Pomôcky: výkresy formátu A5, temperové farby, rôzny materiál – bublinková fólia, valčeky s rôznou štruktúrou, autá, hubky, figúrky zvierat

Aktivity: Miešanie a otláčanie farby, rozcvička prstou

Priebeh: Stretnutie sme zahájili úvodným pozdravom a následne sme si rozcvičili prsty. Pri cvičení sme sedeli na koberci a deti mali za úlohu dotknúť sa ukazovákom každého prstu. Cvičenie som najskôr vždy predviedla, prípadne zopakovala ak bolo treba.

Ruky a prsty sme si tiež potom jemne pomasírovali a pomenovali každý jeden prst. Deti si prechádzali prsty najskôr samé a keď súhlasili prsty som im prešla znovu aj ja. Následne sme prešli na hlavnú aktivitu, kedy klienti skúmali rôzne výtvarné médiá. Mali možnosť otláčať rôzne materiály, miešať farby. Pri nalievaní a otváraní farieb si trénovali jemnú motoriku a koordináciu pohybov.

4.6.1 Martin

Martin na stretnutie prichádza s dobrou náladou. Pri úvodnom cvičení s prstami mal spočiatku veľmi rýchle tempo, čo sa preukázalo na chybovosti. Po spomalení tempa sa mu však následne už darilo. Masáž prstov sa mu páčila a vychutnával si aj masáž prstov vykonávanú mnou. Zvolila som masáž v smere prstov na upokojenie, keďže bol klient na začiatku veľmi rýchly, nepokojný, čo mu znižovalo pozornosť. Prešli sme na hlavnú aktivitu. Klient mal menší problém s otvorením farby, podľa môjho rečového vzoru si následne vypýtal pomoc. Nadviazal aj očný kontakt. Klientovi sa páčilo farby rôzne miešať, páčili sa mu tmavé farby. Využíval často čiernu farbu. K farbám si viac krát aj čuchal a povedal, že mu voňajú. Taktiež si vyberal a skúšal rôzne materiály, niektoré, ako bublinkovú fóliu sensoricky dlhšie chytal v ruke. Pri zašpinení si farbu taktiež na prste sensoricky chytal a skúmal. Keď som ho uistila, že sa pôjdeme umyť farba mu na rukách nevadila. V niektorých prípadoch klient používal veľmi veľké množstvo farby, či vody a tak po uvážení sme pridali ešte jeden menší papier, aby mohol ešte chvíľu pokračovať a prvé dielo sa neroztrhlo. Aktivita sa mu páčila a preto chcel ešte s malým papierom pokračovať. Po skončení aktivity bol spokojný, usmiaty a slovne sa vyjadril, že sa mu aktivita páčila.

4.6.2 Peter

Peter dnes prichádza v pokojnom naladení a hneď začína s úvodným pozdravom, pričom sa darí naviazať aj krátky očný kontakt. Pri rozcvičke prstov je taktiež pokojný a darí sa mu imitovať po mojej ukážke. Pri masáži prstov je tiež sústredený. Súhlasil aj s masážou mnou a pri masáži pokojne sedí a usmieva sa. Pri vyslovovaní prstov ich po mne ticho opakuje. Pri otázke či pokračujeme na druhú ruku a aktivita sa mu páči

súhlasí. Pri hlavnej aktivite sa mu na začiatku páči manipulovať s farbami. Nalieval pomalým tempom rôzne farby a pritom ich pozoroval ako tečú. Pri otláčaní materiálov bol opatrný, predmety chytal tak, aby sa nezašpinil. Taktiež tempo maľovania bolo pomalšie a kontrolované, aby sa farba nedostala mimo papiera. Petrovi sa páčilo najmä auto, s ktorým pomalými pohybmi prechádza po papieri hore a dole. Sledoval pritom z boku očami farbu a jej pohyby. Na výsledný výtvar sa klient špeciálne nezameriaval a nechcel o ňom hovoriť. Čo ho bavilo bol skôr celý proces tvorby a práca s farbami.

4.6.3 Lukáš

S Lukášom sme sa pozdravili a rozprávali ako sa má. Povedal mi o tom, ako boli dnes na prechádzke a videli električky. Cvičenie s prstami sa mu páčilo, bolo však vidieť určitú stuhnutosť a nemotornosť vo svaloch. Pomalým tempom sa mu však darilo pohyby opakovať z čoho mal radosť. Počas hlavnej aktivity rád skúmal rôzne materiály, pýtal sa čo to je (bublinková fólia). Materiál často menil a používal. Sledoval aj, aké otláčky jednotlivé materiály robia. Najviac času strávil s otáčaním kolies auta. Pri jazdení autom sa zrýchlilo aj jeho tempo a autom jazdil hore dole veľmi rýchlymi pohybmi. Opísal, že auto preteká. Počas jazdy autom boli u klienta prítomné grimasy a kývanie voľnou rukou nad hlavou. Keďže sa klient pri aute príliš rozvášnil, snažila som neskôr presmerovať jeho pozornosť na iný materiál, čo sa mi napokon podarilo a postupne sa upokojil a mohli sme smerovať k ukončeniu aktivity. Lukáš opísal, že sa mu najviac páčilo auto čo preteká a vytvoril dráhu.

4.7 Stretnutie č. 7

Ciele stretnutia: diagnostika podľa kresebných testov, hrubá motorika

Pomôcky: Biely papier, ceruzka HB, pastelky, dve loptičky

Aktivity: Kresebné testy – „voľná téma“, „dom“, podávanie loptičiek do rúk

Priebeh: Na 7 stretnutí sme po krátkom úvodnom pozdravení a prípadnom rozhovore prešli na prvú aktivitu. Rozohrievacie cvičenie spočívalo v tom, že som si pripravila 2 loptičky do ruky a v rôznych postupnostiach sme si ich s klientom posúvali do rúk. Loptička bola menšej veľkosti, aby klientom sedela do dlane. Ruky sme najskôr

používali obe naraz, potom na striedačku a prekrížene. Následne sme prešli na kresbu s voľnou témou a kresbu domu.

4.7.1 Martin

Martin ma už po otvorení dverí pozdravil a následne sme si tľapli rukami. Všimol si loptičiek na stole a začal sa na loptičky pýtať. Pustili sme sa do prvej aktivity, klienta najskôr loptičky zaujali sensoricky a chcel ich preskúmať hmatom a tiež si k nim čuchnúť. Po krátkom skúmaní sme sa pustili do podávania a Martin mal spočiatku pomalšie tempo a reakcie. Po osvojení si sekvencie sa mu darilo tempo zrýchľovať. Pri náročnejších sekvenciách však tempo znovu spomalili. Po pochvale za snahu sa tešil, usmieval a na prste ukázal jednotku. Ako voľnú tému klient bez dlhého rozmýšľania nakreslil malý obdĺžnik s nápisom a postavou – plagát. Opísal mi o aký plagát ide a smutným hlasom opísal, že ten plagát tam už nie je. Po dopytovaní som zistila, že ide o plagát, ktorý niekde videl na ulici, avšak ho už odlepili, čo sa Martinovi nepáčilo. Po rozhovore o plagáte a postupnom upokojení sa sme prešli na kresbu domu. Dom mal klient nakreslený pomerne rýchlo, nevenoval mu veľa úsilia. Pri opise bol tiež vecný a odpovedal naučenou frázou na otázku: „Aký je dom?“ „Pekný“.

4.7.2 Peter

Pri pozdravení sa mi podarilo s klientom nadviazať krátky očný kontakt. Prvé cvičenie s loptičkami sa klientovi veľmi páčilo. Darilo sa nám opakovať aj náročnejšie sekvencie a kombinácie podávania loptičiek. Klient s radosťou zrýchľoval tempo a robilo mu to radosť a vyvolávalo smiech. Po ukončení sme sa na chvíľu zastavili a keďže som chcela klienta upokojiť v stoji sme sa 5 krát nadýchli a pritom vystreli ruky hore a 5 krát vydýchli smerom dolu a zvesili ruky dolu. Keď som videla, že je klient pokojnejší prešli sme na kresby. Ako prvé Peter nakreslil hodiny. Pred začiatkom kreslenia sa uisťoval, opakoval slovo hodiny a chvíľu čakal, či môže začať. Hodiny mal rýchlo nakreslené. Na otvorené otázky zväčša nevedel odpovedať a echolalicky zopakoval otázku, prípadne opakoval slovo hodiny. Kresbu domu mal tiež nakreslenú veľmi rýchlo. Na otázku, či nechce niečo pridať vylepšiť odpovedal negatívne a podráždene mi posúval papier.

Na otázku aké je doma odpovedal – „malý“. Tiež mi poviedal, že v dome býva maminka, tatinko a Peťo. Po pochvale sa klient rozlúčil, na otázku či príde znovu iba rýchlo odpovedal „áno“ a ponáhlal sa na odchod do triedy.

4.7.3 Lukáš

S Lukášom sme mali stretnutie posunuté o týždeň nakoľko bol týždeň chorý. Na stretnutie sa tešil a povedal mi, že sa tešil aj do školy, lebo tam má kamarátov. Lukáš si stále pamätal štruktúru stretnutia a komunikačnú lištu sme už nemuseli použiť. Cvičenie s loptičkami ho bavilo a po niekoľkých opakovaníach sa mu darilo aj náročnejšie sekvencie. Asi v polovici procesu však začal strácať pozornosť a začal s loptičkami vymýšľať iné aktivity. Chcel loptičku hodiť o zem a usmieval sa pritom a provokatívne na mňa pozeral. Po upozornení, že lopty na zem nepatria a sľúbení, že na záver môže vymyslieť postup podávania loptičiek súhlasil a mohli sme pokračovať a dokončiť aktivitu. Pri voľnej tvorbe oznámil, že nakreslí Pata. Na papier nakreslil postavičku z jeho obľúbenej rozprávky Pat a Mat. Opísal, že je smiešny a mal z kresby radosť a vyvolala u neho smiech, ktorý bol však prehnaný a expresívny, trochu silený. Po krátkom upokojení sme prešli na druhú kresbu. Klient nakreslil do stredu papiera dom. Strechu začal dynamicky a silným tlakom vyfarbovať najskôr obyčajnou ceruzkou s ktorou kreslil celú kresbu a asi v polovici vyfarbovania si vzal červenú a strechu vyfarbil s červenou farbou. S kresbou bol spokojný, pri opise mi povedal, kde bývajú aj s presnou adresou. Vymenoval mi členov rodiny a opísal, že majú aj sliepky. Na záver povedal, že sa mu páčilo stretnutie a tiež nevedel určiť čo konkrétne sa mu páčilo a odpovedal: „všetko“.

4.8 Stretnutie č. 8

Ciele stretnutia: diagnostika podľa kresebných testov, rozvoj komunikácie

Pomôcky: Biely papier, ceruzka HB, pastelky, dve loptičky

Aktivity: Kresebné testy – „strom“, „postava“, podávanie loptičiek do rúk

Priebeh: Hlavnou témou tohto stretnutia boli opäť kresebné testy a to stromu a postavy. Okrem testov sme mali úvodné pozdravenie a taktiež sme opäť skúsili posúvanie loptičiek z rúk na rozohriatie.

4.8.1 Martin

Martin prišiel do miestnosti o niečo skôr, pričom mal chvíľu ešte čakať pred miestnosťou na stoličke, bol však nedočkavý. Dovolila som mu sadnúť si a počkať pár minút, kým začneme. Bola vidieť nervozita, keďže Martin nerád čaká. Keď sme začali postupne sa však vytratila. Úvodné posúvanie loptičiek bolo rozpačité, najväčší problém mal s prekrížovaním a postupným menením pravej a ľavej ruky, ale postupne sa zlepšoval a cvičenie klientovi prinášalo radosť z úspechu. Pri kresbe stromu klient začal kresliť dynamickým tempom a silným tlakom. Bolo vidieť napätie. Opísal mi, že ide o strom na dvore v škole, ktorý už odpílili. Klient nevedel prijať zmenu, dvor bol vynovený. Chvíľu sme sa rozprávali o starom a novom dvore a hľadala som pozitíva na novom dvore. Najviac sa mu páči nová trampolína. Rozhovor sme ukončili v pozitívnom ladení, že nové veci vedia byť dobré. Ako postavu nakreslil klient najskôr seba a hneď nato vedľa svoju mamu. Martin je pritom nahnevaný a mama usmiata. Martin opísal situáciu, kedy sa mu pokazil obľúbený telefón a preto bol nahnevaný a nervózny. Na obrázok nakreslil aj telefón pričom uviedol aj značku a operátora. Na kresbu telefónu použil dve rôzne farby. Pri rozhovore povedal, že bol nahnevaný, ale už nie je lebo už má nový, iný telefón na ktorom rád pozerá videá.

4.8.2 Peter

Klient prichádza dobre naladený, úvodný pozdrav aj cvičenie prebieha v svižnom tempe. Keďže ide o už známe aktivity, klient si ich pamätá a nerobia mu problém, ale zároveň im venuje svoju pozornosť a baví ho. Kresbu stromu má klient rýchlo hotovú, nechce ďalej nič doplniť ani nakresliť, podáva mi ju ako hotovú a strom pomenoval ako „dub“ a je v lese. Pri kresbe postavy nakreslil 3 rovnaké postavy jednu v ľavom hornom rohu, jednu v strede a poslednú v pravom dolnom rohu. Postavy sú takmer identické. Všetky sa usmievajú. Klient si dal záležť na správnom počte prstov u každej postavy. Klient nevedel odpovedať na otázku „Kto je to?“, odpovedal „Panák.“

4.8.3 Lukáš

Úvodné cvičenie išlo klientovi veľmi dobre a aktivizovalo klienta, keďže pri príchode mi prišlo, že je trochu unavený. Klientovi som opäť sľúbila, že keď pekne zopakuje moje podávanie loptičiek, môže vymyslieť na záver svoje, čo ho motivovalo k spolupráci. Následne sme sa pustili na kresby. Po krátkom váhaní sa pustil do kresby. Nakreslil najskôr čiarku a na ňu konáre. Potom pridal korunu a konáre doplnil o listy. Keď som sa ho pýtala na strom, odpovedal, že je to jeho strom, lebo ho nakreslil a viac detailov som sa nedozvedela. Pri kresbe postavy nakreslil postavu v hornej časti papiera, postava sa usmieva a má vlasy, ktoré klient nakreslil dynamickými rýchlymi pohybmi, ktoré sa mu páčili a usmieval sa pri nich. Povedal, že ide o maminku a že je dobrá.

4.9 Stretnutie č. 9

Ciele stretnutia: diagnostika podľa kresebných testov, rozvoj komunikácie, relaxácia

Pomôcky: Biely papier, ceruzka HB, pastelky, prehrávač hudby

Aktivity: Kresebné testy – „rodina“ a „začarovaná rodina“

Priebeh: Úvod stretnutia po pozdravení sme venovali krátkej relaxácii s uvedomovaním si dychu a tréningom dýchania. Cvičenie sme robili v polohe ležmo na zemi na podložke. Klienti mali za úlohu nádychnúť sa nosom a vydychnúť ústami. Sledovať mali ako sa im postupne zdvíha pri nádychu brucho a bránica. Posledné stretnutie sme taktiež využili na dva diagnostické projektívne testy a to na kresbu rodiny a kresbu začarovanej rodiny.

4.9.1 Martin

Na úvod stretnutia po pozdravení sme prešli na dychové cvičenie. Martin si ľahol na podložku a pokrčil si kolená. Ruky mal voľne položené na bruchu. Sprevádzala som ho nádychmi a výdychmi hlasom. Po chvíli zavrel na krátky čas aj oči. Darilo sa mu

nadychovať s nosom aj keď dýchanie bolo celkovo trochu rýchlejšie. Po aktivite sme pomaly prešli k stolu a Martin nakreslil svoju rodinu. Martin si berie ceruzku a silným tlakom a rýchlym tempom kreslí členov rodiny. Nakreslil rodičov, sestru a tiež babku s dedkom a tetu. Hovorí mi tiež, že mamina sa hnevá a sestra sa učí a je smutná. Taktiež napísal a prečítal kde presne bývajú. Druhú kresbu začarovanej rodiny kreslí Martin s dobrou náladou. Vymyslel, že sa rodina zmení na nezmyselné zvieratá z čoho mal veľkú zábavu. Pracovné tempo je opäť rýchle. Kresba je viac písaná vo vyhodnotení kresebných testov v ďalšej kapitole. Klient teda stretnutie ukončuje s dobrou, zábavnou náladou. Na záver sme sa porozprávali a podarilo sa mi klienta upokojiť zo smiechu. Stretnutie hodnotil, že sa mu páčilo.

Hodnotenie (Stretnutie 9 – Martin) podľa metodiky submodelu 13P

Pozorovanie	Pozorovanie zamerané najmä na očný kontakt, spontánnu komunikáciu. Očný kontakt klient nadväzuje pravidelne.
Priebeh	Priebeh stretnutia bol hladký, klient spolupracoval a cvičenia tak prebiehali bez komplikácií.
Podnet	Na dychové cvičenie klient reaguje pozitívne, taktiež na slovné pokyny.
Percepcia	Vizuálna percepcia – klientovi sa darí sledovať pri komunikácii terapeuta, počas kresby zrak zamerá na papier a svoju ruku.
Prejav	Klient má pokojný prejav, nevyskytuje sa žiadne nevhodné správanie.
Prostredie	Prostredie bolo vhodné a neevidovala som žiadne rušivé vplyvy.
Prostriedky	Prostriedky boli bez problémov.
Postoj	Postoj klienta k práci bol pozitívny, spolupracujúci, taktiež k terapeutovi.
Pocity	Klient prejavoval rôzne emócie počas tvorby. Pri kresbe rodiny smútok, pri kresbe začarovanej rodiny radosť a smiech. Celkovo bol pozitívne naladený.
Pochopenie	Klient rozumel zadaniam a chápal pokyny.

Premena	U klienta sa menila nálada, podľa situácie a kresby ktorú tvoril. Pri rodine bolo vidieť smútok zo situácii doma. Počas kreslenia začarovanej rodiny a fantazírovania bola veľká radosť.
Posudok	Klientovi sa darilo pomenúvať emócie seba aj členov rodiny, ktorých nakreslil.
Plán	Plán bol funkčný, pri ďalšej práci by bolo vhodné ho prepracovať a doplniť aj o iné ciele, keďže niektoré už boli splnené.

4.9.2 Peter

Petrovi sa úvodné cvičenie s dychom páčilo. Po chvíli bolo vidieť uvoľnenie na jeho tele. Tiež sa postupne darilo spomaliť dýchanie a nádych nosom bol prirodzenejší. Spočiatku sa snažil klient cielene, neprirodzene hýbať s bruchom, po nácviku to však odznelo a pochopil princíp nádychu do brucha. Presunuli sme sa ku stolu na kreslenie. Klient si vybral žltú ceruzku a nakreslil zľava: mamu, seba a tatina. Pracovné tempo mal pokojné a po dokreslení vyzeral spokojne. Opísal tiež, čo osoby robia, išlo o bežné činnosti v domácnosti a každý robil niečo iné. Pri kresbe začarovanej rodiny si zobral Peter ceruzku a chvíľu váhal kým sa pustil do kreslenia. Nakreslil 3 zvieratká a keď ich mal hotové vzal si farbičky a každé vyfarbil inou farbou. Nakreslil: tatian – býka, seba – teliatko, maminu – fenku. Zvieratká jednoslovné pomenoval. Pri odpovediach sa hanblivo usmieval a pozeral smerom na papier. S obrázkom bol spokojný a tešila ho následná pochvala.

Hodnotenie (Stretnutie 9 – Peter) podľa metodiky submodelu 13P

Pozorovanie	Pozorovanie zamerané najmä na očný kontakt, spontánnu komunikáciu. Očný kontakt sa s klientom darí nadväzovať nepravidelne, spontánna komunikácia nie je prítomná, klient zväčša iba odpovedá na otázky, alebo echolalicky opakuje slová.
Priebeh	Priebeh stretnutia bol hladký, klient spolupracoval a cvičenia tak prebiehali bez komplikácií.

Podnet	Na dychové cvičenie klient reaguje pozitívne a postupne bolo vidieť uvoľnenie napätia. Taktiež na slovné pokyny reagoval adekvátne, pri kresbe začarovanej rodiny bolo vidieť zaváhanie, premýšľanie.
Percepcia	Vizuálna percepcia – klient nevyhľadával očami kontakt s terapeutom, vyskytol sa len ojedinele.
Prejav	Klient sa prejavoval tichšie, utiahnuto, ako je u neho zvykom. Po kresbe bolo vidieť ostýchanie, pozeranie do papiera a úsmev.
Prostredie	Prostredie bolo vhodné a nevidovala som žiadne rušivé vplyvy.
Prostriedky	Klient preferoval najskôr jednu farbu a neskôr použil aj iné farby na vyfarbovanie začarovanej rodiny. Pripravené prostriedky boli dostačujúce.
Postoj	Postoj klienta bol spolupracujúci, pozitívny.
Pocity	Klient svoje pocity slovne nepopísal. Bolo však vidieť určité rozpaky, hanblivosť, ale aj radosť (úsmev).
Pochopenie	Klient rozumel pokynom a zadaniam.
Premena	U klienta bol spočiatku viac napätý, po prvom cvičení bolo vidieť uvoľnenie. Na záver po pochvale bola zmena k vyhýbavému, hanblivému správaniu (pozeranie na papier a úsmev).
Posudok	Klient spolupracoval, chápal štruktúru stretnutia, odpovedal na moje otázky. Spontánne sa však neprejavoval, ani slovne nepomenoval svoje prežívanie.
Plán	Plán bol funkčný.

4.9.3 Lukáš

S Lukášom sa nám pri dychovom cvičení nedarilo zapojiť nos. Klient sa nosom nevedel z ľahkosťou nadýchnuť, mal pravdepodobne plné dutiny a nádych bol veľmi silný a tak sme ostali iba pri dýchaní ústami. Klientovi sa páčilo sledovať brucho a na nejaký čas aj stratil pozornosť a zabával sa zdvíhaním brucha hore dolu. Na záver sa nám podarilo niekoľko dýchaní v pomalom tempe a tak som aktivitu ukončila a pokračovali sme na kreslenie. Klient nakreslil svoju rodinu: mamu, seba, tatina a brata.

Následne sme sa rozprávali, čo robia a opísal mi ako boli na lyžovačke a s bratom sa sánkovali na snehu. Pri kresbe začarovanej rodiny si nebol spočiatku istý a pýtal si odo mňa pomoc s kreslením. Keď som ho posmelila nech skúsi a nakreslí tak ako vie pustil sa do kreslenia. Nakreslil troch levov a jednu postavu – mamu. Keď ich dokončil bol spokojný a usmieval sa. Povedal, že sú silní. Maminu odmietol začarovať a preto ju nakreslil ako postavu. Po krátkom rozhovore sme kresby uzavreli. Lukáš sa so mnou rozlúčil a povedal, že sa mu kreslenie páčilo, ale, že už teraz kresliť nechce, lebo je unavený. Po vysvetlení, že je koniec bol spokojný a zopakoval moje zaželanie pekného dňa.

Hodnotenie (Stretnutie 9 – Lukáš) podľa metodiky submodelu 13P

Pozorovanie	Pozorovanie zamerané najmä na očný kontakt, spontánnu komunikáciu. Klient nadväzoval očný kontakt, spontánne komunikoval a zapájal sa aktívne do dialógu.
Priebeh	Priebeh bol plynulý a bez problémov.
Podnet	Dychové cvičenie klient najskôr nevedel vykonať, nevedel sa nadýchnuť nosom (overiť u rodičov a v prípade potreby odporučiť návštevu doktora)
Percepcia	Vizuálna percepcia – klientovi sa darí sledovať pri komunikácii terapeuta, počas kresby zrak zamerá na papier a svoju ruku.
Prejav	Klient má pokojný prejav, občas sa prejavuje dominantne, chce si robiť cvičenie po svojom (zdvíha brucho hore dole pre zábavu) rešpektuje však keď ho upozorním.
Prostredie	Prostredie bolo vhodné a nevidovala som žiadne rušivé vplyvy.
Prostriedky	Klient kreslil ako obvykle obyčajnou ceruzkou. Iné prostriedky ho nezaujali, aj keď boli predložené.
Postoj	Postoj klienta k práci bol pozitívny, spolupracujúci, taktiež k terapeutovi. Na konci však vyjadril, že je unavený.
Pocity	Klient mal dobrú náladu, prejavoval sa spontánne, hravo, veselo.
Pochopenie	Klient rozumel zadania, pri dychovom cvičení však potreboval spomaliť tempo.
Premena	Mierna zmena nastala, keď som zadala cvičenie so začarovanou rodinou. Bolo vidieť neistotu v tom, čo a ako bude klient kresliť.

Posudok	Klient ma rešpektoval a nechal sa viesť, komunikoval spontánne o kresbe.
Plán	Plán bol funkčný, pri ďalšej práci by bolo vhodné ho prepracovať a doplniť aj o iné ciele, odporučiť vyšetrenie rodičom u ORL (otorinolaryngológ).

5 VYHODNOTENIE VÝSKUMNÉHO PROJEKTU

V piatej kapitole sa zameriam na vyhodnotenie výskumného projektu, konkrétne na hodnotenie projektívnych kresebných testov a na vyhodnotenie jednotlivých cieľov práce.

5.1 Vyhodnotenie projektívnych kresebných testov

V tejto časti som popísala jednotlivé kresebné testy, ktoré klienti mali za úlohu vytvoriť na začiatku stretnutí a následne tiež na konci terapeutickej práce. Testy mi ďalej poslúžia pre vyhodnotenie celkového prínosu terapeutickej intervencie. Testy je nutné ďalej hodnotiť a overovať aj vzhľadom na ostatné informácie, ktoré som o klientovi získala počas stretnutí pri pozorovaní a po rozhovoroch s pedagógmi a rodičmi.

5.1.1 Kresebné testy – Martin

Voľná téma

Ako prvú voľnú tému Martin nakreslil rôzne tvary na papier (Príloha č.1). Kreslil zelenou farbičkou. Tvary sú výrazne vyfarbené, je vidieť silný tlak na farbičku. Tvary sú umiestnené v hornej, ľavej časti papiera. Klient pri opise pomenoval tvary. Druhú kresbu nakreslil klient plagát (Príloha č. 5) s nápisom a postavičkou a opísal, že ide o plagát Elvise Presleyho, ktorý spieva. Kresba je v strednej, hornej časti papiera. Plagát podľa jeho slov videl na ulici, ale už tam nie je, čo opisoval ako smutné.

Dom

Prvá kresba domu (Príloha č. 2) je dom v strede papiera je menší, má veľa okien a veľa dvier stereotypne nakreslených vedľa seba. Dom má na streche komín. Pri rozhovore ho klient opísal ako „Pekný doma.“. Druhá kresba je kresba domu (Príloha č. 5) s jedným

oknom, jednými dvermi a jedným horným skleneným guľatým okienkom, ktoré je vyfarbené silným tlakom. Dvere majú aj kľučku. Komín je na ľavej strane a dym smeruje doľava.

Postava

Martin nakreslil ako postavu (Príloha č. 2) na prvom teste seba. Vedľa seba nakreslil šípky a znázornil chodbu. Vybral si „telovú farbu“. Opísal, že je smutný a ide von za dvere na chodbu. Z rozhovoru som sa dozvedela, že dostal upozornenie od pani učiteľky, lebo nepočúval. Na druhom obrázku klient nakreslil seba a svoju mamu (Príloha č. 6). Povedal, že je nahnevaný, lebo sa mu pokazil starý telefón, ktorý taktiež nakreslil na obrázok. Mama je usmiata, ale zakázala mu ísť s telefónom na trávu, tak je Martin nahnevaný a vrčí.

Test Stromu

Kresba prvého stromu (Príloha č. 2) je schematická, kmeň stromu je hrubý a výrazný. Koruna stromu je tiež výrazná, veľká a smerujúca viac do ľavej časti papiera. Na korune sú stereotypne zobrazené listy, ktoré nie sú rovnomerne rozložené a určitá časť koruny je prázdna. Druhý strom (Príloha č. 6) je umiestnený v ľavej časti papiera, pôsobí pevne. Kresba je však silným tlakom vyfarbená ceruzkou. Ťahy ceruzkou sú výrazné, silné a rýchle. Celý strom je napokon zakrúžkovaný. Má na hornej časti koruny ostré hrany. Klient strom popísal ako chorý a zrezaný. Po rozhovore som sa dozvedela, že išlo o strom na dvore, ktorý museli spáliť, lebo bol starý. Klient ťažko prežíval zmenu, ktorá sa na dvore uskutočnila a tak ju znázornil v kresbe stromu.

Rodina

Členov rodiny na prvom obrázku nakreslil Martin vedľa seba v poradí z ľava: maminu, seba, tatina a sestru (Príloha č. 3). Sestra jediná nemá úsmev a Martin opísal, že je smutná. Ďalej opísal jej meno, kde bývajú a napísal starší dátum s rokom (dôvod som sa nedozvedela). Mamina, tatino a Martin sú šťastní. Ďalšie informácie mi Martin nevedel povedať a aktivitu chcel ukončiť. Pri záverečnej kresbe Martin nakreslil aj ďalších členov rodiny (Príloha č. 7) : babku, dedka a tetu (nazýval ju menom, informácie som

zistila z rozhovoru s mamou Martina). Všetky postavy sú opäť usmiate, len sestra je smutná, čo je znázornené smutným úsmevom. Martin opísal, že sa učí a je smutná a maminka je nahnevaná. Objavuje sa znovu adresa bydliska a dátum (od rodičov som zistila, že ide o dátum narodenia sestry). Obe kresby sú výrazné so silným tlakom na ceruzku.

Začarovaná rodina

Na prvú kresbu začarovanej rodiny nakreslil klient v poradí od prvého: maminu – tigra, tatina – opicu, seba – leva, sestru – zajačika (Príloha č. 3). Všetky obrázky sú zobrazené ako postavy, sestra má na hlave uši. Klient mal spočiatku problém s nakreslením obrázku a nepáčilo sa mu zadanie. Zadanie chápal doslovne a vystrašil sa. Po vysvetlení sa uisťoval, či len dnes sú zvieratá a zajtra už nebudú. Po uistení a vysvetlení, že ide o hru sa upokojil. Pri záverečnom obrázku si klient vybral nezmyselné zvieratá (Príloha č. 7). Nakreslil mamu – kapor futbalista, tatino – rohatý zajac, sestra – spievajúca ryba, seba – mačka čo má krídla. Pri kreslení sa smial, zabával a tešil sa. Napísal tiež nápis: „Niekdže bude chyba“ a tiež čas. Zistila som, že ide o vtipný príbeh z knihy, ktorú má rád. Kresba pôsobí chaoticky, vidieť časté prekreslovanie, nápis prechádzajúci cez obrázok a cez iný nápis. Klient použil veľký tlak, niektoré ceruzky sa otupili a preto si vymenil farbu a zvolil na pokračovanie inú farbičku. Tempo práce je veľmi rýchle.

Vyhodnotenie projektívnych testov u Martina

TEST	PRED INTERVENCIOU	PO INTERVENCII
Voľná téma	<ul style="list-style-type: none"> - kresba tvarov - istota, rigidita - vecné slovné opísanie - silný tlak 	<ul style="list-style-type: none"> - konkrétna kresba plagátu - opis situácie a emócií – otvorenie vnútorného prežívania - silný tlak
Dom	<ul style="list-style-type: none"> - dom v strede papiera - veľa, stereotypných okien a dverí (bez kľučky) - žiadne detaily 	<ul style="list-style-type: none"> - dom v strede papiera, dym smerujúci doľava - jedno okno, jedny dvere s kľučkou - jedno strešné okrúhle okno

Postava	<ul style="list-style-type: none"> - kresba seba - opis emócií - využitie jednej pastelky 	<ul style="list-style-type: none"> - kresba seba - opis emócií - použitie viacerých farebných pasteliek
Test stromu	<ul style="list-style-type: none"> - strom s výrazne tučným kmeňom - stereotypné zobrazenie listov - neistota - orientácia vľavo – zameranie na minulosť, introverzia - schematické zobrazenie stromu 	<ul style="list-style-type: none"> - veľký kmeň a menšia koruna - veľmi silný tlak na ceruzku – napätie - ostré hrany - agresivita - orientácia vľavo – zameranie na minulosť - schematické zobrazenie stromu
Rodina	<ul style="list-style-type: none"> - znázornenie najbližšej rodiny - neschopnosť opísať situáciu, vecné pomenovanie emócií - adresa a dátum 	<ul style="list-style-type: none"> - znázornenie širšej rodiny - opis situácie a emócií členov rodiny - adresa a dátum
Začarovaná rodina	<ul style="list-style-type: none"> - stereotypné zobrazenie osôb - silné rýchle ťahy, silný tlak 	<ul style="list-style-type: none"> - klient má problém s využitím plochy, jednotlivé nápisy a kresby sa prerývajú jedna cez druhú – chaotickosť - silné rýchle ťahy, silný tlak - pozitívne emócie

Zhrnutie hodnotenia kresebných testov - Martin:

Voľna téma – posun vidíme najmä v zvolenej téme, kedy si klient v druhom prípade vyberá tému pri ktorej opisuje svoje emócie a situáciu, ktorá ho trápi, pričom pri prvej téme zvolil neutrálnu tému a vecným opisom obrázku. Tlak pri kresbe zostáva rovnako výrazný, čo poukazuje na napätie.

Dom – Dom pri prvom zobrazení obsahuje stereotypné zobrazenie dverí, okien a komínu. Kresba po intervencii má viac detailov ako dym, strešné okienko, dvere s kľučkou – dajú sa otvoriť, ale ide o guľatú kľučku. Môže to naznačovať opatrnosť, ale aj zároveň väčšiu otvorenosť.

Postava – obe kresby sú nakreslené rýchlym tempom a výrazným ťahom, silným tlakom. Taktiež obe kresby poukazujú na situáciu, kedy klient prežíva negatívne emócie. Tu teda nevidieť žiaden posun. Posun vidieť iba vo voľbe farebných pasteliek, ktoré využil pri druhej kresbe. Kresba je tak živšia.

Test stromu – pri kresbe stromu je vidieť určité ustrnutie v minulosti a taktiež rigiditu, ktorá pretrváva. Na prvom obrázku sú však prítomné listy na korune, ktoré sú stereotypne opakované a poukazujú taktiež na rigiditu, až nervozitu. Druhý strom je konkrétny strom, ktorý vyvolal u klienta emócie, lebo bol spílený a klient nemá rád zmeny. Preto sú prítomné silné ťahy a ostré hrany na vrchu koruny stromu. Kresba poslúžila aj ako ventilácia hnevu zo vzniknutej situácie, čo hodnotím pozitívne.

Rodina – klient stereotypne píše adresu a dátum na kresbu. Na prvom obrázku kreslí úzky kruh rodiny, na druhom širšiu rodinu (babka, dedko, teta). Pri druhom obrázku už vie opísať prečo je jeho sestra smutná. Sestra je na oboch obrázkoch zobrazená na spodnej časti a je najnižšie. Jedna z osôb – teta má nakreslené šaty – čo nie je u iných osôb vidieť, ostatné osoby nemajú oblečenie znázornené a sú stereotypné. Po rozhovore s otcom som sa dozvedela, že k tete Martin veľmi inklinuje a má ju rád. Je teda vidieť stereotypné prvky na oboch kresbách, ale posun je vidieť pri slovnom opise obrázkov.

Začarovaná rodina – pri tejto kresbe vidieť regres v tom, ako klient využíva plochu papiera. Klient si však vybral v druhom prípade náročnejšie prevedenie. Mal tiež veľa emócií, smial sa a tešil sa, čo mohlo spôsobiť jeho nepozornosť. Prejavenie pozitívnych emócií vnímam ako posun, keďže často klient prejavuje najmä negatívne emócie ako smútok a hnev.

5.1.2 Kresebné testy – Peter

Voľná téma

V oboch kresbách sa vyskytujú čísla. Pri prvej kresbe ide o čísla na hodinách (Príloha č. 1) a v druhej sú to čísla v kalendári (Príloha č.5). V druhej kresbe je vidieť využitie celého priestoru papiera a precízne rozloženie čísel. Kresba bola aj časovo náročnejšia a vyžadovala viac úsilia. Obe témy sú Petrove obľúbené a stereotypne vyberané.

Dom

Obe kresby domu sú schematické, pričom na prvej kresbe sa stereotypne objavuje dom päť krát (Príloha č. 1). Na druhej kresbe je dom jeden a je o niečo väčší (Príloha č. 5). Je situovaný v ľavej časti papiera a aj dym z komína smeruje doľava na rozdiel od domov z prvej kresby, kde dym z domov smeruje do pravej strany. Na druhej kresbe pribudlo jedno okno a kľučka na dverách. Klient opísal druhý dom ako „malý“ a „býva v ňom maminka a tatinko a Peťo“.

Postava

Prvá kresba postavy (Príloha č. 2) je menšej veľkosti s porovnaním s normou a aj s porovnaním s druhou kresbou a je umiestnená v strednej hornej časti papiera. Taktiež je na prvej postave menej detailov (chýba krk, prsty). Na druhej kresbe si dal Peter viac záležať, je precíznejšia a istejšia, objavuje sa však stereotypia a rigidita a postavy sú na obrázku tri (Príloha č. 6).

Test Stromu

Pri prvej kresbe stromu (Príloha č. 2) je prítomná stereotypia v podobe opakovania toho istého stromu. Klient po úspešnom nakreslení jedného stromu, okolo pôvodného stromu nakreslil ďalšie rovnaké stromy. V druhej, záverečnej kresbe je už strom (Príloha č. 6) len jeden v podobnom prevedení ako na prvom stretnutí. Strom je umiestnený takmer v strede papiera. Tlak je výraznejší. Koruna stromu má o niečo ostrejšie hrany ako na prvej kresbe, kde je koruna oblejšia. Ťahy sú neisté a nepravidelné. Kmeň je ukončený pri prechode ku korune rovnou čiarou. Obe kresby sú schematické a prítomná je rigidita.

Rodina

Peter nakreslil na obe kresby: seba, mamu a tatina. Na začiatku terapeutickej práce boli postavy menej detailné, chýbali im nohy, prsty a krk (Príloha č. 2). Boli umiestnené v hornej časti papiera a mama s dlhými vlasmi bola medzi postavami v strede. Na konci intervencií už nakreslil Peťo seba v strede a rodičov po boku z oboch strán (Príloha č. 7).

Kresba je umiestnená v strede papiera a je nakreslená žltou pastelkou, pričom klient si sám vyberal farebné pastelky ojedinele. Všetky osoby sa usmievajú. V druhom prípade bol taktiež klient schopný popísať čo jednotlivé osoby robia, aj keď to na kresbe zobrazené nie je. Mamina pozerá televízor, Peter pije a tatino číta knihu. Pri prvom obrázku opis neprebehol a klient nevedel pomenovať čo členovia rodiny robia vo voľnej chvíli.

Začarovaná rodina

V začarovanej rodine Peter nakreslil pri prvej kresbe 3 zvieratá (Príloha č. 3), ktoré znázorňovali Petra, maminu a tatina a pomenoval ich všetkých ako psa. V kresbe je znovu prítomné stereotypné znázornenie zvierat. Otec je však o niečo väčší ako mama so synom. Otec je v strede. Na druhom obrázku sú: mama – fenka, otec – býk a Peter – teliatko (Príloha č. 7). Každé zo zvierat má tiež inú farbu aj veľkosť pričom otec je najväčší a Peter najmenší. Otec je na tomto obrázku najvýraznejší a je v strede obrázku a na hlave má ohnuté rohy, ako býk.

Vyhodnotenie projektívnych testov u Petra

TEST	PRED INTERVENCIU	PO INTERVENCIU
Voľná téma	<ul style="list-style-type: none"> - hodiny, čísla - malá kresba v strede papiera - nízka časová náročnosť 	<ul style="list-style-type: none"> - kalendár, čísla - kresba cez celý papier - časovo náročnejšia kresba
Dom	<ul style="list-style-type: none"> - stereotypné zobrazenie piatich malých domčekov - na dverách chýba kľučka - dym smerujúci doprava 	<ul style="list-style-type: none"> - zobrazenie jedného domu - dvere s kľučkou – guľou - dym smerujúci doľava
Postava	<ul style="list-style-type: none"> - jedna postava - malá veľkosť - v hornej časti papiera 	<ul style="list-style-type: none"> - tri stereotypne nakreslené postavy - viac detailov postavy
Test stromu	<ul style="list-style-type: none"> - stereotypné zobrazenie stromov - schematická kresba 	<ul style="list-style-type: none"> - jeden strom - schematická kresba - ostrejšie hrany na pravej strane koruny stromu

Rodina	- postavy v hornej časti obrázku - chýbajúce časti tela - obyčajná ceruzka	- postavy v strede - viac detailov - výber farebnej pastelky
Začarovaná rodina	- stereotypné zobrazenie zvierat - všetci ako pes - využitie jednej pastelky	- stereotypné zobrazenie zvierat - býk, fenka a teliatko - každé zviera má inú farbu

Zhrnutie hodnotenia kresebných testov - Peter:

Voľna téma – v oboch prípadoch išlo o obľúbenú tému s číslami. Pri prvej kresbe ide o menšiu kresbu, klientovi sa nedarilo rozložiť čísla na ciferníku hodín a posledné číslo musel vtesnať. Pri kresbe kalendára využíval celý priestor papiera, pracoval viac uvoľnenejšie a sústredene a pozorne. Prvá kresba bola veľmi rýchlo zhotovená.

Dom – V prvej kresbe sa objavuje stereotypné zobrazenie raz podareného domu. Na kresbe je málo detailov, je schematická. Pri druhej tvorbe už nie je prítomná stereotypia. Dom je väčší, čo môže naznačovať väčšiu istotu klienta. Objavuje sa aj kľučka.

Postava – Pri prvej tvorbe ide o menšiu kresbu, postava v hornej časti obrázku. Obrázok je nakreslený rýchlym tempom. Pri druhej kresbe je klient precíznejší, ale objavuje sa znovu stereotypia, môže poukazovať na rigiditu v tvorbe.

Test stromu – v prvej kresbe sa opäť objavuje stereotypné zobrazovanie toho istého vzoru stromu. Na druhej kresbe je jeden strom, koruna je však viac ostrá, najmä na pravej strane. čo by mohlo poukazovať na agresivitu voči iným, okoliu. Objavuje sa znovu schematickosť kresby – kmeň a koruna bez iných prvkov – rigidita v tvorbe.

Rodina – Na prvej kresbe sú osoby v hornej časti obrázku. Klient mal rýchle tempo práce. Postavám chýbajú nohy, nemajú prsty na rukách. Pri druhej kresbe je viac detailov na postavách – krk, nohy, prsty. Klient je tiež v strede medzi svojimi rodičmi. Posun je vidieť v detailoch a precíznosti pri kreslení. Bolo vidieť väčšie uvoľnenie.

Začarovaná rodina – Obe kresby sú stereotypné a zvieratá majú rovnaký výzor avšak inú veľkosť. Pri prvej kresbe nakreslil členov rodiny ako psov. Čo môže poukazovať aj na rigiditu v tvorbe. Pri druhom obrázku už sú členovia rodiny každí iné zviera a aj každí inej farby.

5.1.3 Kresebné testy – Lukáš

Voľná téma

Klient začal kresliť pri prvej voľnej téme na stred papiera. Prvé ťahy sú výraznejšie no ďalšie sú už neisté a jemné. Po dokončení sa usmial a povedal, že nakreslil motýľa (Príloha č. 1). Kresbu už nechcel vylepšiť, na otázky ohľadom kresby neodpovedal, zmenil tému a rozprával o obede, na ktorý sa chystá a chcel zistiť čo bude na jedenie. Pri druhej kresbe Lukáš nakresli postavu (Príloha č. 5) do stredu papiera. Povedal, že je to Pat z rozprávky Pat a Mat. Opísal, že niečo pili a je to smiešne, pričom sa začal nahlas smiať. Postavičke chýba tvár, ťah ceruzkou je istý a výrazný.

Dom

Pri prvom zadaní testu klient nakreslil veľmi malú kresbu do stredu papiera (Príloha č. 2). Pri kresbe si nebol istý, pýtal sa či aj okná, či má nakresliť dvere. Nakreslil maličký dom so strechou, viacerými stereotypne nakreslenými oknami a dverami. Na otázku prečo je dom malý odpovedal, že sa mu taký páči a že v ňom bývajú (on a jeho rodina). Povedal tiež kde a s kým býva a opis témy ho bavil viac ako samotná tvorba. Druhý nakreslený dom (Príloha č. 5) je taktiež v strede papiera, je väčší, má strechu, ktorá je vyfarbená silným tlakom s ceruzkou a z jednej časti vyfarbená červenou ceruzkou. Na dome sa opäť objavuje stereotypné zobrazenie maličkých okien. Do okienok v hornej časti na záver napísal klient písmenká v rôznom poradí.

Postava

Prvá kresba postavy (Príloha č. 2) je postava s telom v hornej časti papiera a s dlhými nohami a rukami. Nohy smerujú až na spodok papiera a ruky na vrch papiera. Klient precízne kreslil prsty na nohách a rukách, ktoré si potichu pri kreslení rátal, aby ich bolo presne päť. Pri opise kresby povedal, že je to tatino a má dlhé nohy, aby dobre behal. Druhá kresba je postava (Príloha č. 6) umiestnená v hornej časti papiera. Klient si dal znovu záležať na nakreslení prstov. Postava má tiež výrazné vlasy, ktoré sú kreslené rýchlym ťahom. Klient opísal osobu ako mamu.

Test Stromu

Strom (Príloha č. 2) na úvode stretnutí je nakreslený v strede papiera, koruna stromu je odpojená od kmeňu, ktorý je hneď pod ňou, chýba prepojenie týchto dvoch častí. Kmeň má tvar obdĺžnika a je primerane hrubý ku korune. Druhý strom (Príloha č. 6) vyzerá odlišne, kmeň je zobrazený jednou čiarou a z neho vychádzajú vetvičky (tiež čiary), ktoré vychádzajú presne oproti sebe. Na každej vetvičke je pritom na konci zobrazený jeden list. Koruna je podlhovastého tvaru s viacerými jemnými vlnkami. Kmeň vychádzajúci z koruny je krátky. Oba stromy opísal klient ako stromy, ktoré rastú v záhrade.

Rodina

Klient nakreslil na prvý obrázok rodiny (Príloha č. 3) mamu, tatina, brata a seba (v tomto poradí). Osoby sú nakreslené v dolnom ľavom rohu papiera. Sú veľmi malé. Postavy sú stereotypne nakreslené, majú precízne zrátané prsty na rukách aj nohách. Na rukách aj nohách sú prsty nakreslené pozdĺž celých rúk a nôh kolmo. Klient mi opísal, čo kto doma robí, tatino pracuje na počítači, mamina sa stará o deti a brat chodí do školy. Na druhej kresbe sú taktiež 4 osoby (Príloha č. 7). Zľava mamina, tatino, Lukáš a brat. Kresba je stereotypná, postavy majú malé telo, dlhé ruky, nohy a krk a tiež malú hlavu. Všetky postavy sa usmievajú. Klient opísal, že sú spolu na lyžovačke na výlete a s bratom sa sánkujú.

Začarovaná rodina

Lukáš po inštrukcii začal kresliť dve postavy (Príloha č. 3), podobne ako keď kreslí postavu. Postavám ešte pridal veľké uši. Povedal, že je to tatino a mamina a že sú opice. Povedal, že ostatných členov rodiny už nechce kresliť, lebo už sa nezmestia na papier. Keď som mu ponúkla ďalší papier, povedal, že nechce už nikoho kresliť a bol spokojný so svojou kresbou. Opice sa usmievajú a povedal, že sú smiešne. Ako druhú začarovanú rodinu, nakreslil klient štyroch členov rodiny (Príloha č. 7). Začal s kreslením troch levov a poslednú osobu – mamu nakreslil ako panáčika, podobajúceho sa skôr na človeka ako zvieru. Seba, tatina a brata znázornil ako levov. Maminu začarovať odmietol a povedal,

že je to mamina. Kresby sú malé a neisté, je vidieť veľa prekresľovania. Objavuje sa aj stereotypné zobrazovanie usmiatej tváričky.

Vyhodnotenie projektívnych testov u Lukáša

TEST	PRED INTERVENCIOU	PO INTERVENCII
Voľná téma	<ul style="list-style-type: none"> - ťahy sú jemné – neistota, ale aj uvoľnenie - náhodná voľba témy kresby 	<ul style="list-style-type: none"> - stereotypné zobrazenie postavy - rigidita - konkrétny výber témy - detail na kresbe – čiapka, pílka v ruke
Dom	<ul style="list-style-type: none"> - veľmi malá kresba - stereotypné zobrazenie okien 	<ul style="list-style-type: none"> - stereotypné zobrazenie okien - silný tlak – napätie - šedá a červená pastelka
Postava	<ul style="list-style-type: none"> - kresba postavy cez celý papier - kresba otca - stereotypné zobrazenie postavy 	<ul style="list-style-type: none"> - primeraná veľkosť - kresba matky - stereotypné zobrazenie postavy
Test stromu	<ul style="list-style-type: none"> - koruna odpojená od kmeňa - schematický prejav - neisté ťahy, prekreslenie 	<ul style="list-style-type: none"> - stereotypné zobrazenie listov - schematický prejav - ťahy sú istejšie a plynulé, primeraný tlak
Rodina	<ul style="list-style-type: none"> - veľmi malá kresba – stereotypné zobrazenie - umiestnenie v ľavom dolnom rohu - stereotypné zobrazenie postáv – rigidita, nepružnosť 	<ul style="list-style-type: none"> - veľkosť približujúca sa k norme - stereotypné zobrazenie postáv – rigidita, nepružnosť - umiestnenie v strede papiera
Začarovaná rodina	<ul style="list-style-type: none"> - stereotypné zobrazenie postáv – rigidita, nepružnosť - neschopnosť rozložiť kresbu na papier 	<ul style="list-style-type: none"> - malá kresba v spojení s neistými, jemnými ťahmi – neistota, nižšie sebavedomie

Zhrnutie hodnotenia kresebných testov - Lukáš:

Voľna téma – neistota pri prvej kresbe, neschopnosť opísať kresbu, iba ju jednoslovné pomenoval. Pri druhej kresbe bol už výber témy cielený, to čo má rád. Objavuje sa však znovu stereotypne zobrazená osoba a jej telo bez oblečenia. Pridal však čiapku a pílu do ruky.

Dom – klient nakreslil na prvom obrázku veľmi malú kresbu do stredu papiera. Tento prejav je u neho typický. Kresby kreslí cez celý papier, alebo veľmi malé, naznačuje to stereotypné správanie. Pri druhej kresbe je už veľkosť primeraná a obrázok nie je ani príliš veľký ani malý. Pri druhom obrázku si však môžeme všimnúť silný tlak na ceruzku pri vyfarbovaní strechy, čo značí určitú tenziu, napätie.

Postava – veľký obrázok cez celý papier by mohol naznačovať aj snahu o zapôsobenie na terapeuta, ale ide tiež o stereotypné zobrazenie, keďže aj v inej kresbe sa tento prvok objavil. V oboch kresbách ide o rodičov. V druhom prípade má kresba už priemernú veľkosť čo vnímam ako posun v stereotypnom kreslení veľkého či malého obrázku. Iné prvky na kresbe sú však stále stereotypné, čo značí aj ustrnutie.

Test stromu – obe kresby majú schematické prvky. V druhej kresbe je však viac detailov ako konáre a listy, čo naznačuje hravosť. Tie však majú znovu stereotypné prvky. Konáre vychádzajú presne oproti sebe a na každom je jeden list na konci konára. Čo je však výrazné na prvej kresbe je odpojenie koruny od kmeňu.

Rodina – pri prvej kresbe klient nakreslil výrazne malý obrázok v ľavom dolnom rohu a taktiež stereotypne zobrazené postavy. Pri druhej kresbe je už veľkosť v norme, čo zostáva bez zmeny je stereotypné kreslenie postáv. Klient teda stále reaguje nepružne, strnulo. Zmena veľkosti môže poukazovať na vyššiu istotu, sebavedomie, nemá potrebu zaujať terapeuta.

Začarovaná rodina – prvá kresba začarovanej rodiny je opäť stereotypná, schematická. Klient si nevedel rozvrhnúť stranu papiera a tak nakreslil len dve postavy. Mal v pláne nakresliť 4 postavy, ale keďže sa nezmestili na papier, nechal tam len dve. Tiež sa prejavuje určitá nepružnosť v tom, nakresliť ich menšie do voľného priestoru. Pri druhej kresbe si vybral klient kresbu zvierat, ktoré bežne nekreslí. Bolo to preňho náročné a bolo vidieť neistotu. Pozitívne hodnotím zmenu v stereotype kresieb. Poukazuje to na určitú pružnosť, zároveň sa však znovu objavuje aj nepružnosť, keďže mamu nakreslil ako panáčika, nebol schopný ju začarovať.

5.2 Vyhodnotenie výskumných otázok a hypotéz

Výskumné otázky a hypotézy som vyhodnocovala na základe písomných záznamov z jednotlivých stretnutí, reflexie rodičov detí a na základe projektívnych kresebných testov, ktoré boli administrované na začiatku a konci intervencie. Taktiež som na vyhodnocovanie využila submodel 13P (Beníčková, 2012).

Cieľom práce bolo zhodnotiť prínos zostavených arteterapeutických cvičení na sociálne zručnosti a komunikačné schopnosti u vybraných detí s poruchou autistického spektra. Ako vedľajšie ciele som si stanovila odbúravanie stresu, relaxáciu a tiež rozvoj jemnej motoriky.

Na základe stanovených cieľov som formulovala dve výskumné otázky a dve hypotézy, ktoré som následne overovala.

VO1 : Je možné v rámci individuálnej arteterapie zlepšiť sociálne zručnosti detí s autizmom?

V rámci individuálnej práce s deťmi sa mi podarilo nadviazať terapeutický vzťah so všetkými deťmi a bolo vidieť určité zmeny u detí a v interakcii s nimi. Deti sa správali spontánnejšie a otvorenejšie. Myslím si preto, že arteterapia a jej techniky môžu deťom pomáhať otvárať sa iným ľuďom a dôverovať im. Darilo sa mi tiež nadväzovať očný kontakt aj s deťmi, ktoré ho bežne v interakcii nepoužívajú. Deti taktiež dodržiavali pravidlá a normy, čo nie je vždy bežné a reagovali zväčša pozitívne na moje pokyny. Na stretnutiach prejavovali svoje emócie a čoraz častejšie ich vedeli aj pomenovať a rozprávať o nich. Myslím si preto, že je arteterapia vhodná pre rozvoj sociálnych zručností u týchto detí.

VO2 : Je možné v rámci individuálnej arteterapie zlepšiť komunikačné zručnosti u detí s autizmom?

Komunikačné schopnosti u detí sa mi taktiež darili rozvíjať, deti vedeli prostredníctvom tvorby vyjadrovať svoje emócie a popísať na svojej úrovni situácie, ktoré ich nejakým spôsobom zasiahli. Terapia pre nich slúžila aj ako akýsi ventil. Dokázali vyjadriť svoj vnútorný svet, ktorý býva často v dôsledku slabej slovnej zásoby pred inými

ukrytý. Postupom času dokázali deti opis obrázkov aj viac verbalizovať. Komunikácia bola plynulejšia a spontánnejšia. Otázky z mojej strany už nevyvolávali toľko napätia ako na začiatku stretnutí. Bolo preto vhodné s otázkami zaobchádzať opatrne a klásť ich postupne a nezahlcovať tak klientov. V rámci komunikácie spočiatku veľmi dobre poslúžila vizuálna pomôcka s plánom stretnutia. Klienti si tak vedeli predstaviť priebeh stretnutia aj časové ohraničenie. Arteterapeutickými technikami je možné zlepšovať komunikačné zručnosti u detí s autizmom.

H1 : Po individuálnej arteterapii sa zlepšia sociálne zručnosti u detí s autizmom.

Hypotéza sa **potvrdila**, vo vybranej skupine detí s autizmom bolo vidieť posun v sociálnych zručnostiach ako je očný kontakt, spontánnosť v kontakte s terapeutom, spontánnosť v prejave, schopnosť vyjadrovať svoje emócie a zdieľať ich s iným. Rodičia vybraných detí taktiež po rozhovore potvrdili, že deti viac komunikujú o svojom prežívaní, vnímajú svoje emócie a snažia sa tiež vnímať emócie iných v rámci sociálnych situácií.

H2 : Po individuálnej arteterapii sa zlepšia komunikačné zručnosti u detí s autizmom.

Hypotéza sa **potvrdila**, individuálna arteterapia pomohla zlepšiť komunikačné zručnosti detí s autizmom. Tvorba slúžila ako sebavyjadrenie, prostredníctvom tvorby vedeli nadviazať rozhovor.

Cieľom absolventskej práce bolo vplývať na deti s poruchou autistického spektra prostredníctvom arteterapeutických techník a zistiť tak možné využitie arteterapie pre rozvoj najmä komunikačných a sociálnych zručností, ktoré bývajú pri tejto poruche deficitné. Prostredníctvom arteterapie sme chceli dať tiež deťom možnosť sebavyjadrenia, uvoľnenia napätia a relaxácie. Ciele sú zostavené pre každé dieťa individuálne podľa oblastí v ktorých sa u nich objavujú oslabenia. Jednotlivé stretnutia boli hodnotené na základe submodelu 13P z metodiky muzikoterapeutickej intervencie doktorky Beníčkovej. Na jej základe som stanovila ciele pre klientov a ich plnenie je uvedené v Tabuľke 2.

Tabuľka 2 Stanovené ciele detí a ich vyhodnotenie

Meno dieťaťa	Ciele	Vyhodnotenie plnenia cieľov	Použité techniky
Martin	Rozvoj komunikačných zručností	- klientovi sa darí hovoriť o sebe v prvej osobe, pri komunikácii využíva primeranú hlasitosť, rozumie štruktúre stretnutia - splnený	- Voľná téma - Pomenovanie emócií - Miešanie a otláčanie farby - Modelovanie zvieratka - Kresba rodiny a začarovanej rodiny, domu, stromu, postavy
	Rozvoj sociálnych zručností	- očný kontakt sa darilo nadväzovať pravidelne a bol využívaný aj počas komunikácie, s klientom sa podarilo nadviazať terapeutický vzťah - splnený	
	Jemná motorika	- klient využíva koordináciu oboch rúk, dominantná je ľavá ruka, ťahy rukou sú istejšie - splnený	
	Odbúravanie stresu a relaxácia	- tvorbou sa darilo o klienta navodiť pocity relaxácie a regulovať napätie - splnený	
Peter	Rozvoj komunikačných zručností	- klient využíva verbálnu komunikáciu na opis tvorby a čiastočne svojho prežívania, využíval pritom jedno až dvoj slovné vety, výpovede sú však stereotypné - splnený čiastočne	- Voľná téma - Pomenovanie emócií - Miešanie a otláčanie farby - Modelovanie zvieratka - Kresba rodiny a začarovanej rodiny, domu, stromu, postavy
	Rozvoj sociálnych	- darilo sa nadväzovať len	

	zručností	krátky očný kontakt, klient spontánne pozdravil a rozlúčil sa iba na niektorých stretnutiach – splnený čiastočne	
	Odbúranie stresu a relaxácia	- tvorba a úspech prináša klientovi uvoľnenie, zmiernenie neistoty a úzkosti, klient sa teší na stretnutia - splnený	
Lukáš	Rozvoj komunikačných zručností	- klient rozpráva o tvorbe, opisuje obrázky, vyjadruje sa v rozvitých tetách - splnený	<ul style="list-style-type: none"> - Voľná téma - Pomenovanie emócií - Miešanie a otláčanie farby - Modelovanie zvieratka - - Kresba rodiny a začarovanej rodiny, domu, stromu, postavy
	Rozvoj sociálnych zručností	s klientom sa nám darilo komunikovať aj o iných témach ako jeho obľúbených, ale pozornosť sa zväčša vždy vracala k známym témam, rešpektoval však pravidlá a štruktúru stretnutí – splnený čiastočne	
	Jemná motorika	- klient s predmetmi pracuje veľmi rýchlo a predmety mu občas padnú, čo je spôsobené aj jeho hyperaktivitou, po relaxácii sa mu už darí manipulovať s predmetmi a koordinovať ruka - oko – častočne splnený	

	Odbúravanie stresu a relaxácia	- po tvorbe a relaxácii sa zmiernila tenzia a svalové napätie u klienta, objavovalo sa však pri prežívaní silných emócií ako radosť - čiasťočne splnený	
--	--------------------------------	--	--

6 ZÁVER

Cieľom tejto práce bolo terapeuticky podporiť deti s autizmom a tak nepriamo podporiť aj celú rodinu detí s touto poruchou. Pre samotné deti s autizmom je často náročné fungovať a žiť v našej spoločnosti s danými normami, pravidlami a nárokmi. Vďaka tejto práci by som tiež chcela dať čitateľom možnosť nahliadnuť do sveta týchto detí, ktorý vie byť plný trápenia a úskalí, ale zároveň vie byť krásny, magický a čarovný. Ústredným pojmom, ktorý by som rada pri práci s týmito ľuďmi vyzdvihla je PRIJATIE. Znamená pre mňa vidieť nie len to temné a problematické, ale vyzdvihnúť aj to dobré a pozitívne. Vedieť prijať inakosť.

Táto práca nemá za cieľ v rámci jej rozsahu popísať všetky komunikačné a sociálne zručnosti, ale zamerala som sa na niektoré, ktoré som pokladala za dôležité a možné naplniť v tomto časovom rozsahu stretnutí. Dlhšia a cielená práca s klientmi a tiež celou rodinou klientov, by mohla priniesť ďalšie zaujímavé pozorovania a úspechy a rozvoj iných zručností u klientov. Taktiež treba uviesť, že spektrum autizmu je veľmi široké a klient od klienta sa odlišuje a nie je možné zovšeobecniť, že je arteterapia a jej techniky vhodná pre každého jednotlivca s touto poruchou. Je teda dôležité zdôrazniť individuálny prístup k týmto klientom a k ich individuálnym potrebám a reflektovať vhodnosť arteterapie, alebo jednotlivých techník. Môžem však uviesť, že u našich klientov som videla pozitívny prínos arteterapie na ich komunikačné zručnosti, sociálne zručnosti, čiastočne aj jemnú motoriku a tiež na prežívanie bez napätia.

ZHRNUTIE

Praktická časť absolventskej práce nám ukázala, aké náročné je pre deti s autizmom komunikovať o bežných situáciách, emóciách a tiež adaptovať sa na niektoré nové situácie. Prostredníctvom tvorby sa mi darilo od detí získavať niektoré nové informácie o ich prežívaní a o ich vnútornom svete, ktorý je často pred nami ukrytý. Deťom zhmotnenie a zobrazenie ich prežívania pomáha aspoň čiastočne vyrovnávať sa týmito neľahkými situáciami. Arteterapeutické techniky môžu pôsobiť ako akýsi ventil ich emócií. Pre uvoľnenie napätia môže pôsobiť rovnako uvoľňujúco a zároveň bezpečne roztrhanie papiera, miesto buchnutia sa do ruky, či hlavy, čo je častý prejav, niektorých frustrovaných detí s autizmom. Taktiež je v rámci individuálnej terapie možné trénovať a zažívať v bezpečnom prostredí sociálne situácie a po vytvorení si vzťahu s klientmi sa nám darilo rozvíjať aj niektoré sociálne zručnosti. Aj keď niektoré situácie sú pre klientov neľahké našim prístupom ich môžeme sprevádzať a dodávať im pocit istoty v seba samého a v to, že tieto situácie za našej pomoci zvládnu.

Myslím si, že arteterapia má veľký potenciál pri práci s týmito klientmi a pomocou jej techník môžeme nie len klientom, ale aj celej rodine pomôcť zažívať kvalitnejší a bohatší život. Vieme ich podporiť a sprevádzať v ich neľahkej ceste za naplneným a hodnotným životom aj napriek diagnóze, ktorá im vstúpila do ich životov.

SUMMARY

The practical part of the graduate thesis showed us how difficult it is for children with autism to communicate about ordinary situations, emotions and also to adapt to some new situations. Through the creative work, I was able to get some new information from the children about their life and inner world, which is often hidden from us. For the children, the materialisation and representation of their experiences helps them to cope at least partially with these difficult situations. Art therapy techniques can be a kind of valve for their emotions. To release tension, tearing up paper can be as relaxing as it is safe, instead of hitting the hand or head, that is a common expression of some frustrated children with autism. During individual therapy, it is also possible to practice and experience social situations in a safe environment, and we have also been able to develop some social skills once we have established a relationship with our clients. Even though some situations are difficult for the clients, our approach can guide them and give them a sense of confidence in themselves and that they can handle these situations with our help.

I do believe that art therapy has great potential in working with these clients and, by using its techniques, we can help not only the clients but also the whole family to have a better and richer quality of life. We can support and accompany them on their difficult journey to a fulfilled and worthwhile life, despite the diagnosis that has entered their lives.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY:

BENÍČKOVÁ, Marie. *Muzikoterapie a specifické poruchy učení*. Praha: Grada Publishing. 2012. ISBN 978-80-247-3520-7.

BUNTOVÁ, Dana. *Narušená komunikácia pri poruchách autistického spektra – čo je ľahká a čo ťažká forma autizmu?*. in OSTATNÍKOVÁ, Daniela. *Autizmus od A po S*. Bratislava: IKAR. 2022. ISBN 978-80-551-8129-5.

GROMOŠOVÁ, Jana. *Rodiny detí s poruchami autistického spektra* in OSTATNÍKOVÁ, Daniela. *Autizmus od A po S*. Bratislava: IKAR. 2022. ISBN 978-80-551-8129-5.

HAVELKA, Daniel. *STEPS Skupinový terapeuticko-edukačný program pro sourozence dětí s poruchou autistického spektra*. Praha: Pasparta Publishing. 2020. ISBN 978-80-88290-49-0.

LHOTOVÁ, Eva., PEROUT, Evžen. *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál. 2018. ISBN 978-80-262-1272-0.

LIEBMANN, Marian. *Skupinová arteterapie*. Praha: Portál. 2010. ISBN 978-80-7368-729-9.

NOTBOHM, Ellen. *Desať vecí, ktoré by každé dieťa s autizmom chcelo, aby ste vedeli*. Bratislava: Vydavateľstvo Európa. 2013. ISBN 978-8-8089111-84-8.

OSTATNÍKOVÁ, Daniela. *Autizmus od A po S*. Bratislava: IKAR. 2022. ISBN 978-80-551-8129-5.

POTMĚŠILOVÁ, P., SOBKOVÁ, P. *Arteterapie a artefiletika nejen pro sociální pedagogy*. Univerzita Palackého v Olomouci. 2012. ISBN 9788024431208.

ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Praha: Portál. 2002. ISBN 978-80-262-1043-6.

THOROVÁ, Kateřina. *Poruchy autistického spektra: Rozšířené a přepracované vydání*. Praha: Portál. 2016. ISBN 978-80-262-0768-9.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál. 2014. 816 s. ISBN 978-80-262-0696-5.

Internetové zdroje:

BENÍČEK, Tomáš. *Arteterapie*. [online]. Dostupné z: <https://www.arteterapie.net/umelecke-terapie/arteterapie/> [cit. 19.04.2024].

MARKOVÁ, Jana. *Rodina s dieťaťom postihnutým autizmom*. [online]. 2011. [cit. 19.04.2024] Dostupné z: <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/rodina-s-dietatom-postihnutym-autizmom>

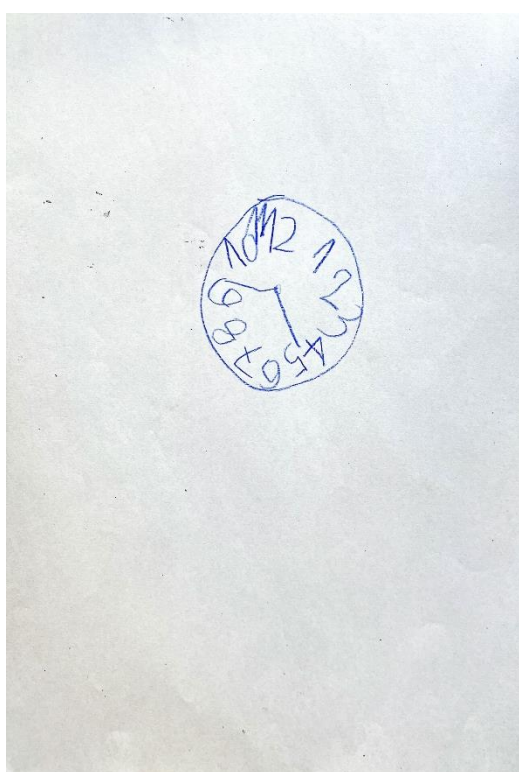
MARTIN, Nicole. *Art therapy and autism: Overview and recommendations*. *Art Therapy*. [online]. 2009, 26.4: 187-190. [cit. 19.04.2024] Dostupné z: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ868056.pdf>

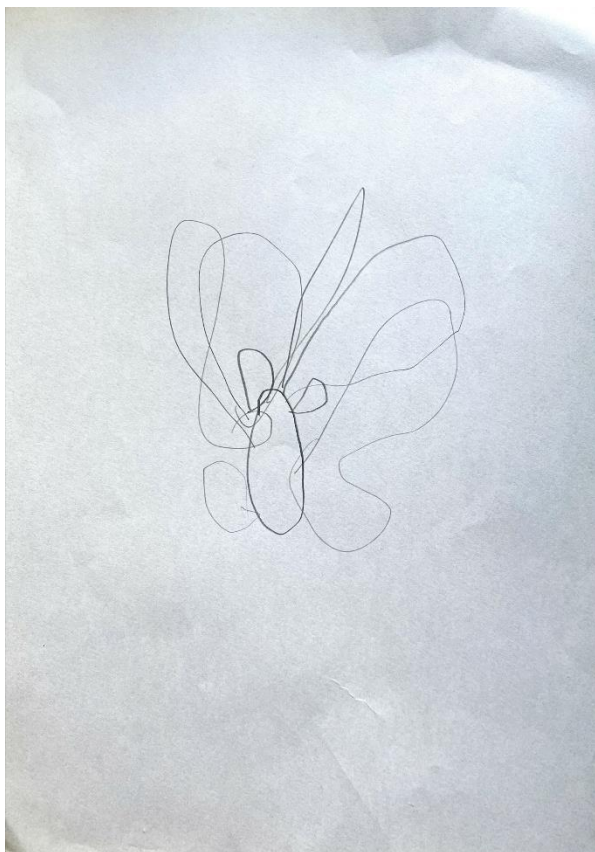
ZOZNAM PRÍLOH:

Príloha č.1 Obrázky klientov 1. stretnutie.....	82
Príloha č.2 Obrázky klientov 2. stretnutie.....	83
Príloha č.3 Obrázky klientov 4. stretnutie.....	88
Príloha č.4 Obrázky klientov 6. stretnutie.....	91
Príloha č.5 Obrázky klientov 7. stretnutie.....	92
Príloha č.6 Obrázky klientov 8. stretnutie.....	95
Príloha č.7 Obrázky klientov 9. stretnutie.....	98

PRÍLOHY

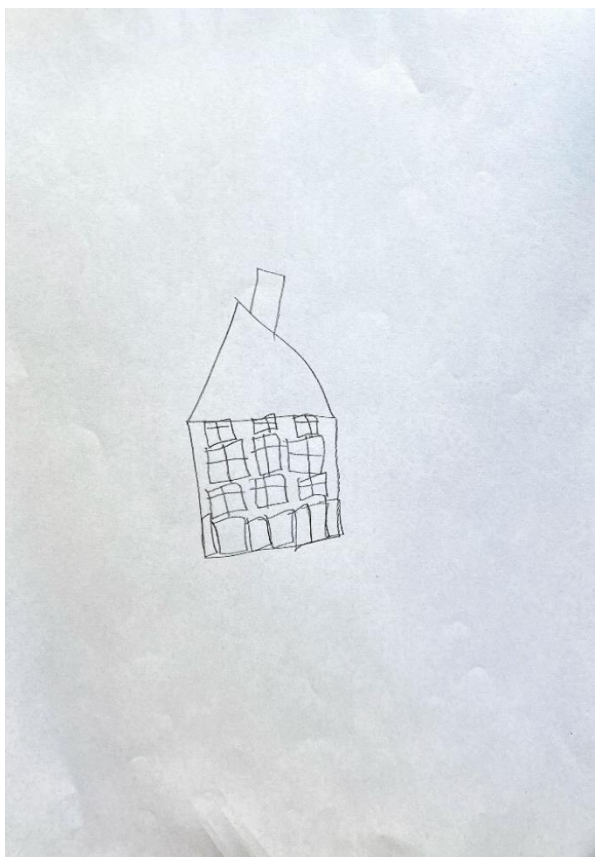
Príloha č.1 Obrázky klientov, 1. stretnutie

1b Lukáš – Voľná téma

Príloha č.2 Obrázky klientov, 2. stretnutie

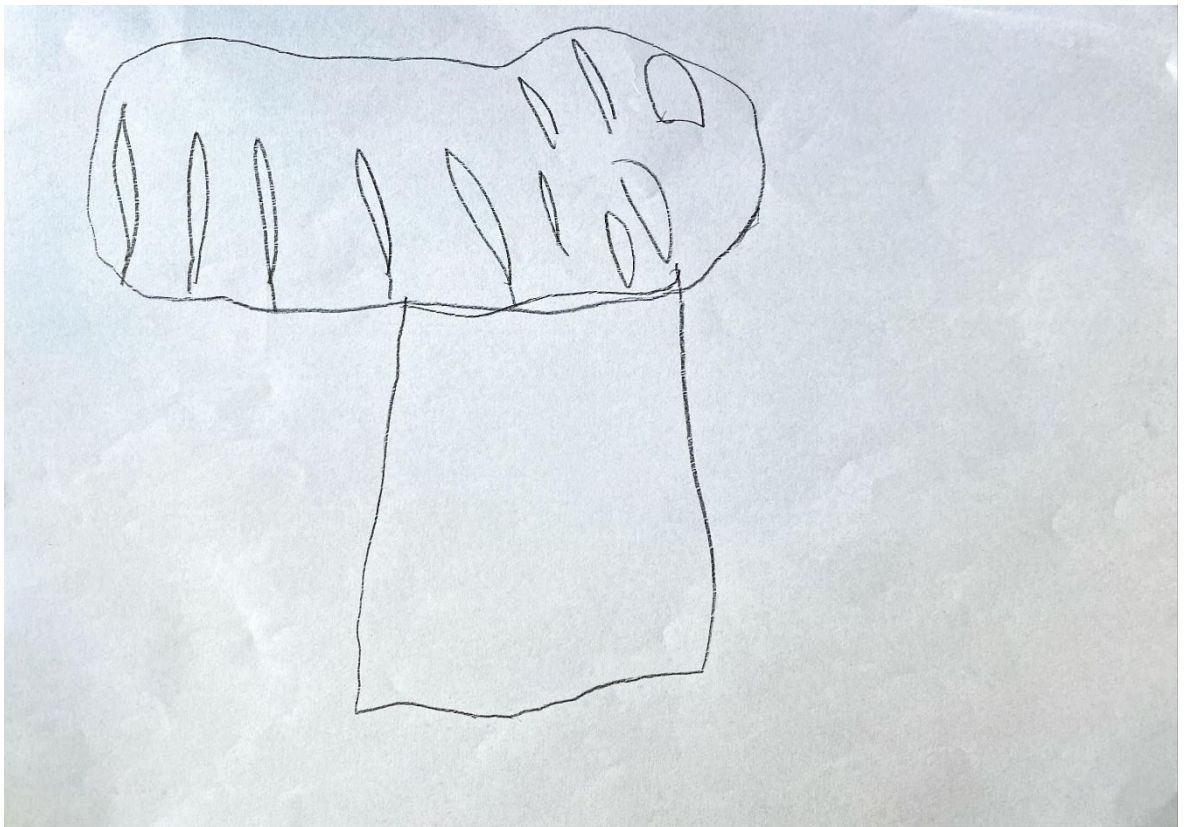

2a Martin – Dom

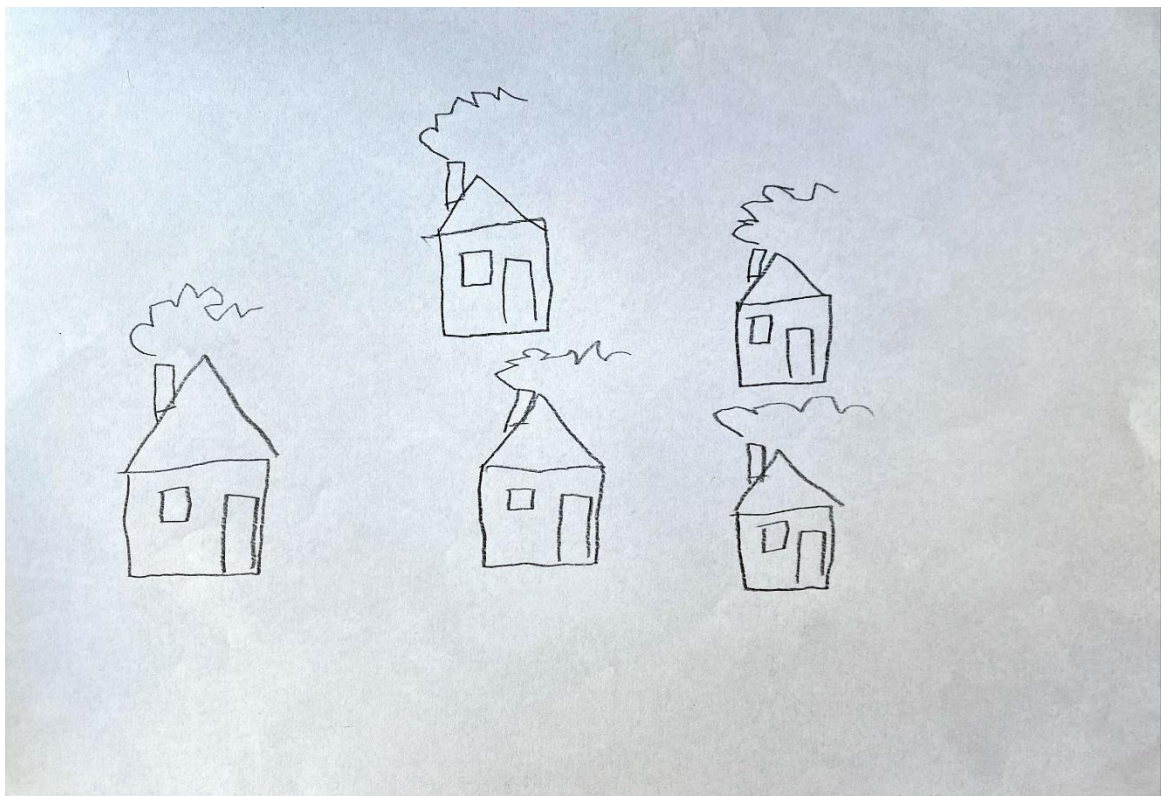

2b Martin - Postava

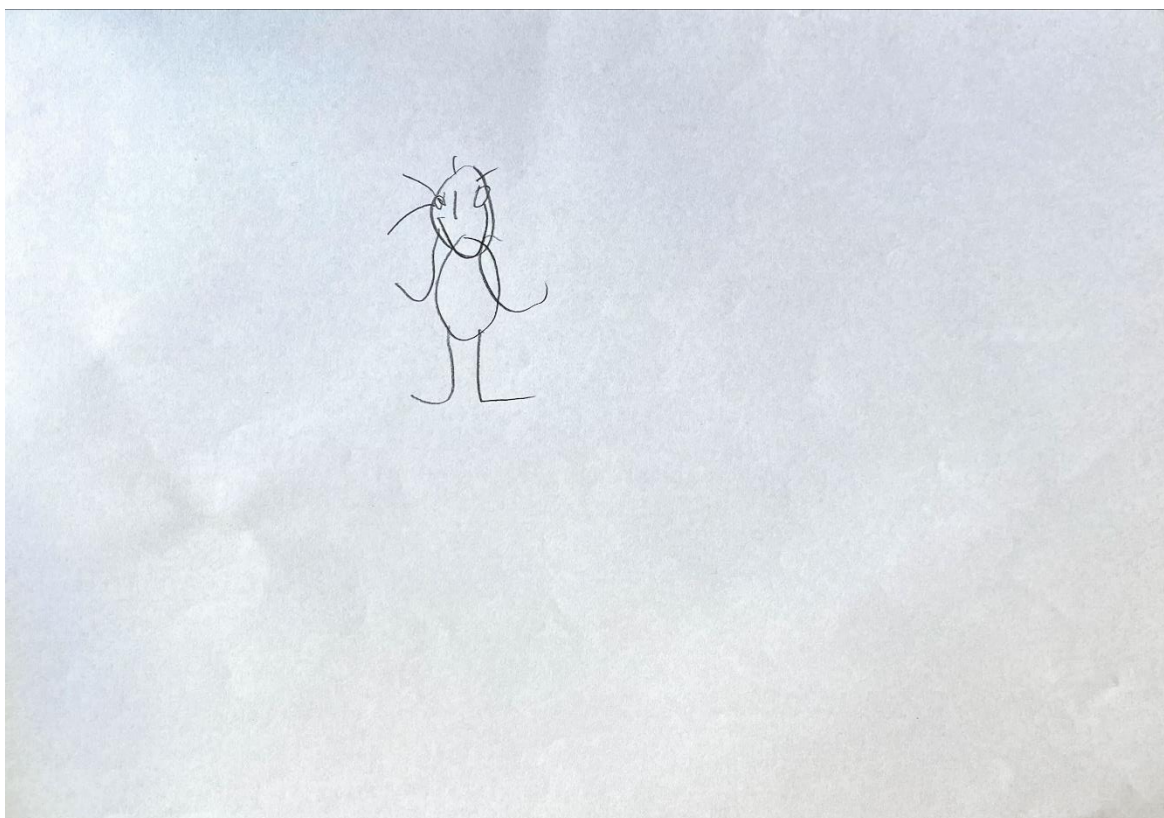
2c Martin - Strom

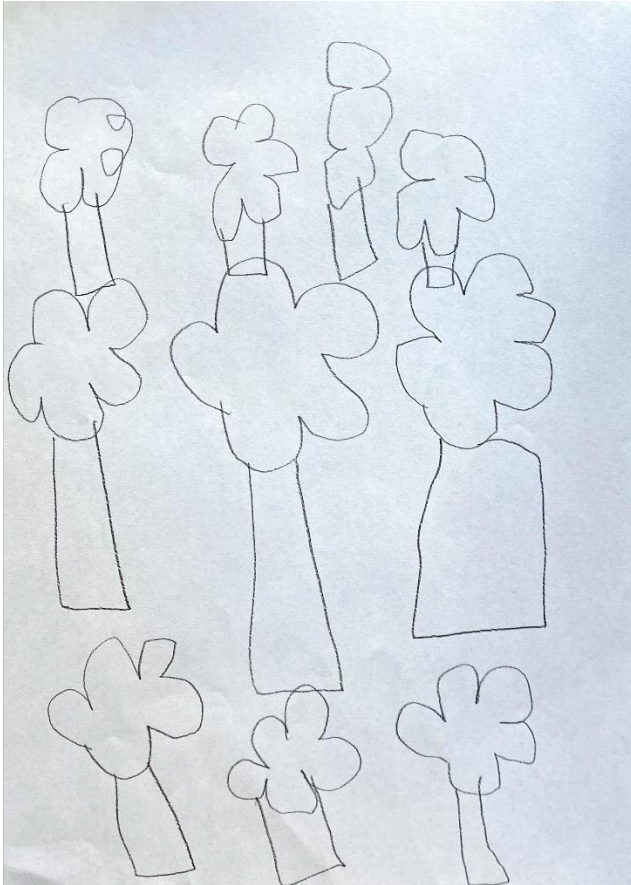

2d Peter - Dom

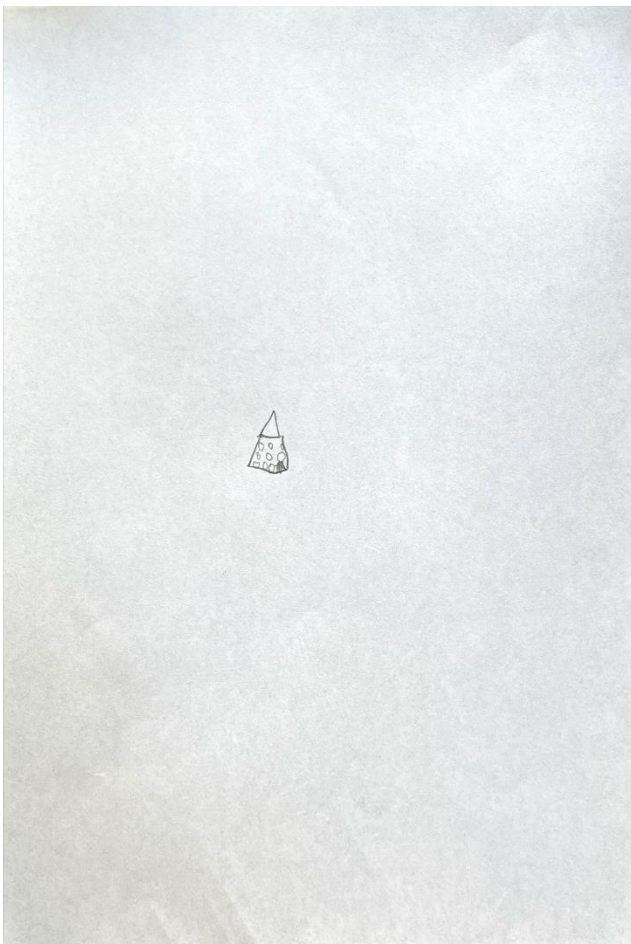

2e Peter - Postava

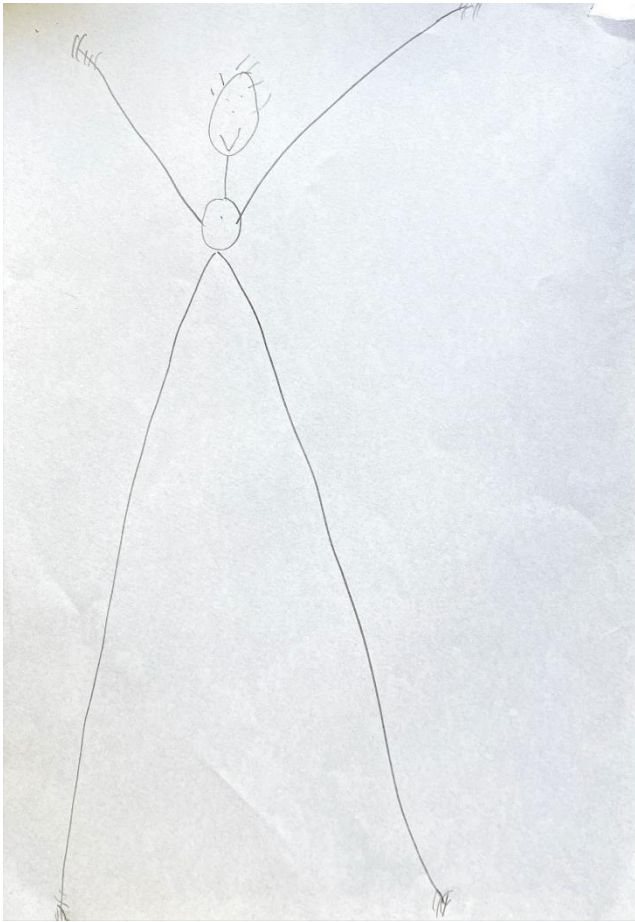

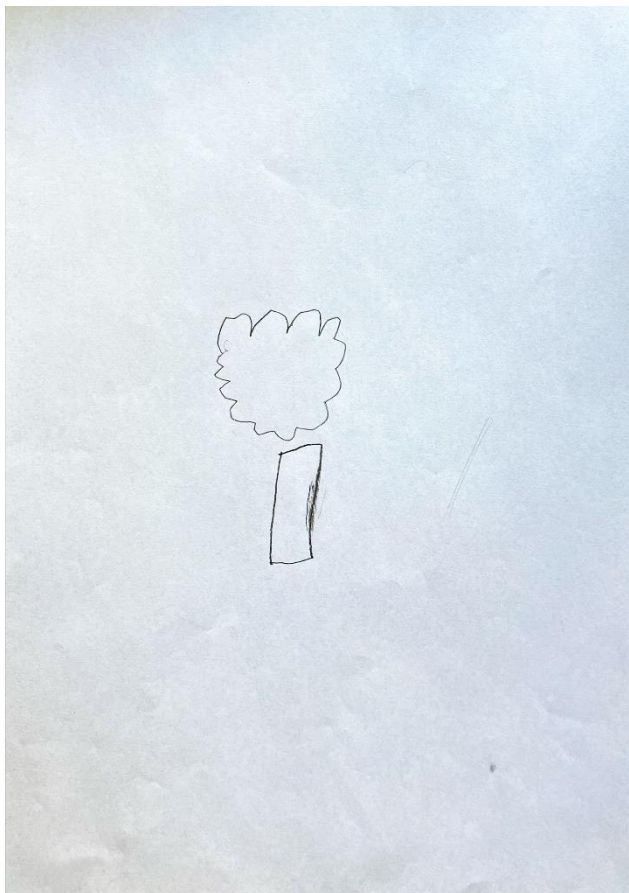
2f Peter - Strom

2g Lukáš - Dom

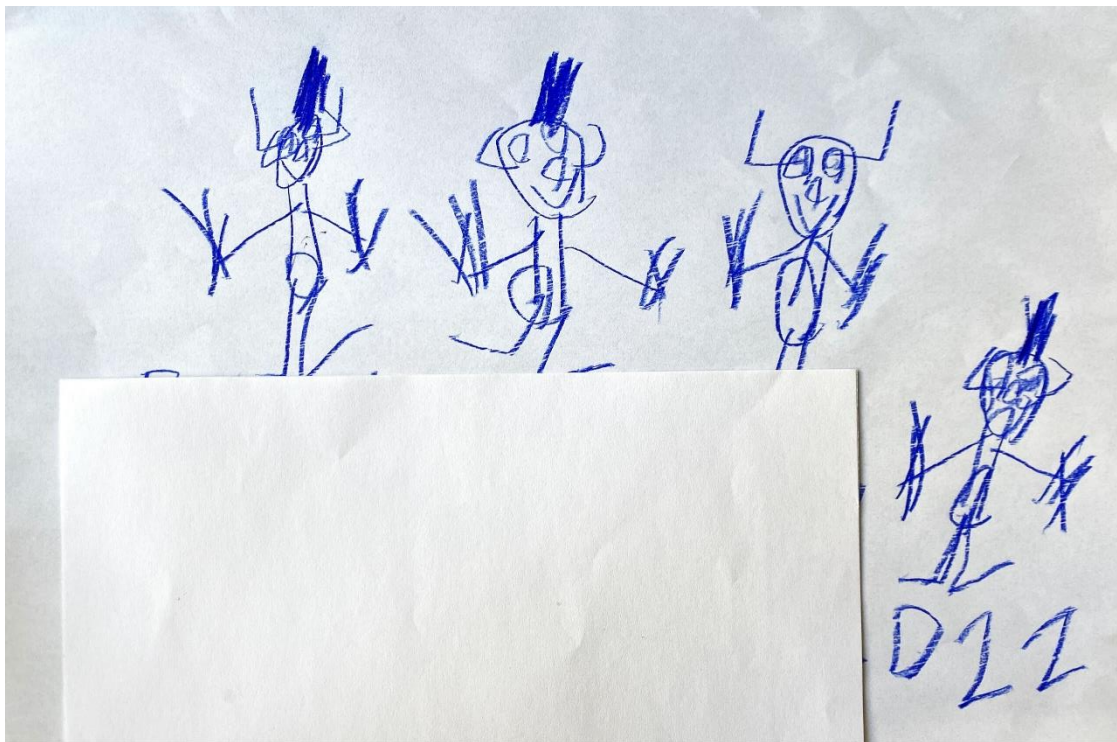
2h Lukáš - Postava

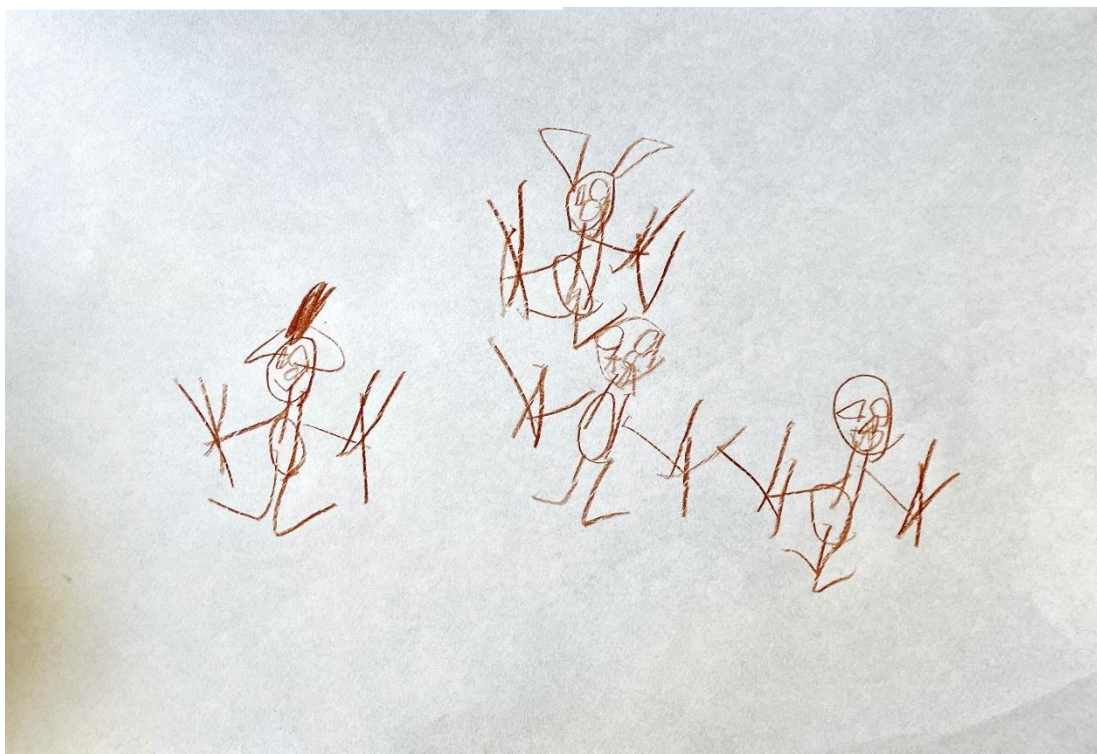
2i Lukáš - Strom

Príloha č.3 Obrázky klientov, 4. stretnutie

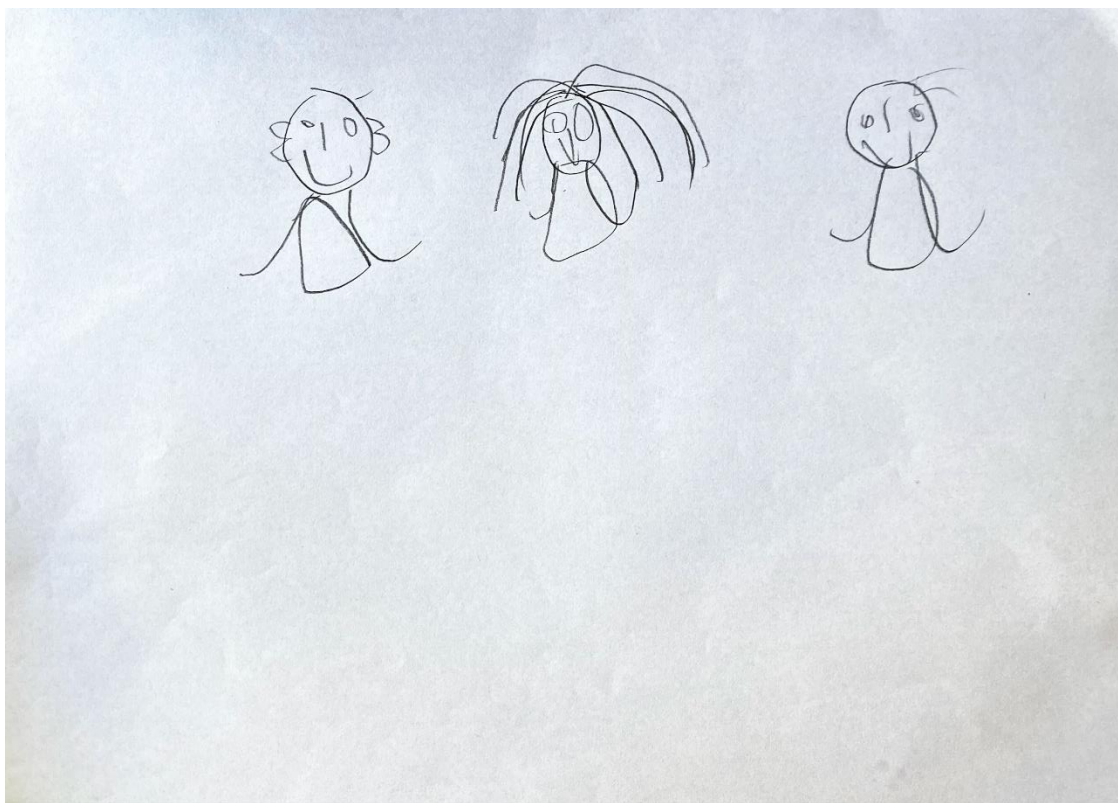
3a Martin - Rodina

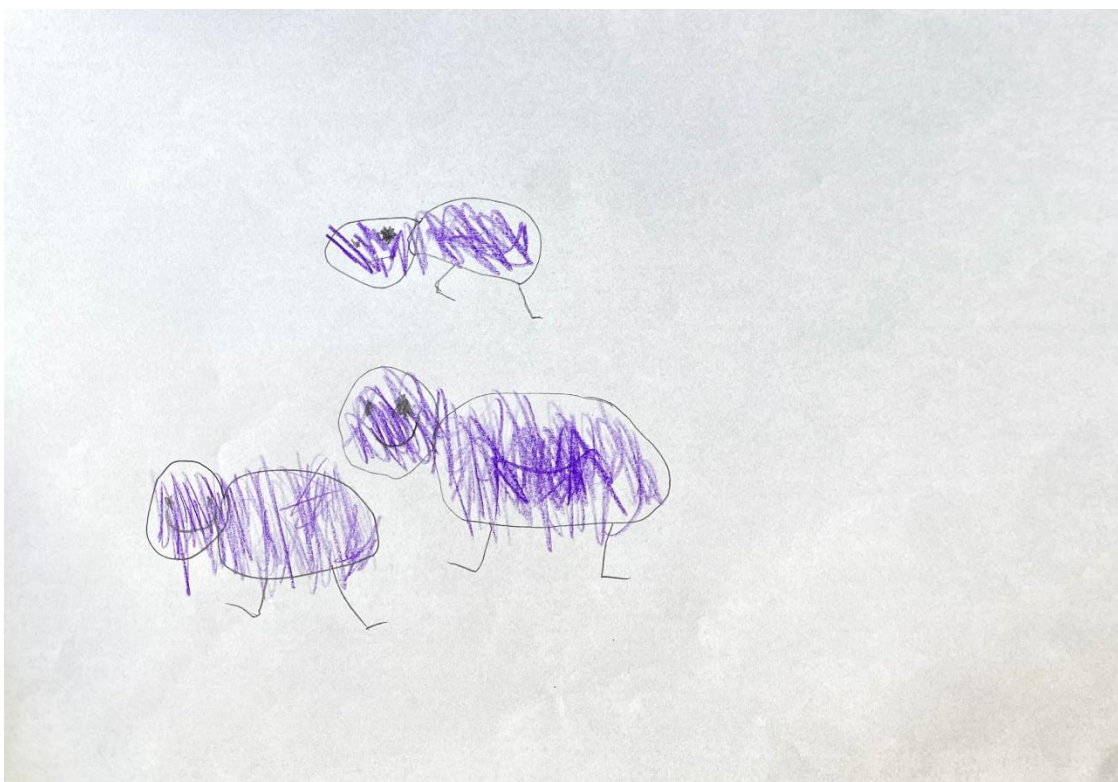
3b Martin – Začarovaná rodina

3c Peter - Rodina

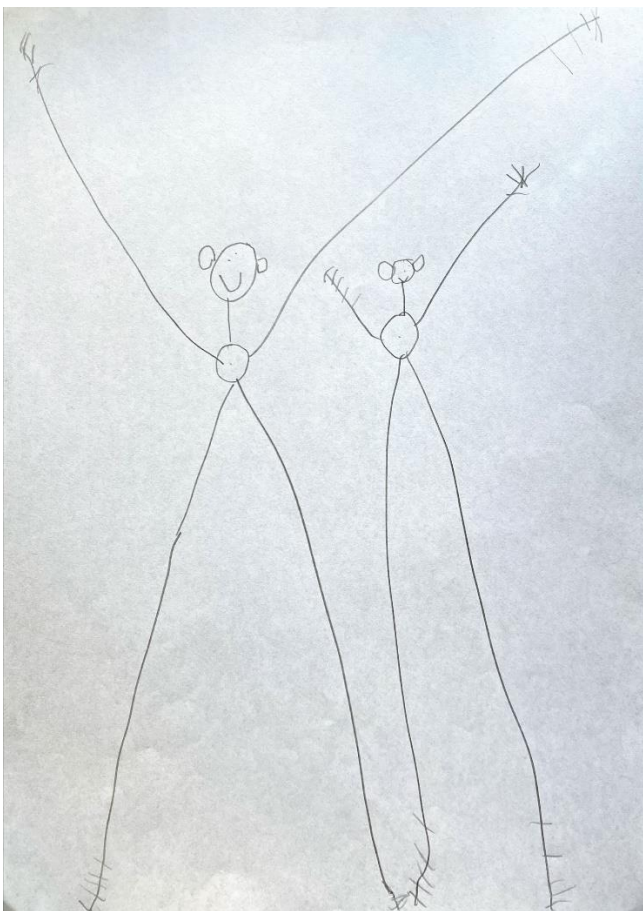

3d Peter – Začarovaná rodina

3e Lukáš - Rodina

3f Lukáš – Začarovaná rodina

Príloha č.4 Obrázky klientov, 6. stretnutie

4a Martin – miešanie farieb

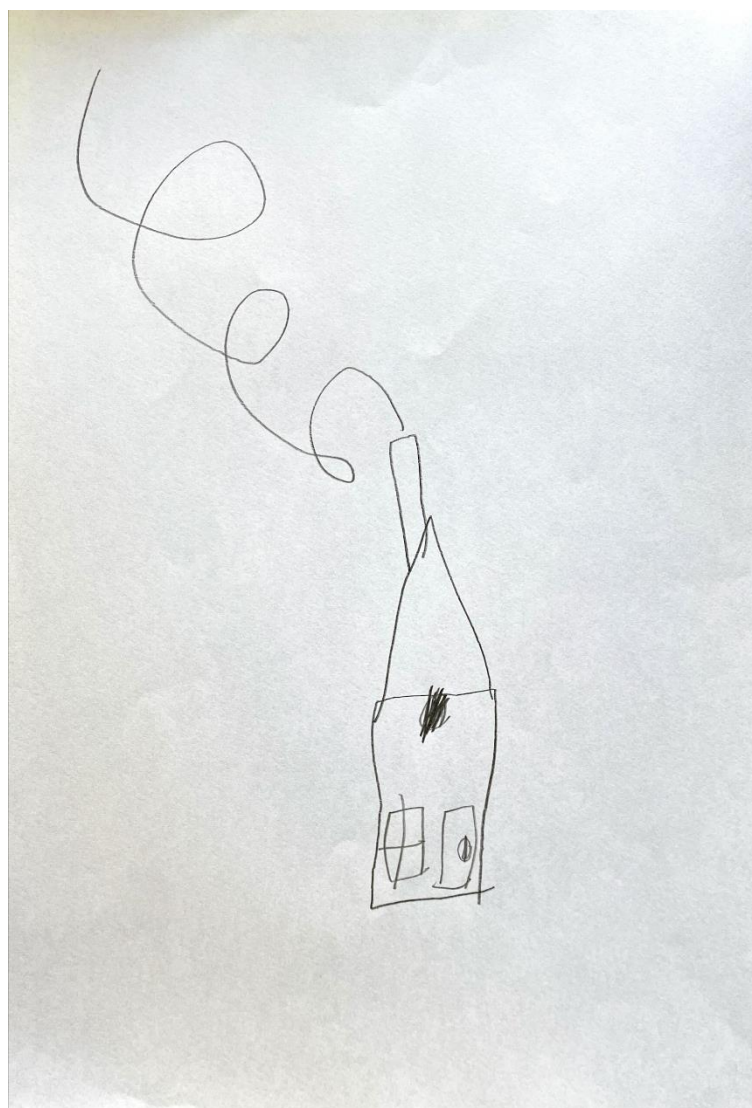
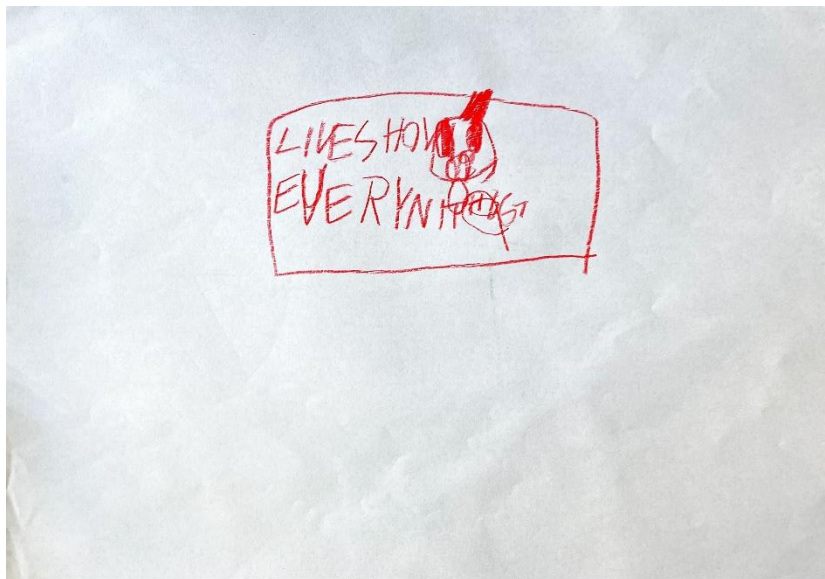
4b Peter – miešanie farieb

4c Lukáš – miešanie farieb

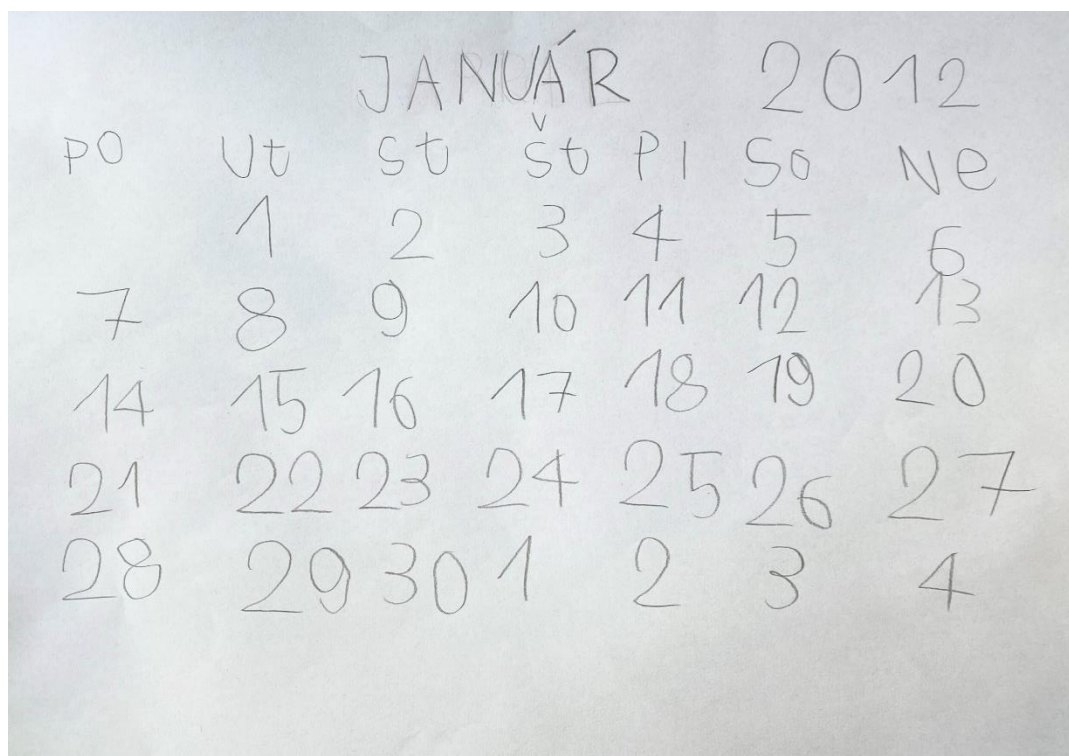
Príloha č.5 Obrázky klientov, 7. stretnutie

7a Martin – Voľná téma

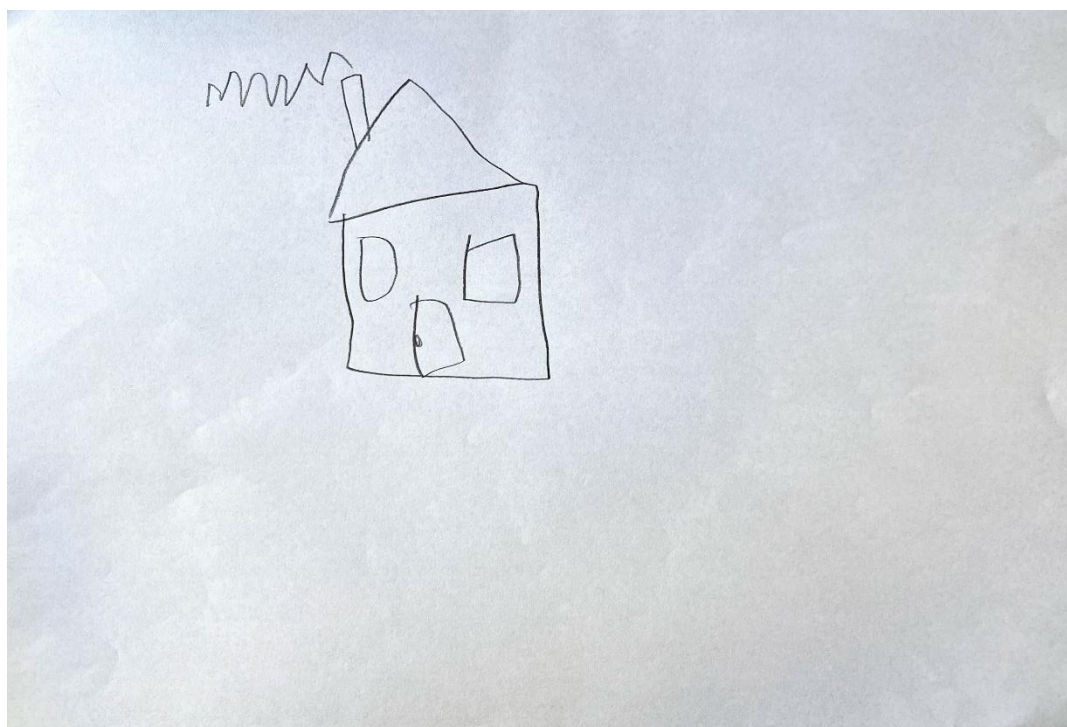

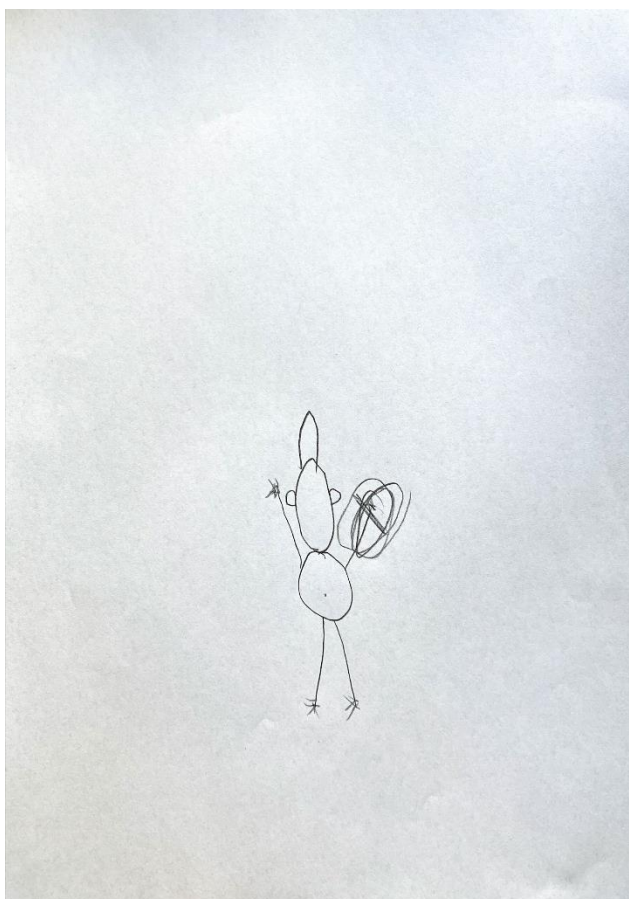
7b Martin - Dom

7c Peter – Volná téma

7d Peter - Dom

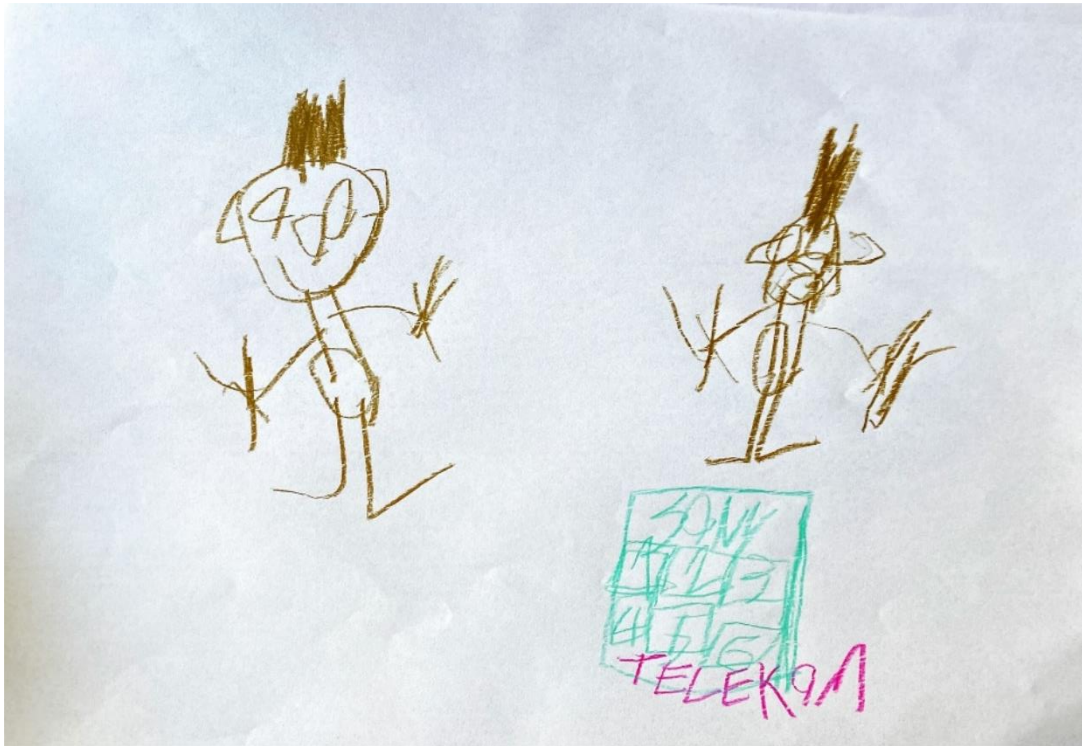
7c Lukáš – Volná téma

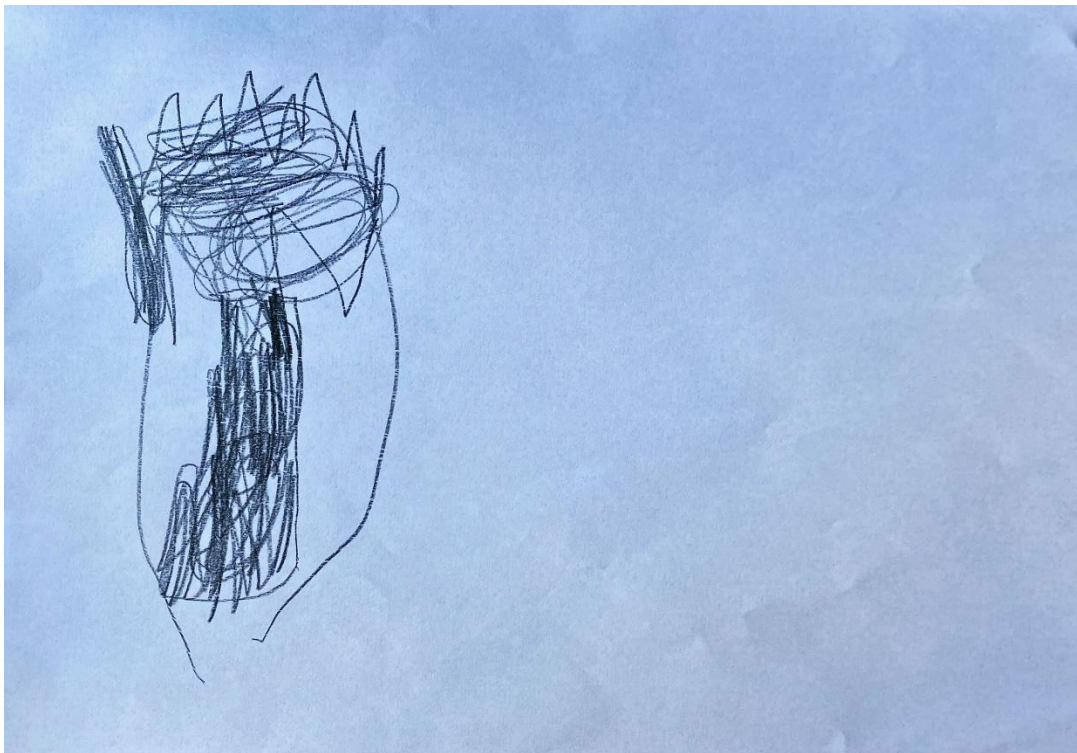
7d Lukáš – Dom

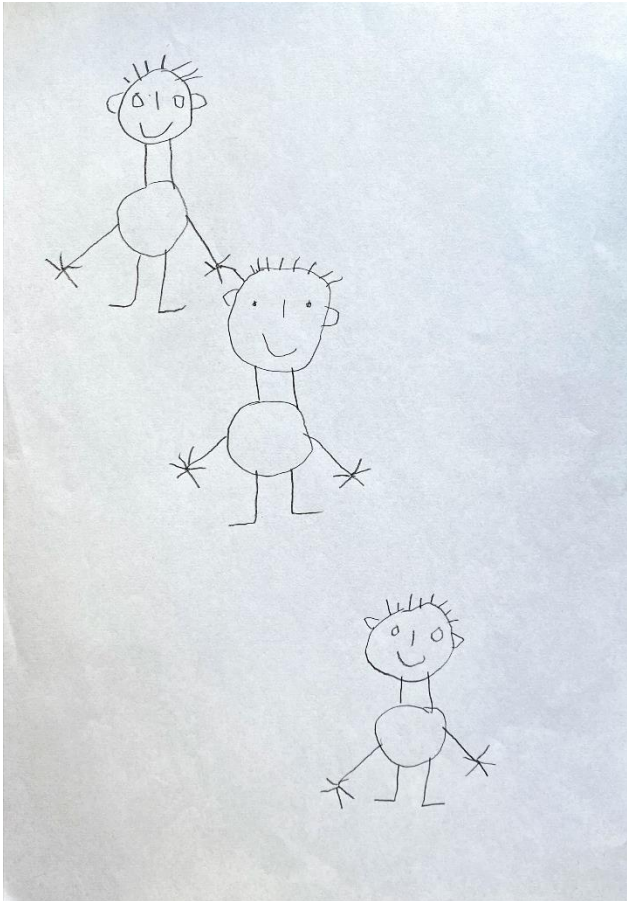
Príloha č.6 Obrázky klientov, 8. stretnutie

6a Martin - Postava

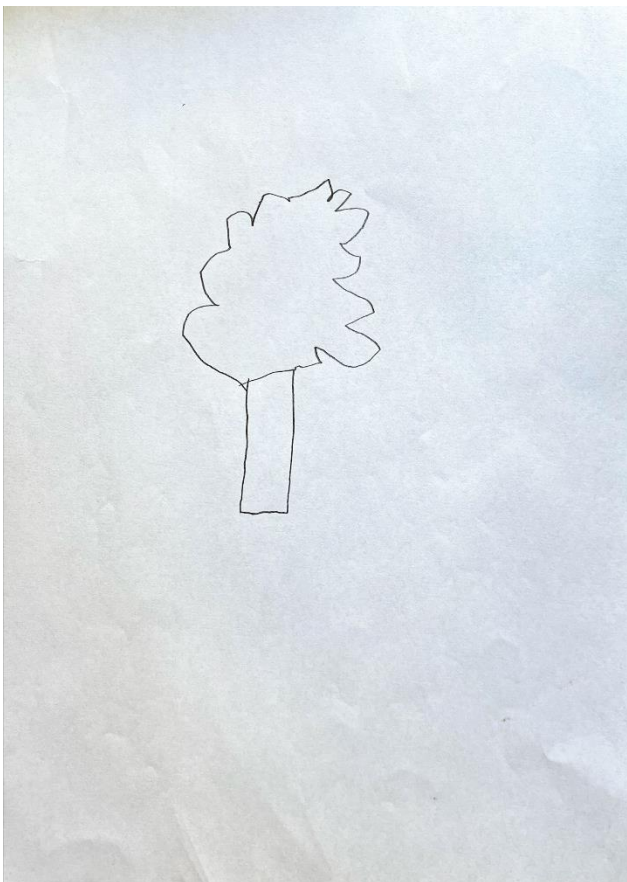

6b Martin - Strom

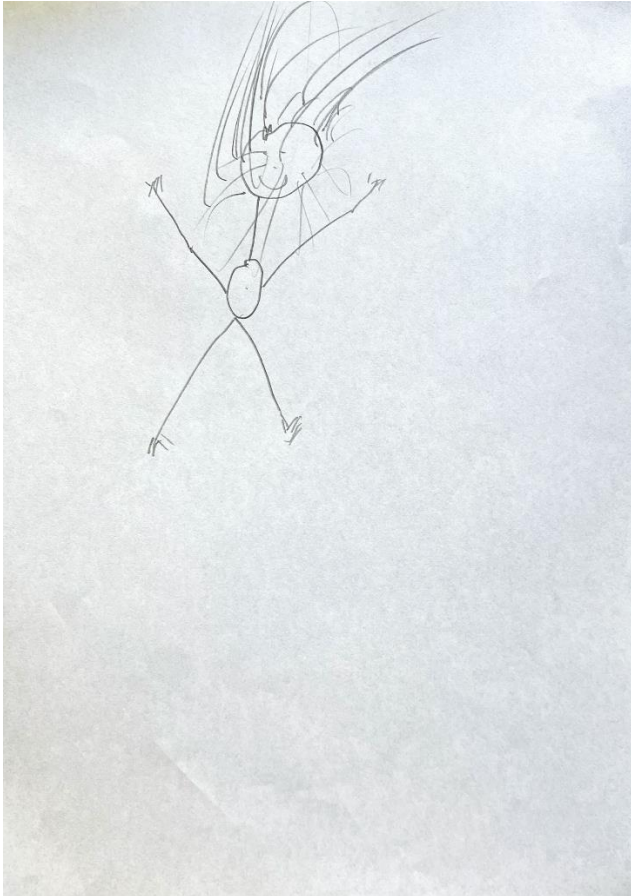

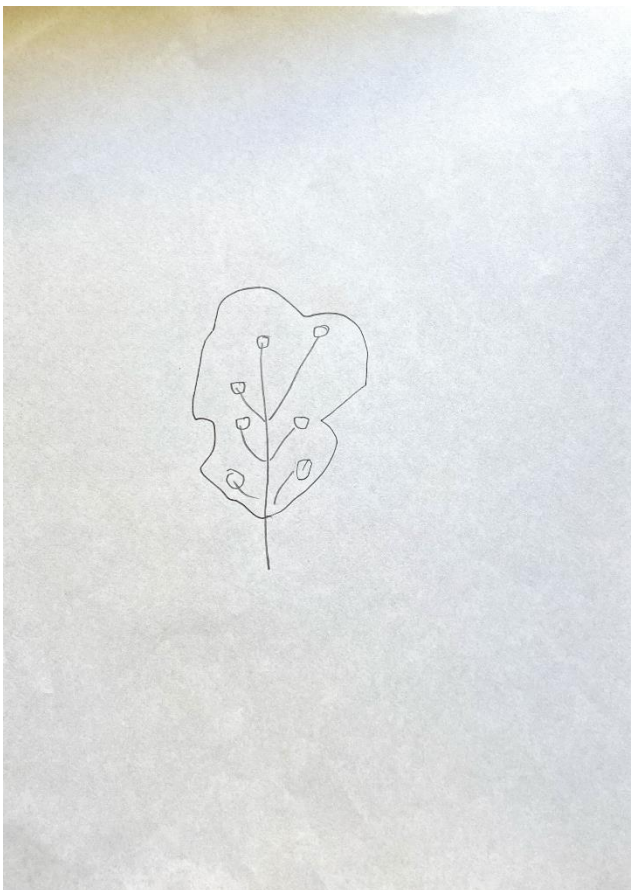
6c Peter – Postava

6d Peter – Strom

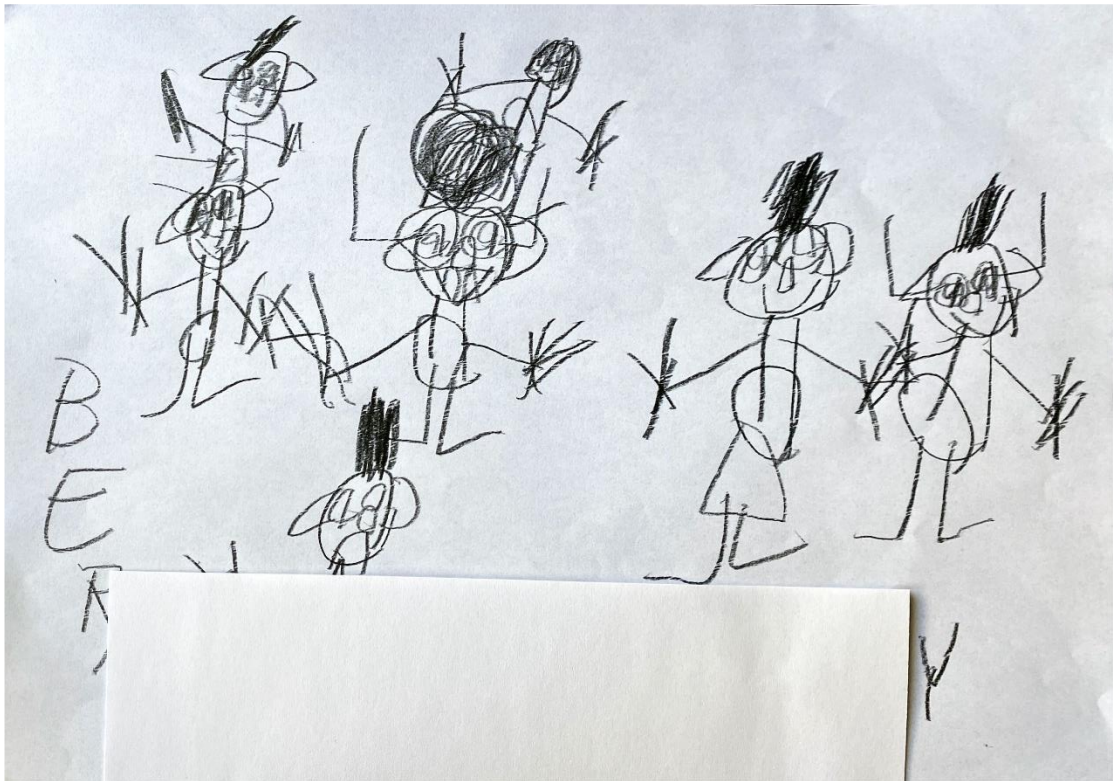
6e Lukáš – Postava

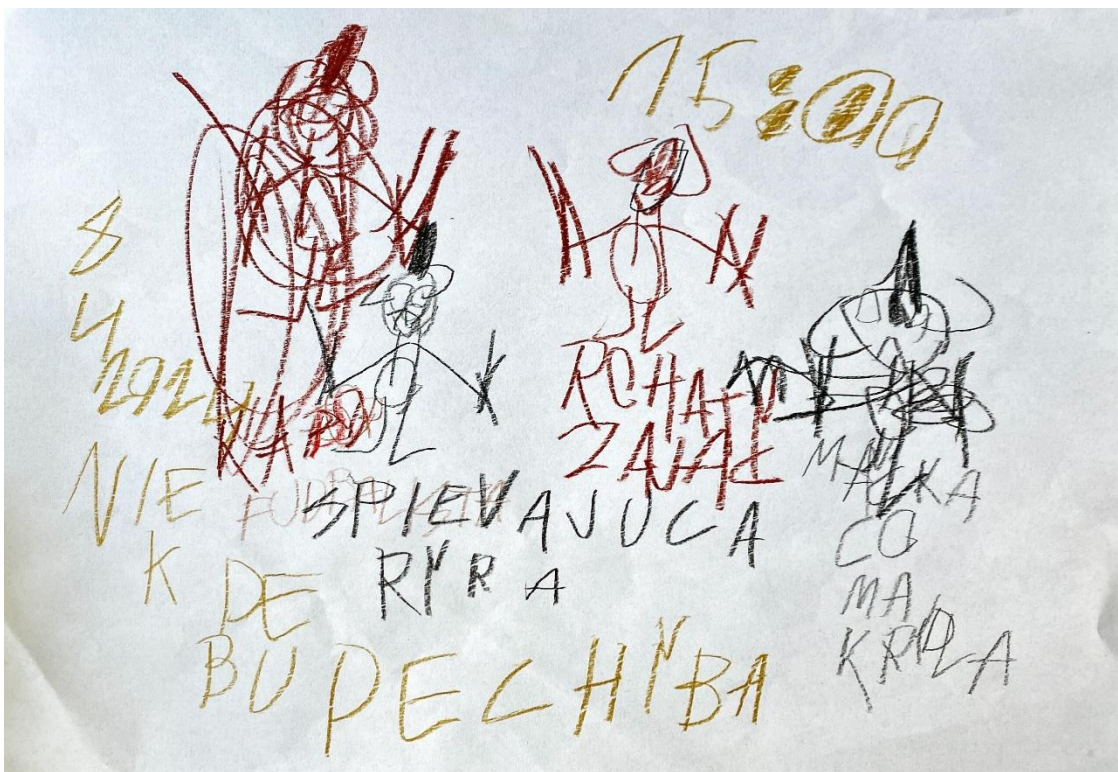
6f Lukáš – Strom

Príloha č.7 Obrázky klientov, 9. stretnutie

7a Martin - Rodina

7b Martin – Začarovaná rodina

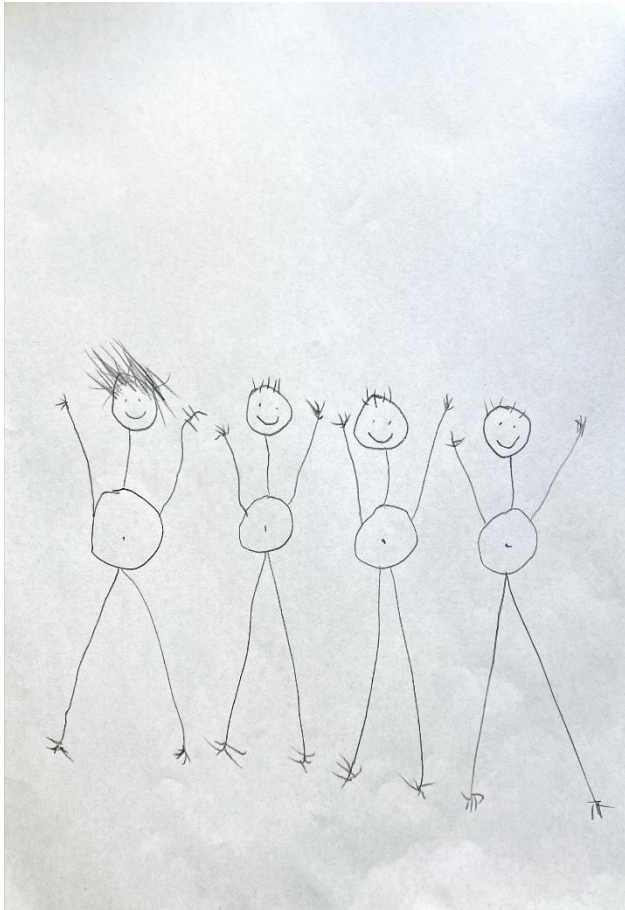

7c Peter - Rodiny

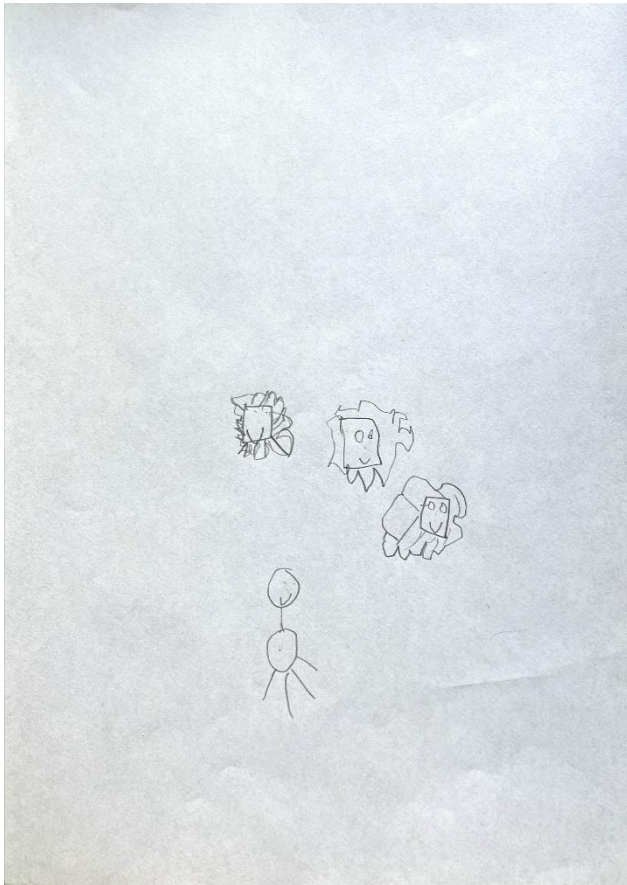

7d Peter – Začarovaná rodina

7e Lukáš - Rodina

7f Lukáš – Začarovaná rodina